M. TVLLII CICERONIS

DE LEGIBVS LIBRI

EX RECOGNITIONE

IOHANNIS VAHLENI

BEROLINI

APVD FRANCISCVM VAHLENVM

MDCCCLXXI

LIPSIAE TYPIS BREITKOPFII ET HAERTELII.

Praefatio.

Emendatio librorum de legibus fide duorum codicum Vossianorum nititur, quorum qui aetate prior est (84 = A) ab earum rerum peritis undecimo saeculo scriptus dicitur, alter (86 = B) duodecimo. eos libros liberalitate uirorum praestantissimorum, qui bibliothecae uniuersitatis Leidensis praesunt, huc transmissos post Bakium Halmiumque denuo excussi testimoniaque eorum plene et diligenter exposui. quorum librorum cum recentiorem non esse ex altero descriptum certa indicia euincant, tum ex eodem fonte ambos manasse insignis eorum in maximis minimisque similitudo persuadet. sed uterque codex suum expertus est correctorem. a quibus quae profecta sunt, adeo inter se conspirant, ut ea quoque eandem prae se ferre originem uideantur. et Vossianum A quidem qui perpurgauit nescio quo elegantiae studio ductus radendo fere primitiuas scripturas deleuit et ubi uel litterae syllabaeue correctione defungi posset, saepe tota uocabula abrasit. uerecundius alterius libri corrector operam in ea re sumpsit, in quo

fere primitiuae et correctae scripturae una cognoscantur. ita fit ut cum ambo libri pari sint auctoritate, utilitate tamen recentior sit saepe superior. sed sunt etiam loci, quibus neutrius codicis testimonio primitiua scriptura constet. ibi in subsidium recensionis codex Heinsianus (118, saec. XII) succedit, qui in plurimis cum Vossianis consentit, alia arbitrio correcta habet, sed nonnulla tenet, quae e communi fonte nata, si quid obscuritatis est scripturae in A aut B, commode illustrant. hunc ego non uidi sed scripturas, quas attuli, ex Halmii commentariis petii, posui autem non omnes sed eas tantum quas aut eam ob rem quam dixi aut aliis certis rationibus utiles esse duxi. quae praeterea in promptu fuerunt scripturae codicis Laurentiani siue Lagomarsiniani 11 a Reifferscheidio excerptae, iis usus non sum, quia cumulare inutiliter testimonia nolui, is autem liber etsi recte inter bonos refertur (n. mus. Rhen. XVII 295), tamen nihil adiuuat eum cui Vossianis uti liceat et ne Heinsiani quidem utilitatem aequat.

Ad Vossianorum igitur memoriam uerba Ciceronis recensui, quae iam in eo libro, unde reliqui ducti sunt, omni genere uitiorum inquinata legebantur. ac multa menda, leuiora praesertim, correctores eorum sustulerunt, quamquam iidem haud raro bona deprauarunt aut corrupta corruptiora dederunt: alia in Heinsiano emendate scripta sunt, et bona pars probarum emendationum ex aliis libris hauritur, qui nulla auctoritate eum tantum usum habent, ut per grassantem interpolationis temeritatem subinde uere inuenta praebeant. id genus librorum, quod praeter Leidenses adhibui, dete-

riorum nomine comprehendi, quorum lectiones selectas quas in adnotatione posui e Dauisii, Goerenzii, Moseri, Bakii, Feldhuegelii commentariis collegi. at uel sic restant non paucae emendationes, quae inde ab ultimis ut uidetur editionibus propagatae certo auctore carent. quas licet credibile sit magnam partem et ipsas e codicibus promptas esse, ego non potui nisi editionum nomine afferre: alias eorum editorum nominibus insigniui, in quorum libris primum apparent.

Vetustiorum autem editionum paucas tantum tractaui, nullam antiquiorem Ascensiana a. MDXXI, quam excipit ea, qua Petrus Victorius a. MDXXXVI et uerba Ciceronis castigauit et difficiliorum quorundam locorum castigationes explanauit. deinde Roberti Stephani librum a. MDXXXVIII, cui non dubito principem inter illius aetatis editiones locum assignare, quo libro quod Victorii quoque 'castigationes' receptae sunt, perperam a nonnullis pro Victoriana habetur, quam in his de legibus libris multis nominibus superat. praeterea et Camerarii editionem a. MDXL Ascensianae Victorianaeque similiorem illam quam Stephanianae uersaui et eam quae ex Caroli Stephani officina a. MDLIIII prodiit, in qua quae ex 'uetere' adnotantur lectiones eas sciendum est in his quidem libris non esse e codicibus sed e uetustioribus editionibus ueluti Roberti Stephani excerptas. denique Lambinianam a. MDLXV, quae sola ueram Lambini recensionem exhibet, qui et correxit nonnulla tacite et alia in additis adnotationibus explicauit.

Atque hi quidem legum libros una cum pluribus aut omnibus Ciceronis scriptis uulgauerunt: eorum

autem editorum, qui illo saeculo hoc opus peculiaribus libellis edendum curauerunt, nemo melius de eo et emendando et enarrando meritus est Adriano Turnebo. cuius tres editiones mihi praesto fuerunt, prima anno MDXXXVIII h. e. eodem quo Roberti Stephani liber emissa, ut utri eorum egregias quasdam emendationes tribuas in ambiguo sit; ea editio non uerba Ciceronis sed commentarium tantum Turnebi complexa editoris nomen in praefixo acrosticho tenet; secunda a. MDLII et tertia a. MDLVII Ciceronis libro a Turnebo recognito eiusdem commentarios correctos et auctos subiiciunt.

Nihil dico de recentiorum criticorum curis, quorum inde a Dauisio alius plus alio, nemo non aliquid bonae frugis ad perpoliendos hos libros attulit, ceteros autem Maduigii praeclarum ingenium antecessit. sed etsi non sine industria emendationum praesertim antiquitus factarum auctores indagaui, tamen fateor operam in ea re positam meam mancam exiisse, et tamen utilius putaui, progredi quo possis, quam ne inchoatam quidem hanc partem relinquere. nolui autem congerere quidquid a quibusuis labente tempore coniectatum fuerit. nam ante monstratam a Maduigio uiam et rationem patefactosque Bakii Halmiique beneficio sincerae scripturae fontes quid mirum homines doctos ceteroquin et acutos saepe operam emendando perdidisse, et postea opinio compluribus probata sed nullis certis argumentis firmata, inchoatos ac rudes hos libros a Cicerone relictos et additamentis alienae manus multifariam auctos et deformatos esse, emendationis successui non mediocriter offecit. quod contra ex diuturno usu eam esse horum librorum condicionem mihi persuasi, primum

ut temporum iniuria culpanda sit, qua per interitum nonnullorum archetypi codicis foliorum tam in exitu operis a Cicerone quidem absoluti quam in mediis libris superstitibus maiores minoresue partes interciderint: deinde ut non tam inconsultum correctoris arbitrium quam inconsiderata librariorum incuria hanc speciem procrearit, qui in eam maxime partem peccauerint, ut earundem similiumue uocum aut syllabarum repetitione decepti uoces singulas aut etiam plures atque adeo totas sententias scribendo omitterent. ea igitur medendi uia prae ceteris ecquid forsitan proficerem periclitatus sum, quam ipsa uitiorum natura commendare uidebatur, quibus nulla frequentiora hos libros occupasse Vossianorum testimonia fidem faciunt. opinationum autem congeriem iis finibus circumscripsi, ut eas ponerem quas, etsi uerum uel ueri partem non esse assecutae uiderentur, tamen non sine fructu aliquo accuratius perpendi arbitrarer. quoniamque a nouissimis editoribus, Halmio, Baitero, quorum iudicio multum tribuere soleo, aliisque uiris doctis saepius mihi discedendum esse uidi, mei pudoris esse putaui, eorum sententias nisi rationibus allatis non reiicere. quod institutum cum breuitate ita tenui, ut recognitum a me textum passim argumentis et exemplis declarare atque confirmare studerem.

Dabam Vindobonae non. Septembrib. a. MDCCCLXX.

CICERONIS

DE LEGIBVS

LIBRI

A = *cod. Vossianus* 84
B = *cod. Vossianus* 86

LIBER PRIMVS

1 ATTICVS. Lucus quidem ille et haec Arpinatium
1 quercus agnoscitur saepe a me lectus in Mario: si manet illa quercus, haec est profecto; etenim est sane uetus.

QVINTVS. Manet uero, Attice noster, et semper manebit: sata est enim ingenio; nullius autem agricolae cultu stirps tam diuturna quam poëtae uersu seminari potest.

ATTICVS. Quo tandem modo, Quinte, aut quale est istuc, quod poëtae serunt? mihi enim uideris fratrem laudando suffragari tibi.

M. T. CICERONIS LUCULLUS | EXPLICIT .... INCIPIT DE LEGIB. LIB PRIM | *A* M. TVLLI CICERONIS LVCVLLVS EXPLICIT | INCIPIT LIBER PRIMUS DE LEGIBUS | *B, sed in hoc inscriptio ab* INCIPIT *et ipsum initium libri* Lucus — agnoscitur *in loco, quem alia inscriptio occupauerat, per rasuram deleta*

1 *Nomina interlocutorum nulla habent A B* 2 a me* *A* mario ſinmaneτ *A* marıo* ſınman& (ſ *e corr, fuit* marıoſ ınman&) *B* si manet *editiones* si enim manet *Dauisius* 5 maneτ *in litura A* aττı|ce *sed* aττı *in litura A* 6 nulluſ *corr* nullıuſ. *B* 7 stirps *editiones* ſτıpſ *A* cultuſ τıp ſτam *B, sic saepe in hoc codice praua litterarum et syllabarum distinctione, quae punctis et lineolis regitur, uelut in hoc ipso capite* 7 uerſuſ‿emınarı 10 eſτıſ‿τuc *p.* 4, 5 τu‿eſem pıτernã *p.* 4, 16 poeτaτu‿ıne: *sed genus significasse satis erit; singillatim talia recensere nil attinet, nisi ubi momentum facere uidebitur* 10 poeτe *corr* τę *B* poetę* *sed* ę *corr ex* e *A* fraτre *corr*

Qᴠɪɴᴛᴠs. Sit ita sane [uerum] uerum tamen, dum 2
Latinae loquentur litterae, quercus huic loco non deerit, quae Mariana dicatur, eaque, ut ait Scaeuola de fratris mei Mario, 'canescet saeclis innumerabilibus;' nisi forte Athenae tuae sempiternam in arce oleam tenere potuerunt aut, quod Homericus Vlixes Deli se proceram et teneram palmam uidisse dixit, hodie monstrant eandem, multaque alia multis locis diutius commemoratione manent quam natura stare potuerunt. qua re glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit 'nuntia fulua Iouis, miranda uisa figura,' nunc sit haec. sed cum eam tempestas uetustasue consumpserit, tamen erit his in locis quercus, quam Marianam quercum uocant.

Aᴛᴛɪᴄᴠs. Non dubito id quidem; sed haec iam 3
non ex te, Quinte, quaero, uerum ex ipso poëta, tuine uersus hanc quercum seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis.

Mᴀʀᴄᴠs. Respondebo tibi equidem, sed non ante

---

fraᴛrẽ *B* fraᴛrẽ (rẽ *in litura*) *A* 1 ȷta (ȷ *corr*) *A* ſane (a *e corr A*) uerum. Uerumᴛamen *AB* *alterum* uerum *om deteriores et editiones* 2 laᴛınae *B* laᴛıne *A* 3 dıcaᵗ *B* dıcaᴛur (a *in litura*) *A* dicetur *Halmius, quod non fuisse in A ante lituram spatium persuadet, in quo* dıcanᴛur *haberi potuit* Eaquae *B* uᴛ ∗ aıᴛ *A* (*uidetur* uᴛı aıᴛ *fuisse*) 4 caneſ∗ceᴛ *A* ſeclıſ *corr* ſę *B* ınnumerabıbuſ *sed pr corr B* *De Scaeuola poëta deque hoc praeconio Marii Ciceronis disseruit Hauptius* (*Ber. d. sächs. Ges. d. Wissensch.* 1846 *p.* 49) 5 aᴛhene ᴛue *B pr* ſempıᴛernã∗ (a *corr*) *A* oleã (a *corr*) *A* 6 delı∗∗ſe (ſ *corr*) *AB* 8 eaᴺdem *A* eandemulᴛaq; *B sed* eandẽ *corr* dıu∗ᴛıuſ (*prius* u *corr*) *A* commemoraᴛıone∗ *A* 12 conſumᵖſerıᴛ *AB* 14 uocabunt *R. Klotzius*

15 ſed ʰaec *A* 16 non *om AB* iam non *editiones;* non iam *cur maluerit Halmius nescio; uide si tanti est Academ. pr. II* 47, 144 ad illa ueniam, quae iam non ad multitudinem, sed ad uosmet ipsos, qui adestis, pertinent poeᴛa∗ᴛuıne (ᴛu *corr*) *A* poeᴛaᴛu‿ıne *B*; *idem fuisse puto in A, ubi praua distinctio, ut saepe, efficaciore remedio sanatur* 17 ſe∗uerınᴛ (*fuit* ſeruerınᴛ) *A* 19 an-

quam mihi tu ipse responderis, Attice, certen *non* longe a tuis aedibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Iulio dixerit se deum esse et Quirinum uocari templumque sibi dedicari in eo loco iusserit, et uerumne sit *ut* Athenis non longe item a tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit; sic enim est traditum.

4 Atticvs. Quorsum tandem aut cur ista quaeris?

Marcvs. Nihil sane, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quae isto modo memoriae sint prodita.

Atticvs. Atqui multa quaeruntur in Mario fictane an uera sint, et a non nullis, quod et in recenti memoria et in Arpinati homine uersere, ueritas a te postulatur.

Marcvs. Et me hercule ego me cupio non mendacem putari, sed tamen *non* nulli isti, Tite noster, faciunt imperite, qui in isto periculo non ut *a* poëta,

---

тıquam *B corr* anтequam *A* 1 тu∗ *A* aттice (*prius* т *in litura*) *A* certen non longe *Camerarius* cerтen longe (g *in rasura corr A*) *AB* cerтe non longe *Heinsianus* certene non longe *unus codex Parisinus* certon non longe *Turnebus* 3 ∗ıulıo *A* 4 dedıcare *corr* rı *AB* 5 ut *addidit Rathius, quod audiri Turnebus adnotauerat* uerũɴeſıт · aтnıſ (ɴeſıт *in litura*) *A* uerũneſıтaт · ɴıſ *B* uerũne ſıт aтhenıſ *Heinsianus* uerene Athenis *Dauisius, sed* uerene *non explet spatium in A* 6 orıтhıam *B* orıтhılam *Heinsianus* orıтhı∗am *A* aquıla (o *supra*) *A* 8 cur ſum *corr* quor ſum *B* 9 nihil *scribit quasi praecessisset non* cur *sed* quid ista quaeris, *quem ad modum ad fam. IX* 3 *extr.* sed quid ego nunc haec ad te? nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid ınquırıſ (a *supra*) *B* 10 sunт *Heinsianus pr* 12 & *ante* a *in litura A* 13 uerseris ueritas *I. F. Waynerus* uersere ueritas *A. W. Zumptius* uelſe | uerıтaſ *B* uelſe uerıтaſ (d *supra*) *A* 15 mercule *A* mercule (he *supra*) *B* 16 puтarıſ · Eт *B sed* puтarı∗ Sed *corr* тamen non nulli *Heinsianus* тamen nullı *B* тamen *omisso* nonnullı *A* (*sic*) ıſтıтıтe n̄т *B* ıſтıтıтę ñr *Heinsianus* ıſтı∗∗∗тıтe non *sed* тı *alterum et* on *in litura A* 17 facıènт *B* periculo] 'periculum *hoc loco significat id quod fit ab artifice tantum experiendi et periclitandi ingenii gratia, seu quod primo ab artifice excogitatur et efficitur, ut postea expoliatur et accu-*

sed ut a teste ueritatem exigant; nec dubito quin idem et cum Egeria conlocutum Numam et ab aquila Tarquinio apicem inpositum putent.

Qvintvs. Intellego te, frater, alias in historia leges 5
obseruandas putare, alias in poëmate.

Marcvs. Quippe cum in illa *omnia* ad ueritatem, Quinte, referantur, in hoc ad delectationem pleraque: quamquam et apud Herodotum, patrem historiae, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae.

Atticvs. Teneo quam optabam occasionem neque 2
omittam.

Marcvs. Quam tandem, Tite?

Atticvs. Postulatur a te iam diu uel flagitatur potius historia; sic enim putant, te illam tractante effici posse ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. atque ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi uideris eorum studiis, qui litteris delectantur, sed etiam patriae debere hoc munus, ut ea,

---

ratius absoluatur. extat titulus libr. VII codicis Iustin. de sententiis ex periculo recitandis.' *Lambinus, qui primus hanc librorum scripturam in textu posuit: priores* opusculo. *Confer Nipperdeium Spicil. II in Corn. Nepotem Ien.* 1869 *p.* 11 uτ a poeτa *Heinsianus corr* uτ poeτa *AB* 1 ſed uτ a τeſτe *Heinsianus* Eτ uτ aτeſτe *B* ſed uτ**eſτ*aτe | (*fuit* ſed uτaτeſτeaτe) *A* ɴe[c] *A* 2 cō*egena (*fuit* com) *A* quōme gena *B* 3 ınpoſıτum *B* ımpoſıτo *A* puτenτur *B* 4 ınıſτorıa *A* mıhı ſτorıa *rasura mutatum in* ın hıſτorıa *B* 6 ın ılla *Heinsianus* ılla *A* ılle *corr* ıllę *B* omnia *addidi* (referantur omnia *Ernestus*) 7 quı‿ınτe *B* quıɴ*τe *sed* ɴ *corr A* in hoc *R. Stephanus* ın hac *AB Heinsianus* delecτıonē *A* 8 quāquā *B* apuτ *B* 9 τheoponpum *A* τheopāpum *B* ınnumerabılıſ fabule *B pr* 10 obτabam *B* 11 obmıττā *A* 13 dıu uel *Heinsianus* dıu& *sed* u& *in litura A* dıu*eτ *sed* u *et* τ *corr* (*fuit* dı uel) *B* diu et *Halmius, quod apparet nullam fidem habere* 15 grecıae *A* graeτıae *B* 17 eorū τudııſ *sed* ſ ante τ *add corr B* eorum*ſτudııſ (ıſ *in litura*) *A* quı lıττerıſ *Heinsianus* queuı lıττerıſ (que *mutatum in* quı) *A* Quıτuıſ lıττerıſ *sed* τ *ante* u *corr B* qui in litteris *Halmius, at non in habet A sed* ui, *quod apparet, unde ortum sit* 18 paτrıe *corr* paτrıę *B*

quae salua per te est, per te eundem sit ornata; abest enim historia litteris nostris, ut et ipse intellego et ex te persaepe audio. potes autem tu profecto satis facere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet,
6 unum hoc oratorium maxime. quam ob rem adgredere, quaesumus, et sume ad hanc rem tempus, quae est a nostris hominibus adhuc aut ignorata aut relicta; nam post annalis pontificum maximorum, quibus nihil potest esse ieiunius, si aut ad Fabium aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium uenias, quamquam ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile quam isti omnes? Fanni autem aetati coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius habuitque uires agrestis ille quidem atque horridas, sine nitore ac palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit ut adcuratius scriberent. ecce autem successere huic belli, Clodius, Asellio: nihil ad

---

1 que *corr* quę *B* pτe∗c̃ *A* te eundem (e *suprascr.*) *B* abest enim *editiones* aτ · ẽ enım (τ *et* ẽ *in litura*) *A* A τe enī *sed mutatum in* Aτ·ẽ·enī *B* adē enım *Heinsianus* 2 ınτellıgo *corr* ınτellego *A* 3 poτeſ∗ *A* (*fuit* poτeſτ) 5 ho^c^ *A* 6 queſumuſ *corr* quęſ *B*

8 annalıſ *B* *corr* annaleſ *A* 9 ieiunius *Ursinus* ıucundıuſ *AB* *Mirum est tot uiros doctos maluisse aut corrigendo aut defendendo operam perdere quam optime inuento uti: nam hoc manifestum est requiri simile illi quod sequitur* exile *et quidem grauius: poterat enim eadem sententia uel hoc modo efferri:* quid tam exile est quam aut annales pontificum, quibus nihil potest esse ieiunius, aut Cato, Piso, Fannius, quamquam ex his alius alio plus habet uirium? *ad exemplum horum de finibus III* 22, 74 quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum tamque compactum inueniri potest 11 Quãquã (N *suprascr.*) *B*

12 exılle∗ *sed prius* l *erasum et* e *postremum corr B* exıle∗ (e *postremum corr, fuit ut uidetur* exılle) *A* 13 fannı *B* fannu *A* Fannio *Turnebus* aetati *nescio quis apud Turnebum* aeτaτe *AB* Antipater *cod. Parisinus Moseri, editiones* paτer *B* paτ̃ *A* 14 Habuıτ quae *B*

15 paleſτra *AB* 16 admonere lıquoſ (re *suprascr.*) *A* ut]ıd *B* adcuraτıuſ *per rasuram mutatum in* acc *AB* 17 bellı glodıuſ aſılıo *A* bellıgladıuſ (o *suprascr.*) aſılıo *B* clodıuſ *corr Heinsianus* Asellio *R. Stephanus* belli *uerum*

Caelium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam. nam quid Macrum numerem, cuius loquacitas 7
habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multas ineptias, elatio summam inpudentiam. Sisenna, eius amicus, omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit; is tamen neque orator in numero uestro umquam est habitus et in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse uideatur, eum tamen uelle dum taxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optumo tamen abesset. qua re tuum est munus hoc, a te expectatur, nisi quid Quinto uidetur secus.

QVINTVS. Mihi uero nihil, et saepe de isto conlo- 3 8
cuti sumus; sed est quaedam inter nos parua dissensio.

ATTICVS. Quae tandem?

QVINTVS. A quibus temporibus scribendi capiat ex-

---

puto nec sine grata quadam et conuenienti huic sententiae ironia dictum, ut non sit, quod de Gellio uel Gelliis, quorum nomen ex belli *non belle fictum illis duobus praemitti nonnulli uoluerunt, operosius quaeratur* 1 coeliũ *A* langorē *A* ın | ſcıtıam *sed* c *corr ex* τ *B* 2 nam] τã *B* Macrum *Carolus Sigonius* acrũ *AB* loquacıtaſ* *sed* acıtaſ *in rasura B* 4 grecorũ *A* 5 multas ineptias *deteriores nonnulli, R. Stephanus* multãſ & ıneptuſ *AB* elatıo *codex S. Victoris, R. Stephanus* datıo *B* dacıo *sed* c *mutatum in* τ *A* ſũmã ınpudentıã (*fuit utrobique* ā) *A* ſummā ınpudentıan *B* impudentia *cuiusuis rei est, quae modum excedat: confer de orat. III* 43, 169 abutimur saepe etiam uerbo non tam eleganter quam in transferendo, sed etiamsi licentius tamen interdum non impudenter: *cui respondet ex altera parte* uerecundia *uelut* translationis: *Orat.* 24, 81 *Jahn.* 6 *ſıſenna *A* eı' *A* neıuſ *B* meuſ *Corradus coll. Brut.* 75, 260 ſcrıptorıſ *corr* eſ *AB* 8 ſuperauıtıſ tamen *B pr* 9 ın ſtorıa *B* 10 puerılı *corr* ıle *A* clıtarcum *A* clıtharchũ *B* 11 grecıſ *A* 13 adobtumo *B* 14 hoc · a te *B* 17 ſımuſ *B* 19 capıat *AB sed corr* (*etiam in A*) capıat

ordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem, ipse autem aequalem aetatis suae memoriam deposcit, ut ea conplectatur, quibus ipse interfuit.

Atticvs. Ego uero huic potius adsentior; sunt enim maxumae res in hac memoria atque aetate nostra, tum autem hominis amicissimi Cn. Pompei laudes inlustrabit, incurret etiam in illum *diuinum* et memorabilem annum suum: quae ab isto malo praedicari quam, ut aiunt, de Remo et Romulo.

Marcvs. Intellego equidem a me istum laborem iam diu postulari, Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuum tempus et liberum; neque enim occupata opera neque inpedito animo res tanta suscipi potest: utrumque opus est, et cura uacare et negotio.

9 Atticvs. Quid? ad cetera, quae scripsisti plura quam quisquam e nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum?

Marcvs. Subsiciua quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior, ut, si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum adcommodentur quae scribimus: historia uero nec institui potest nisi

---

2 Uт neglegantur *B* ıpſe∗ *A* 3 ſu ememorıa *B sed* ſuę memorıa *corr* 5 adſentıor *A* 6 maxumae *B* maxıme *A* aт a&aтe *B* 7 тu *corr* тũ *B* ·c· n· *AB* 8 ınluſтrauıт *sed* bıт *pr corr B* diuinum *addidi: confer Philipp. XIII* 19, 44 memorabilis ac diuina uirtus; *ad fam. I* 9, 18 commemoranda et diuina liberalitas, *et similia saepe* diuina et egregia, eximia diuinaque, incredibilis et diuina uirtus, diuina et incredibili fide memorabıle mannum *B sed per rasuram correctum* 10 aıunт *in litura A* romo *corr* remo *B, idem* remulo *sed pr corr* 11 equıdẽ *corr ex* æquıdẽ *ut uidetur B* 12 recuſſarem *sed* ſ *prius erasum A* 13 тemp∗uſ (l *ut uidetur erasum*) *A* lıberum *sed* um *in litura A* 14 ocupaтa *A* ımpedıтo *B* anımoreſ∗ *B* (т *erasum*) 15 cura (c *corr*) *A* 17 quodaceтera *sed* quıd *corr A* 18 тıbı (ı *prius corr*) *A* 19 conceſſum *Heinsianus* concenſuſ *AB* 22 adcom-

praeparato otio nec exiguo tempore absolui; et ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus *sum*, si traducor alio, neque tam facile interrupta contexo quam absoluo instituta.

Atticvs. Legationem aliquam nimirum ista oratio 10
postulat aut eius modi quampiam cessationem liberam atque otiosam.

Marcvs. Ego uero aetatis potius uacationi confidebam, cum praesertim non recusarem quo minus more patrio sedens in solio consulentibus responderem senectutisque non inertis grato atque honesto fungerer munere. sic enim mihi liceret et isti rei, quam desideras, et multis uberioribus atque maioribus operae quantum uellem dare.

Atticvs. Atqui uereor ne istam causam nemo 4 11
noscat tibique semper dicendum sit, et eo magis, quod te ipse mutasti et aliud dicendi instituisti genus, ut, quem ad modum Roscius, familiaris tuus, in senectute numeros in cantu *remissius* cecinerat ipsasque tardiores fecerat tibias, sic tu a contentionibus, quibus summis

---

modenť *AB* 2 orſuſ ſı *AB* orsus sim si *Dauisius: pro quo debuisse* sum *scribi Moserus adnotat, et ita Halmius* orsus *deleto* si *Turnebus* 6 ceſſatıonem *B* ceſſıonē (at superscr.) *A* (*Confer Maduigium Emendat. in Cic. lib. philos. p.* 89) lıberãaτq; aτq; oτıoſam *sed* ˜ *e corr B* 7 oτ(ı)oſam *A* 9 commınuſ *B* more *B* (*Halmius errauit*) 10 Reſponderenτ (m superscr.) *B* ſenec|τuτıſque (τ *prius corr*) *A* 11 ȷnerτıſ *sed* rτ *e corr A* 14 uellendare (m superscr.) *B* 15 aτquı *B* Aτquı *sed* Aτ *in litura A* Aſτ quı *Heinsianus* 16 quo τe *A* 18 (p.) roſcıuſ *A* (·ro·) p̃·ſcıuſ *B* 19 numeruſ *sed* oſ *corr A* remissius *addidi; sic enim puto, nec* in cantu *nec* cecinerat *recte temptari: nam numeri quidam sunt etiam in oratione et histrionis cantui recte opponitur tibiarum accessio, et hoc quidem tamquam grauius, si quidem* numeros *intentius an summissius canat, ipsius est actoris arbitrium, ille autem etiam ipsas tardiores effecerat tibias. confer de orat. I* 60, 254 cecıneranτ *A* incanτu·ce‿cınerаτ *B* ıpſaq; (ſ superscr.) *B* 20 contentionibus *unus Goerenzii, Victorius*

uti solebas, cottidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum a philosophorum lenitate absit: quod sustinere quom uel summa senectus posse uideatur, nullam tibi a causis uacationem uideo dari.

12 Qvintvs. At me hercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses: quam ob rem, quom placebit, experiendum tibi censeo id.

Marcvs. Si quidem, Quinte, nullum esset in experiundo periculum: sed uereor ne, dum minuere uelim laborem, augeam atque ad illam causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus et meditatus adcedo, adiungatur haec iuris interpretatio, quae non tam mihi molesta sit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam maiorem umquam causam sum ausus accedere.

13 Atticvs. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis, ut ais, temporibus et conscribis de iure

---

contionibuſ *A* ſittua (c) contionib; *B* 1 cottdie *B* cotdie *A* relaxiſ *sed* eſ *corr A* relaxiſ (a) *B* ut*iā *A* uti iam *Gulielmius* aratio *B* 3 cū *A in litura, puto* quom *fuisse;* cū *B* 4 nullatibi | causiſ *B sed* ā *corr et* a *ante* cauſ *in margine add* 5 ad mercule *AB* poſe *B* 6 probari* *A* ſi aut (te ad) iuſ *B* 7 cō* *A* cū *B* experiendum *AB sed* 9 experiundo *iidem* 8 cenſeo, id ſi *AB* id censeo. *M.* Si *Turnebus* cenſeo. *M.* Si *deleto* id *Garatonius ad Milonianam* 18, 48 (*cf. Maduigius Emend. p.* 3) *fortasse* experiendum tibi censeo id ⟨quidem⟩. *M.* Si quidem: *in quo repetitum breuissimo interuallo* quidem *ne nimis displiceat, confer Brut.* 3, 13 uolui id quidem efficere certe, et capio magnum fructum, si quidem, quod uolui, consecutus sum; *de nat. deor. III* 32, 79 debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant 9 quingte (*sic*) *B* quin*te *A* in experiundo periculum: *hoc exemplo uti poterat Lehrsius in epimetro ad Aristarchum p.* 470 *ubi e Bell. Gall. VIII* 36 *hoc geminum* in experiendo cum periculum nullum uideret *attulit* 10 minueri uel in *sed* minuere uelim *corr AB* 11 at quā *corr* ad *A* 12 adcedo *A sed* acc *corr,* acedo (c) *B* 13 que *corr* quę *B* 18 ais *Heinsianus* aliſ *B* aliſ *in litura A; fuitne* aiis? (*Cf. Quintil. inst.*

ciuili suptilius quam ceteri? nam a primo tempore aetatis iuri studere te memini, quom ipse etiam ad Scaeuolam uentitarem, neque umquam mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres.

Marcvs. In longum sermonem me uocas, Attice, quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam et, quoniam uacui sumus, dicam.

Qvintvs. Ego uero libenter audierim; quid enim agam potius aut in quo melius hunc consumam diem?

Marcvs. Quin igitur ad illa spatia nostra sedesque 14
pergimus, ubi, cum satis erit ambulatum, requiescemus; nec profecto nobis delectatio deerit aliud ex alio quaerentibus.

Atticvs. Nos uero et hac quidem ad Lirem si placet per ripam et umbram. sed iam ordire explicare, quaeso, de iure ciuili quid sentias.

Marcvs. Egone? summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo et responsitare soliti sint, sed eos magna professos in paruis esse uersatos. quid enim est tantum quantum ius ciuitatis? quid

---

I 4, 11) 1 ſuptılıuſ *sed* ſub *corr A* ſubtılıuſ *B* ceterı *Heinsianus* ceterıſ *AB* nam[a] *A* 2 ıurı* (*fuit* ıurıſ) *A* memım *corr* memını *A* quom *A* cū *B* 3 ſceuolam *A* [ſ]ceuolam *B* uentı[t]arē *A* uentıtarā *B sed* arē *corr pr* 4 contemnerıſ *corr* eſ *AB* 5 ſermonum *corr* nem *A* 6 quın*tuſ *A* quı[n]tuſ *B* quıt *corr* quıd *A* 9 conſumam *corr Heinsianus* conſūmā *A* conſummā *B* 10 ſpacıa *A* adıllaſ pacıa *B* 11 pergı[a]m *B* pergamuſ *sed* a *ut uidetur corr A* 12 d[e]erıt *AB* alıut *B* 13 querentıb; *AB sed* quę *corr in B* 14 [h]ac *B* ad Lirem *Bakius* adırem *AB* adıre *Heinsianus*; *illo* ad Lirem *uniuerse regio significatur, cui commode subiiciuntur haec, quibus accuratius uia designetur,* per ripam et umbram; *et* Lirem *nominari cum aptum sit propter* ripam *tum prope necessarium propter ea quae in prooemio secundi libri II* 1, 1 *ab eodem Attico dicuntur:* in Fibreno, nam opinor id illi alteri flumini nomen est, *quae uix satis apte dici uideantur, nusquam in superioribus alterius amnis, qui est Liris, mentione facta* 16 ſencıaſ *B* 17 ſummuſ *corr* ſummoſ *B* 20 enım·ē·

autem tam exiguum quam est munus hoc eorum, qui consuluntur? quamquam est populo necessarium. nec uero eos, qui ei muneri praefuerunt, uniuersi iuris fuisse expertis existimo, sed hoc ciuile quod uocant eatenus exercuerunt, quoad populo praestare uoluerunt; id autem in cognitione tenue est, in usu necessarium. quam ob rem quo me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum iure? an ut stipulationum et iudiciorum formulas conponam? quae et conscripta a multis sunt diligenter et sunt humiliora quam illa, quae a nobis expectari puto.

5 15 ATTICVS. Atqui, si quaeres, ego quid expectem, quoniam scriptum est a te de optimo rei publicae statu, consequens esse uidetur ut scribas tu idem de legibus: sic enim fecisse uideo Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis.

---

corr enīm·ẽ· (*h. e.* enim mihi est) *A* enī mıhı ẽ *B* quıd *Heinsianus* quā *AB* 1 e* (*uidetur* ex *fuisse*) *B* erum *A* 2 quamquam *deteriores pauci, Turnebus* quā *AB* neceſſarıō̄ *B* quamquam ... necessarium *auctore Reifferscheidio uncinat Baiterus, maxime ne Cicero idem iterum u.* 6 *posuisse uideatur; qui tamen non dubitauit scribere Oratore* 21, 69 probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriae: nam id unum ad obtinendas causas potest plurimum. sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. *nec absimile quod hoc ipso capite* 4, 12 *paucorum interuallo uersuum legitur* causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus et meditatus accedo *et* dicendi cogitationem, sine qua ad nullam maiorem umquam causam sum ausus accedere, *quorum illud deleri cupit Bakius* 4 exprıſ *sed* ı *corr in* e *A* exprıſ *B sed* ı *ambiguum* 5 populo *B* populū *sed corr* populo *A* 6 in cognitione tenue *Oudendorpius et Maduigius Emendat. p.* 6 *Opp. II* 134 ıncognıτı deτenuı *AB* ınu*ſu *A* (*fuisse* ınuıſu *uidetur*) 7 orτarıſ *B* 8 ſτıllıcıdıorū *B, Halmius errauit* 9 anſτıpulaτıonū *B* formuloſ *sed* aſ *corr B* componā *B* 10 &·ſcrıp|τa *B* 12 adquı *B* quaeris *Rathius* 13 ·RI·P· *B* ·R· p. *sed* R *in litura A* 14 confe-

MARCVS. Visne igitur, ut ille Cretae cum Clinia et cum Lacedaemonio Megillo aestiuo, quem ad modum describit, die in cupressetis Gnosiorum et spatiis siluestribus, crebro insistens, interdum adquiescens, de institutis rerum publicarum ac de optimis legibus disputat, sic nos inter has procerissimas populos in uiridi opacaque ripa inambulantes, tum autem residentes, quaeramus isdem de rebus aliquid uberius quam forensis usus desiderat?

ATTICVS. Ego uero ista audire cupio. 16

MARCVS. Quid ait Quintus?

QVINTVS. Nulla de re magis.

MARCVS. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputando posse ita patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi efficiendique causa nati et in lucem editi simus, quae sit coniunctio hominum, quae naturalis societas inter ipsos; his enim explicatis fons legum et iuris inueniri potest.

---

quenꝛeſ ſe *B* 1 creꝛę *B* creꝛe *A* cum Crete *Turnebus* 2 lacedemonıo *AB* Megillo *editiones* megal*o (*fuit* megallo) *B* maegala *sed* a *ultimum in litura A* 3 cupraeſſ&ıſ *A* noſiorũ *B* ſpacıſ ſıueſꝛrıb; *B* 4 aꝛquıeſcenſ *sed* ad *corr A* adquıeſcenſ *B* 5 disputat *Turnebus* dıſpuꝛanſ *AB* disputauit *Klotzius* 6 ꝓcerıſſımaſ (erıſ *in litura*) *A* populo *A* uırıdıo͜pacaq; *B* uırıdı* opacaq; (o *corr*) *A, fuisse in hoc quoque* uırıdıo pacaq; *uidetur* 8 queramuſ *B* Hıſdem *B* hıſdem *A* alıq̇d *B* 11 q̇d * (d *corr ex* u) *A, fuit* quı quın*ꝛuſ *A* quıcꝛuſ *B* 14 posse ita *scripsi* honeſꝛa *AB* disputando *non est quod mutetur, quod etiamsi possit cum* genere *coniungi, tamen nec illud desiderat adiectum et* disputando *recte et ex usu coniungitur cum* patefieri, *ut de oratore I* 57, 244 patefecit dicendo; *de rep. I* 16, 25 cum disputando rationibusque docuisset; *pro Scauro* 9, 19 quae potest eloquentia disputando ignoti hominis impudentiam confutare. 15 obꝛımarũ *B* 16 colendı *corr ex* colındı *A* 17 naꝛı ** & ınluce͜medıꝛıſſım *B* 18 conıunꝛıo *A* homınũ͵q; *A* homınũ · que *sed corr* quę *B* 19 ıſ *B* explıcabıſ *B* explıcaꝛoſ

17 Atticvs. Non ergo a praetoris edicto, ut plerique nunc, neque a duodecim tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas.

Marcvs. Non enim id quaerimus hoc sermone, Pomponi, quem ad modum caueamus in iure aut quid de quaque consultatione respondeamus. sit ista res magna, sicut est, quae quondam a multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate et scientia sustinetur, sed nobis ita conplectenda in hac disputatione tota causa est uniuersi iuris ac legum, ut hoc ciuile quod dicimus in paruum quendam et angustum locum concludatur [naturae]: natura enim iuris explicanda nobis est eaque ab hominis repetenda natura, considerandae leges, quibus ciuitates regi debeant, tum haec tractanda quae conposita sunt et descripta iura et iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt quae uocantur iura ciuilia.

6

18 Qvintvs. Alte uero et, ut oportet, a capite, frater, repetis quod quaerimus; et qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiae quam litigandi tradunt uias.

Marcvs. Non ita est, Quinte, ac potius ignoratio iuris litigiosa est quam scientia. sed hoc posterius: nunc iuris principia uideamus.

Igitur doctissimis uiris proficisci placuit a lege, haud scio an recte, si modo, ut idem definiunt, lex

---

corr ıſ *A* 3 aurıendam (h *supra*) *B* 8 condam *corr* qondam (v *supra*) *B* 10 ſed *corr ex* & *A* nobis ita *'ex antiquo libro' Manutius* norıſ ıſta *AB* nobis ista *Corradus* nobis *omisso* ista *R. Stephanus* conpleтenda *B* haṇc *B* 12 concludatur · natura *'ex antiquo libro' Manutius, R. Stephanus* concludaтur naтurae · naтura *AB* 14 conſıderanda elegeſ *B sed corr* conſiderandæ ∗ legeſ 15 cıurтaтıſ *corr* eſ *AB* 16 conpoſıтa *AB* (*sic*) 17 nr̄ı ∗ (*fuit* nr̄ıſ) *B* 19 alтe ∗ (*fuit* alтer) *B* 20 querımuſ *A* q;rımuſ *B* q∗ *A* alтerıuſ *B sed corr* alтer · ıuſ 21 ıuſтıcıae *A* uıaſ Nonıтa · ē · *in litura A* 22 quıṇ∗тe *A* quıncтe *B* ac *corr* aт *AB* 26 auт

est ratio summa, insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria: eadem ratio cum est in hominis mente confirmata et perfecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse 19
legem, cuius ea uis sit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere; eamque rem illi Graeco putant nomine *a* suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro a legendo: nam ut illi aequitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus, et proprium tamen utrumque legis est. quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerumque uideri solet, a lege ducendum est iuris exordium; ea est enim naturae uis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atque iniuriae regula. sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit et appellare eam legem, quae scripta sancit quod uult aut iubendo *aut prohibendo*, ut uul-

---

corr haud *A* aut (h supra) *B* 1 in *auctore Maduigio tollunt Halmius et Baiterus: quod mihi abesse non posse uidetur, dicit enim diuinam rationem quae est insita in rerum natura* que *B pr* eaq; *B pr*

2 prohibetque *Heinsianus* ꝑhib& quae *AB* 3 perfecta *scripsi* confecta *AB; confer I* 9, 27 confirmat ipsa per se rationem et perficit; *et sic saepe alias* perfecta ratio *tam in his libris quam in aliis Ciceronis dicitur; praefixa praepositio corruptelam traxit a proximo* confirmata, *quem ad modum simili errore de fin. III* 3, 11 nihil adiuuare arbitror neque adfirmare *scribitur pro eo quod uerum puto* confirmare *uel* firmare. *cf. de fin. II* 26, 82 nulla expectata nec exquisita uoluptate *pro* quaesita 6 eamquae *A* greco *A* a *addidit Turnebus* 7 *cuiq; apellatā *B* aligendo *sed* a legendo *corr AB* 8 equitatiſ *B* delectuſ uim *Heinsianus* detectuſ (intellectuſ supra) uim *B* (*sic*) intellectuſ (·uim· supra) *A sed* intellectuſ *in litura, nec dubitandum, quin ante rasuram* detectuſ (*uel* delectuſ) uim *habuerit, reposito autem* intellectuſ *propter spatii angustias* uim *supra uersum collocatum sit* intelege *B* 9 quod ſi ita *Heinsianus* quoſit ita *AB* 10 plerum qua *B sed* que *corr* 12 prudentiſ *AB* prudens *Halmius et Baiterus errore* 13 adq; *B* populari* ratione *A* populari* ratione *corr ex* populariſ rationiſ *B*

15 apellare (p supra) *A* legemq; (ꝗ; *corr*) *B* 16 aut prohibendo *addidit Baiterus coll. I* 6, 18 quae iubet ea quae facienda sunt pro-

gus appellat; constituendi uero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quae saeclis omnibus ante nata est quam scripta lex ulla aut quam omnino ciuitas constituta.

20 QVINTVS. Commodius uero et ad rationem instituti sermonis sapientius.

MARCVS. Visne ergo ipsius iuris ortum a fonte repetamus? quo inuento non erit dubium quo sint haec referenda, quae quaerimus.

QVINTVS. Ego uero ita esse faciendum censeo.

ATTICVS. Me quoque adscribe fratris sententiae.

MARCVS. Quoniam igitur eius rei publicae, quam optumam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis et seruandus status omnesque leges adcommodandae ad illud ciuitatis genus, serendi etiam mores nec scriptis omnia sancienda, repetam stirpem iuris a natura, qua duce nobis omnis est disputatio explicanda.

ATTICVS. Rectissime, et quidem ista duce errari nullo pacto potest.

7 21 MARCVS. Dasne igitur hoc nobis, Pomponi, nam Quinti noui sententiam, deorum inmortalium ui, natura,

---

hibetque contraria; *cf. II* 4,8 imperandi prohibendique sapientia aut uetando *editiones* 1 appellat *C. Stephanus* appellar& *B* appellare et *Heinsianus* appellant (it *corr in loco eraso trium litterarum capaci*) *A* conſtituendo *B* conſtituendi (i *ultimum e corr*) *A* 2 ſaecliſ *A* ſecliſ (cl *in rasura corr*) *B* omnibus *Ascensiana* communibus *A B Heinsianus* (*de A errauit Halmius*) annatae *B* (te o) antenotaē *praeter* a *primum et* ˜ *in litura A*
5 abratione (d) (˜ *e corr B*) 9 reuerenda (f) *B* querimuſ *A*
11 ascribe *R. Stephanus* adſcribi *AB* ascribito *Victorius*
13 optumam *B* optimā *A* docui *sed* docuit *corr A*
14 omſquae *B* adcōmodandę (c) *A* adcommodande (c) *B* 17 nobiſ — 18 duce *in textu ob eiusdem uocis* duce *repetitionem omissa in imo margine manu antiqua posita A* explicanda (li *e corr*) *B*
20 pompeni (o) *B* 21 ui natura *R. Stephanus, Lambinus* ut natura *A B* ui *omisso* natura *in margine editionis Lambinianae quae dicitur a.* 1584: *id quod nouissimi editores approbant, iniuria:*

ratione, potestate, mente, numine, siue quod est aliud uerbum, quo planius significem quod uolo, naturam omnem regi? nam si hoc non probas, ab eo nobis causa ordienda est potissimum.

ATTICVS. Do sane, si postulas; etenim propter hunc concentum auium strepitumque fluminum non uereor condiscipulorum ne quis exaudiat.

MARCVS. Atqui cauendum est; solent enim, id quod uirorum bonorum est, admodum irasci, nec uero ferent, si audierint te primum caput libri optimi prodidisse, in quo scripsit 'nihil curare deum nec sui nec alieni.'

ATTICVS. Perge, quaeso: nam id, quod tibi con- 22
cessi, quorsus pertineat expecto.

MARCVS. Non faciam longius; huc enim pertinet, animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis et consilii, quem uocamus hominem, praeclara quadam condicione generatum esse a supremo deo. solum est enim ex tot animantium

---

quod enim in unius sententiae ambitu natura *non una significatione ponitur, nec per se est offensio* (*notum enim est quoties non solum* natura *sed etiam* res, sententia, ratio, causa, genus, *alia in una eademque sententia non eadem sententia ponantur*) *et si est offensio, tollitur eo quod in synonymorum coaceruatione* natura *fere sua et propria ui exutum uidetur: ceterum nihil frequentius Ciceroni quam copulata* uis *et* natura *nomina*

1 nо̆mıne *B* 3 regi.Nam *Heinsianus* rıgınā *sed* regı | nā *corr A* rıgınem (e, a *suprascr.*) *B* 8 aτquı (aτ *in rasura*) *B* 10 caput libri *Victorius* capuτlı (*h. e.* libri, *quod eo compendio saepe uelut in Festi codice scribitur*) *A pr* capullı *B, corr A* caput uiri *Aldus nepos* 11 scripsit] '*Epicurum non nominauit, quod satis Attico notus esset auctor sententiae, et cum inter se Epicurei* dixit *dicebant, per excellentiam Epicurum intelligebant.*' *Turnebus. Cf Tusc. I* 14, 31 Serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait in Synephebis, *quem locum doctissimi quidam pluribus modis interpolarunt* ne ſuı *A* 13 queſo *A* q;ˌſ̣onam *B* ıd (d *corr ex* c) *B* 14 curſuſ *corr* quorſuſ *B* 17 conſılıuſ̣ *B* 18 condıτıone *A B* *Lactantius Inst. diu. IV* 4, 6 M. Tullius, qui fatetur hominem

generibus atque naturis particeps rationis et cogitationis, quom cetera sint omnia expertia. quid est autem, non dicam in homine sed in omni caelo atque terra, ratione diuinius? quae quom adoleuit atque per-
23 fecta est, nominatur rite sapientia. est igitur, quoniam nihil est ratione melius, eaque *est* et in homine et in deo, prima homini cum deo rationis societas. inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio et communis est; quae cum sit lex, lege quoque consociati homines cum dis putandi sumus. inter quos porro est communio legis, inter eos communio iuris est; quibus autem haec sunt inter eos communia, ei ciuitatis eiusdem habendi sunt. si uero isdem imperiis et potestatibus parent, multo iam magis; parent autem huic caelesti descriptioni mentique diuinae et

---

praeclara quadam condicione a summo (supremo) deo esse generatum. *Ibidem I* 5, 24 Cicero . . frequenter deum confitetur ac supremum uocat in iis libris, quos de legibus scripsit 1 generalibuſ *B* et cogitationis *omisit B* & cogi¦¦tationiſ *A sed* & cogi *in extrema pagina litura corr* 2 qu(c)m *B* quor̃ *A sed* r̃ *in rasura corr* cetera (a *corr in rasura*) *A* exparcia (e) *B* *Lactantius Inst. diu. II* 11, 15 Quod Cicero quamuis expers caelestium litterarum uidit tamen, qui libro de legibus primo hoc idem tradidit quod prophetae, cuius uerba subieci: animal hoc prouidum — — omnia expertia 4 diuinuſ (i) *A* quom *A* diuini˯uſquequo madoleuit (cum) (⁊ *et cetera signa e corr*) *B* *Lactantius Inst. diu. III* 10, 6 Et quia in homine ratio ipsa perfecta est, sapientia nominatur 6 eaque (ea *in litura*) *A B* est *addidit Maduigius*; inest *post* in deo *addendum coniecerat Wyttenbachius* 8 ratio communis est *R. Stephanus*; *fuitne* par et communis? *cf. I* 13, 35 9 conſotiati *A sed* ot *corr* 10 homineſ (h *corr*) *B* cūdiſ* (diſ *in rasura*) *A* cum diſ putandi *B* (*idem fuisse in A ante lituram apparet*) 12 inter eos *quod Mosero auctore a plerisque deletur uindicat Haasius ad Reisigii schol. l. lat. adn.* 374 communi *B* ei *Bakius* & *B et in rasura corr A* 13 hiſdē *B* 14 parent* *A B* (*uidetur* parente *in B fuisse, de A ambiguum est*) 15 autem *A* aut̃ *B* deſcriptione (*corr* ni) *B* diſcriptioni *A confer ad III* 5, 12 mentiq; quediuine (*corr* ne) *B* men-

praepotenti deo. ut iam uniuersus hic mundus *sit* una
ciuitas communis deorum atque hominum existimanda.
et quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur
idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur
status, id in rerum natura tanto est magnificentius
tantoque praeclarius, ut homines deorum agnatione et
gente teneantur. nam cum de natura hominis quae- 8 24
ritur, disputari solet, *et* nimirum ita est ut dispu-
tatur, perpetuis cursibus conuersionibus*que* caelestibus

---

ti*que diuinę *sed* in *corr in rasura A* 1 ꝑpotenti.deu̇tiam (un, e *superscr.*) *B* prępotenti.de &iam (un *superscr.*) (&iam *in rasura*) *A* praepotenti deo ut iam *Heinsianus eandemque scripturam puto ante lituram in A fuisse nec esse cur alia anquirantur cum Halmio: confer II* 3, 6 sit *om AB* existimanda sit *Turnebus* 2 ex*ıſtimanda *B* 3 citatib; *B* diqua *corr* de *A* dicitur *corr* dicetur *AB*
4 anationibuſ (g *superscr.*) *A* diſtinguntur *A* 5 magnificenciuſ *A*
6 pleclariuſ (r *superscr.*) *B* 7 contineantur *Gulielmus Christ, sed confer de diu. I* 30, 64 (animus) quippe qui deorum cognatione teneatur
cū natura (de *superscr.*) *B* hominis *Turnebus, R. Stephanus* omni *AB*
quaeruntur diſputari ſolent nimirum ita ſunt (ſ *B*) ut diſputantur *AB*; *cum de* quaeritur *quod iam in uetustissimis editionibus expressum est non uideatur dubitari posse, simplicitas suadet, ut idem numerus etiam reliquis uerbis reddatur omnibus* (solet *deteriores nonnulli*), *quae ab eo errore, quo primum* quaeruntur *positum est, aequabilitatis studio ut fit in pluralem numerum abierunt* (*cf. Schoemanni opusc. acad. III* 345) *et recte* et *additur ante* nimirum (*a Lambino*) *quem ad modum ad Att. XV* 19, 2 potest totum esse σχεδίασμα, et nimirum ita est *et ibidem XVI* 7, 5 aliud nihil habeo, quod iis a te uerbis significari putem, et hercule ita est *et saepe alibi. ceterum resecari illud commatium* nimirum .... disputantur, *quod auctore Wyttenbachio nouissimi editores uoluerunt, non debuit: quid enim si hoc quod disputari solet uerum non est aut scriptori non probatur, quo iure eo uti argumento potuit ad demonstrandum id quod posuit, homines deorum agnatione teneri?*
9 que *add Ernestus Lactantius Inst. diu. II* 11, 1 Aiunt certis conuersionibus caeli et astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum. *unde si quid omnino colligere licet, rectius legisse Lactantium* cursibus *quam non legisse colligas; quod uocabulum iniuria deletur a nouissimis editoribus:*

extitisse quandam maturitatem serendi generis humani, quod sparsum in terras atque satum diuino auctum sit animorum munere, quomque alia quibus cohaererent homines e mortali genere sumpserint, quae fragilia essent et caduca, animum esse ingeneratum a deo. ex quo uere uel agnatio nobis cum caelestibus uel genus uel stirps appellari potest. itaque ex tot generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam mansueta neque tam fera, quae non, etiam si ignoret qualem habere deum deceat, tamen haben-
25 dum sciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoscat deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur *et* agnoscat.

---

confer Tusc. V 24, 69 totius mundi motus conuersionesque perspexerit. *de nat. deor. II* 5, 15 aequabilitatem motus conuersionumque caeli: *sic enim puto recte scribi quae traduntur* conuersionem caeli; *ibidem II* 25, 64 cursum et conuersionem spatiorum ac temporum 1 extı*tıſſe *A* extiſſe (ti *s.s.*) *B* 2 parſum (ſ *s.s.*) *A* ſatum *corr Heinsianus* factum *AB* 3 muneri (*corr* munere) *AB* cumque *Turnebus* quamq; (đ *corr ex* u) *A* quamquę *B* alia quibus *Ascensiana* alıquıbuſ *AB* cohęrent (re *s.s.*) *A* co|herent *B* 4 ſumſerınt *A* que *corr* quę *B* flagıcıa *B* fragılıa *A sed* r *et* l *corr* 7 stirps *editiones* ſtırpıſ *AB* apelları *A* *Formam sententiae* ex quo . . appellari potest *illustrat Maduigius Emend. Liuian. p.* 367 8 habeat** (at *corr in rasura, fuit ut uidetur* hab& ad) *B* habeat* (at *corr ex* t) *A* 9 aliquam dei. ipsisque in hominibus *R. Stephanus* alıquā de ıpſıſ quın homınıb; *B pr* alıquā deı *** quın homınıb; *corr B* alıquade | ******* ~~quı hominıbuſ~~ *A*, *in rasura* de ıpſıſ *fere agnoscitur;* de (*sic*) *in exitu uersus uidetur non prima manu scriptum esse* nulla eſt (genſ *s.s.*) *A* 10 manſu&am *B* manſueta *A* *De diuin. I* 1, 2 gentem quidem nullam uideo neque tam humanam atque doctam neque tam immanem tamque barbaram, quae non significari futura . . censeat 12 ıllıdexhıſagnoſcat* (ut, deum *s.s.*) quı * unde (at *in rasura corr ex* unt *ut uidetur*) *A* 13 o tuſ *corr* ortuſ *A* recordetur et agnoscat *Turnebus, R. Stephanus* recordetur|agnoſcat *A* recordetur cognoſ|cat (a *s.s.*) *B Cf. in Pison.* 6, 12 ipse certe agnoscet et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. *Tusc. I*

iam uero uirtus eadem in homine ac deo est neque alio ullo in genere praeterea; est autem uirtus nihil aliud nisi perfecta et ad summum perducta natura: est igitur homini cum deo similitudo. quod cum ita sit, quae tandem esse potest propior certiorue cognatio? itaque ad hominum commoditates et usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quae gignuntur, donata consulto nobis, non fortuito nata uideantur, nec solum ea, quae frugibus atque bacis terrae fetu profunduntur,

---

24, 58 agnoscit illa reminiscendo *Lactantius Inst. diu. III* 10, 7 Qua de re Ciceronis uera est sententia: Ex tot, inquit, generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam mansueta (immansueta *libri nonnulli*) neque tam fera, quae non etiamsi ignoret qualem haberi deum deceat tamen habendum sciat. ex quo efficitur (*om* illud), ut is agnoscat deum, qui unde ortus sit quasi recordetur (*om* agnoscat). *Ibid. VII* 9, 10 illud argumentum, quod etiam M. Tullius uidit, satis firmum est. ex eo aeternitatem animae posse dignosci, quia nullum sit aliud animal, quod habeat notitiam aliquam dei. *Idem de ira dei* 7, 6 Propterea nullum est animal, ut ait Cicero, praeter hominem, quod habeat aliquam notitiam dei. *ceterum ex hoc potissimum loco colorem quendam duxisse uidentur quae scribit Lactantius Inst. diu. I* 2, 5 nemo est enim tam rudis, tam feris moribus, qui non, oculos suos in caelum tollens, tametsi nesciat, cuius dei prouidentia regatur hoc omne, quod cernitur, aliquam tamen esse intelligat 1 Iā uero uırtuſ (Iā u *in rasura corr*) *A* uırtuſ (iam *suprascr.*) *B omisso* uero 2 in genere *Dauisius* ıngenıo *AB* praeterea. est autem *editiones* p̄tereaſ autem (aut̄) *AB* 3 nisi perfecta *Bakius* ınſe perfecto *AB* quam in se perfecta *deteriores* p̣ducta natura eſt *AB* perducta. Naturalıſ eſt *Heinsianus* perducta natura. Naturalis est *J. Kleinius n. mus. Rhen. XXIV* 496 4 quomdeo ſımılıtudo (c, & *suprascr.*) *B* quod (od *corr*) *A* quom (æd *suprascr.*) (*h. e.* quom *pr corr in* quae, *dein mutatum in* quod) *B* que *corr* quę *B* 5 propıor *in litura B* p̣pıor * *A* cercıor uecognıtıo (a *suprascr.*) *B* cercıorue cognatıo *sed* a *corr A* 6 ad (d *corr ex* b *ut uidetur*) *AB* commodıtatıſ (eſ *corr*) *AB* 8 conſulta (o *suprascr.*) *B* conſulto *sed* o *ultimum corr ex* a *A* 9 aeaq; *corr* *eaq̄; *B* bagıſter|rę (c *suprascr.*) *B* bacıſ terrę *sed* cıſ ter *in rasura A*

sed etiam pecudes, quod perspicuum sit, partim esse ad
usum hominum, partim ad fructum, partim ad uescen-
26 dum procreatas. artes uero innumerabiles repertae
sunt docente natura, quam imitata ratio res ad uitam
9 necessarias sollerter consecuta est. ipsum autem ho-
minem eadem natura non solum celeritate mentis or-
nauit, sed et sensus tamquam satellites adtribuit ac
nuntios, et rerum plurimarum obscuras nec satis **
intellegentias et donauit quasi fundamenta quaedam
scientiae, figuramque corporis habilem et aptam ingenio
humano dedit: nam cum ceteras animantes abiecisset
ad pastum, solum hominem erexit ad caeli*que* quasi
cognationis domiciliique pristini conspectum excitauit;
tum speciem ita formauit oris, ut in ea penitus recon-
27 ditos mores effingeret: nam et oculi nimis arguti,

---

1 quod (*sic A quoque*) perspicuum sit, *quae certatim corrigere studuerunt, uindicauit Maduigius Emend. in Cic. lib. philos. p.* 8 *sq.* parτum *corr* parτ*ım *B* ad*uſum (*uidetur* adhuſum *fuisse*) *B* 2 frucτuum *A* frucτuũ *corr* frucτũ* *B* uıſcendum *corr* ueſ *AB* 3 arτıſ *corr* eſ *AB* uıro *corr* uero *A* ınnumerabılıſ *corr* eſ *AB* repτe *corr* τę *B* 5 ſolerτaſ *corr* ſolerτer *AB* 6 caelerıτaτe *B* 7 sed ei *Bakius* aḍ[τ]τrıbuıτ *AB* 8 nuncıoſ (c *mutatum in* τ) *A* nec ſaτıſ ınτellegencıaſ *mutatum in* gendaſ *AB* nec satis apertas intellegentias *Lambinus*; *puto* nec satis ⟨illustratas ingenuit⟩ intellegentias (*et* illustratas *addi Beierus uoluit de off. III* 19, 76) *coll. I* 22, 59 quasi adumbratas intellegentias . . quibus inlustratis *et de fin. V* 21, 59 ingenuitque sine doctrina notitias paruas rerum maximarum 9 donauit *Krausius* et donauit *scripsi* enudauiτ *A* enudauıḍ[τ] *B* *cf. de orat. I* 25, 114 inseri quidem et donari ab arte non possunt, omnia sunt enim illa dona naturae *et de divin. II* 46, 96 haec astro ingenerata et tradita 10 fıgurã quaẹe *B* 11 anımam[τeſ] (m *extremo in* n *mutato*) *B* anımanτeſ *corr ex* anımam *A* 12 ad caelique *deteriores nonnulli*, *C. Stephanus* ad caelı *AB* eτ ad caelı *Heinsianus* 14 formauıτ orıſ *Heinsianus* formạ[al]τıorı* *A* for|ma ulτıorıſ *corr* alτıorı *B* 15 nimis *cur displiceat nescio:* mimi arguti *Heideggerus Halmii discipulus et de* mimis *iam cogitauerat Moserus* arguτı (g *corr*) *B*

quem ad modum animo affecti simus, locuntur, et is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante esse praeter hominem potest, indicat mores, quoius uim Graeci norunt, nomen omnino non habent. omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quae conciliatrix est humanae maxime societatis; neque enim omnia sunt huius disputationis ac temporis et hunc locum satis, ut mihi uidetur, in iis libris, quos legistis, expressit Scipio. nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse uoluit, generauit et ornauit deus, perspicuum sit illud, ne omnia disserantur, ipsam per se naturam longius progredi, quae etiam nullo docente profecta ab iis, quorum ex prima et inchoata intellegentia genera cognouit, confirmat ipsa per se rationem et perficit.

ATTICVS. Dii inmortales, quam tu longe iuris prin- 10 28
cipia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quae expectabam a te de iure ciuili, sed

---

1 affecti *deteriores* affectiſ *Heinsianus* effecti *A B* ſimuſ *Heinsianus* ſumuſ *A B* & h(f)uiqui appellant̄ *B* 2 appellat̄ *A sed* app *et* t̄ *in rasura corr* 3 hominem *Heinsianus* hominū *A* homine *B* quoiuſ *B* Cuius (*sic*) *A corr* ſuimoreci *corr* *uimgreci *B* 4 habet *B* habent *sed* ent *et proximum* o *in rasura A* 5 oportunitateſ *A B* habi(li)·tateſq; *B* reli*qui *A* 6 uimq; *corr* uim· q̄; *B* uimq;(uę) *A* humane *corr* nę *B* 7 maxime *corr* mę *B* 8 (h)cuiuſ *B* 9 mihi det̄ *B* (*sic*) uidet̄ *ex parte corr A* iis *deteriores* hiſ *A B* lib*riſ *A* expraeſſit *A* expreſſit (t *in rasura corr*) *B* 10 *Lactantius de opif. dei* 1, 13 in libro enim de legibus primo cum hoc idem summatim stringeret, sic ait: hunc locum — Scipio 11 generauit*& (t & *in rasura corr*) *A B* 12 ne* *A* 13 quae|a&iam (a *ante* & *erasa*) *B* quæetiā *sed* æ *uidetur ex* a *corr A* nullū *corr* nullo *A B* 14 iis *deteriores* hiſ *A B* incoata *B* in(h)coata *A* 15 intelligentia *A* 16 ratione *corr* nē *B* & pficit *superscriptum A* & pfecit *corr* ficit *B* 17 quam tu *Heinsianus* quantu *corr* quantū *A B* 18 at *corr* ad *A B* 19 *super* properem *rec* ł

facile patiar te hunc diem uel totum in isto sermone consumere; sunt enim haec maiora, quae aliorum causa fortasse conplecteris, quam ipsa illa, quorum haec causa praeparantur.

Marcvs. Sunt haec quidem magna, quae nunc
breuiter attinguntur, sed omnium, quae in hominum
doctorum disputatione uersantur, nihil est profecto
praestabilius quam plane intellegi nos ad iustitiam esse
natos neque opinione set natura constitutum esse ius.
id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem
29 coniunctionem*que* perspexeris. nihil est enim unum
uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmet
ipsos sumus. quod si deprauatio consuetudinum, si
opinionum uanitas non inbecillitatem animorum tor-
queret et flecteret, quocumque coepisset, sui nemo
ipse tam similis esset quam omnes essent omnium.
itaque quaecumque est hominis definitio, una in omnis
30 ualet. quod argumenti satis est nullam dissimilitu-

---

festinē *scriptum est in A* q; spectabam *corr* ꝗ; (ex) spectabam *B*
1 paciar (c *in* t *mutatum*) *A* 2 que *corr* quę *B* 5 que *corr* quę *B* 6 attigunt (n) *B* q; *corr* ꝗ; *B* quae in hominū quae in hominū *A* 7 disputatione *Heinsianus* disputationē *AB* uersantur *per lituram corr ex* seruantur *A* ueruant (r) *B* (*sic*) nil *A* 8 intellıgi *A* iustıciā *AB* *Lactantius Instit. diu. VI* 25, 9 homines autem nonnisi ad iustitiam nasci cum philosophi ueteres tum etiam Cicero suspicatur. disserens enim de legibus, sed omnium, inquit, quae — esse natos. *Idem de ira dei* 14, 4 cuius rei testis est M. Tullius in libris de legibus ita dicens: sed omnium — esse natos 9 opiniones & *corr* opinione*sed *AB* ēē *superscriptum A* ius*idiam (s *erasa*) *B* 10 Id iā patebit *in litura A* homines *B* hominū *sed* ū *corr A* 11 coniunctionemque *Heinsianus* cuniunctionem *A* coniuc|tionem *B* nihil *praeter* n *in rasura A* 13 consuetudinēm *AB* 14 opinionē *A* 15 quoquumq; *A* cocūq; *corr* qocūq; (v) *B* cepiss& *B* 16 ipsi *corr* ipse *A* omnes essent *Ascensiana, Petrus Ramus* omnes (omīs) sunt *AB* 17 definitio (n *pr corr ex* ti) *B* una*in (i *corr*) *A* 18 quid (o) *AB* nullū *corr* nullā *A*

dinem esse in genere; quae si esset, non una omnis definitio contineret; etenim ratio, qua una praestamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, disserimus, conficimus aliquid, concludimus, certe est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam et sensibus eadem omnia conprehenduntur, et ea, quae mouent sensus, itidem mouent omnium, quaeque in animis inprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatae intellegentiae, similiter in omnibus inprimuntur, interpresque mentis oratio uerbis discrepat, sententiis congruens; nec est quisquam gentis ullius, qui ducem nactus ad uirtutem peruenire non 11
possit. nec solum in rectis, sed etiam in prauitatibus 31
insignis est humani generis similitudo. nam et uoluptate capiuntur omnes, quae etsi est inlecebra turpitudinis, tamen habet quiddam simile naturalis boni; leuitate est enim et suauitate delectans: sic ab errore

---

1 ıningenere *B* **ıngenere *A* que *B* ẽẽ *corr* e͂& *B* 2 contınere *corr* ret *B* preſtamuſ *A B* 3 beluıſ (uı *corr*) *B* conıectıura (*uel* conıactura) *A* 4 refellımur *corr* muſ *A* refellım̃ *sed corr* m̀ *h. e.* muſ *B* dıſſerrımuſ *A* 6 partam *mutatum in* par · nam *A* 7 ſenſuſ · ıtı | ıdem *sed* tı *in rasura corr ex* b *ut uidetur B* ıtıdem (ıtı *in rasura*) *A* 9 Inchoate *corr* tę *A* ınchote *corr* ınchotę *B* 10 ınterpreſ**que menteſ *sed* tıſ *corr A* ımpreſſeq; menteſ *corr* ınt̃preſ**q; mentıſ *B* dıſcrepat *Heinsianus* de[ıſ]crepant (t *mutatum in* ſ) *A* decrepant[ſ] *B* 11 genteſ *corr* gentıſ *A B* 12 natur·m *ante* nactus, *quod est in deterioribus et in margine Heinsiani, quodque Turnebus addi iusserat, qui adiiciunt, corrumpunt sententiam, quam idem Turnebus postea recte cepit: 'nactus praeceptorem, nactus doctorem; ratione enim et doctrina uirtus indiget, ut scribitur tertia Tusculana.'* 13 poſſıt *Heinsianus* poſſet *A B* 15 omnıſ *A B* q; *corr* q̃; *B* ı[le]ncebra *A* ın‿[le]cebrat̃ pıtudınıſ *B* 16 quıd|dam (d *pr. a corr*) *B* natura [lıſ bonı] lıbronae *B* naturalıſ bonı *sed* alıſ bonı *in rasura A* naturalı bono *Heinsianus* 17 leuıtatıſ enım et ſuauıtatıſ eſt enım et ſuauıtate delectanſ *Heinsianus* leuıtatıſ [eſt] enım et ſuauıtatıſ ******************* delectanſ *A* leuıtatıſ

mentis tamquam salutare aliquid adsciscitur; similique inscitia mors fugitur quasi dissolutio naturae, uita expetitur, quia nos in quo nati sumus continet, dolor in maximis malis ducitur, cum sua asperitate, tum
32 quod naturae interitus uidetur sequi; propterque honestatis et gloriae similitudinem beati qui honorati sunt uidentur, miseri autem qui sunt inglorii. molestiae, laetitiae, cupiditates, timores similiter omnium mentes peruagantur, nec, si opiniones aliae sunt aput

---

eſτ (*fuit* eſ) enım & ſuauıτaτıſ | delecτanſ *B* lenitate (laeuitate *Lambinus*) enim et suauitate delectans (delectat *R. Stephanus*), sic *Turnebus, Lambinus. Liturae rationem, quae est in A, aperit Heinsianus: nam etsi erasarum uocum uestigia nulla dignosci possunt, tamen quin mera repetitione* eſτ enım eτ ſuauıτaτe (*uel* ſuauıτaτıſ) *ibi scripta fuerint, mensura spatii dubitare non sinit in hac praesertim frequentia similium errorum in A* (*confer maxime II* 24, 61; *III* 7, 17); *neque de* eſτ *dubitandum, quod casu prius omissum a scriptore cum repetita uocabula deleret suo loco supra uersum additum est. itaque non est quod supplementa lacunae anquirantur, neque nomen addi unde genetiui pendeant praestabilius est quam hos mutari in ablatiuorum formas. quod uero etiam de latinitate dubitarunt, et recte nec sine exemplo* uoluptas esse delectans *dicitur et cur ita maluerit Cicero quam* uoluptatem delectare *in aperto est:* leuitatis *autem quae esse ambiguitas potest eo loco, ubi simul de* asperitate doloris *dicitur, quem ad modum in explicanda ipsa Epicuri doctrina Tusc. V* 26, 73 neque quicquam ad nos pertinere nisi quod aut leue aut asperum in corpore sentiatur ab* *A*

1 menτeſ *corr* τıſ *AB* ſaluτare (re *corr*) *A* adſiſcı(c)τur *B* 2 ınſcı*τıa (ſ *erasa*) *B* inscientia *Lambinus*, *et sic* error et inscientia *iunguntur de fin. I* 14, 46 3 naτıſſumuſ *B* 4 dịcıτur *A* cum] qụ(c)ȯm *B* τum *sed* τ *e corr A* aſpe*rıτaτe *A* τum *sed* τ *e corr A* 5 propterque *deteriores* propτerquã (uã *in rasura corr*) *A* ꝓpτ̃quae *sed mutatum in* quã *B* ho**neſτaτeſ (*fuit ut uidetur* homıneſτaτeſ) *A* honeſτaτeſ *corr* ıſ *B* 6 glorıę (l *e corr*) *A* que *corr* quı *AB* hone(ora)ſτı (ora *ma pr superscriptum* eſ *ma alt in litura add*) *B* 7 ıngloria *A* ıngloriȷ *sed* ȷ *e corr B* inglorii. iam molestiae *Dauisius* 8 leτıτıae *A* cupıdıτaτıſ *corr* τeſ *AB* 9 nec *Heinsianus* ne *AB* (*sic*) alıe *A et pr B* apuτ *corr* apud *A* apud *B*

alios, idcirco qui canem et faelem ut deos colunt, non eadem superstitione qua ceterae gentes conflictantur. quae autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? quae superbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos non aspernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatum inter se esse intellegatur, illud extremum est, quod recte uiuendi ratio meliores efficit. quae si adprobatis, pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id explicemus prius.

Atticvs. Nos uero nihil, ut pro utroque respondeam.

Marcvs. Sequitur igitur ad participandum alium 12 33
alio communicandumque inter omnes ius nos natura esse factos. atque hoc in omni hac disputatione sic intellegi uolo, quod dicam naturam ** esse, tantam

---

1 faelem *A* felem *B* 2 ſupſtione [ti] *A* cetera *corr* ræ *B* 3 quomitatem [c] *B* comitatem (ita *in rasura*) *A* benignitē *B* 4 beneficia [i] *B* beneficu *sed* i *ultimum e corr A* diliget *corr* git *AB* 5 que mal. que crud. que *sed ter* quę *corr B* quae maleficos *suasore Reifferscheidio delet Baiterus, non recte, si quidem hoc potissimum respondet* benignitati, *quae est ipso auctore Cicerone eadem cum* beneficentia: *neque nimis in alteram utram partem consulendum est concinnitati, quam ne sectatum quidem esse Ciceronem apparet* 7 ſotiatū *A* 9 meliores omnes *Reifferscheidius, quo non magis opus esse puto quam adiecto* homines; *sic enim scribit, quasi non* omne genus hominum *sed quod idem est* omnes homines *praecessisset* quaſi adꝓbanteſ *mutatum in* quae ſi apꝓbatiſ *B* quę* ſi approbatiſ (ę *et* tiſ *corr in rasura; etiam* p *prius correctum uidetur*) *A* pergā* ad *praeter* g *in litura A* pergamus *Bakius* 11 ut *in rasura corr AB*

13 alium alio *A* alium ab alio *B* 14 cōmunicandumquae *B* inter [ſe] *A* ius nos *Dauisius* iuſtoſ *AB* 15 *fortasse* atqui ac *corr* hac *B* 16 *mancam esse orationem iudico, quae sic fere redintegrari uideatur* atqui hoc in omni hac disputatione sic intellegi uolo, quod dicam naturam ⟨,ingenitum quidem nobis natura⟩ esse, tantam autem esse corruptelam *etc.* ius quod dicam natura esse *ex Pearcii qui* ius *addidit et Turnebi* (*non*

autem esse corruptelam malae consuetudinis, ut ab ea tamquam igniculi extinguantur a natura dati exorianturque et confirmentur uitia contraria. quod si, quo modo est natura, sic iudicio homines humani, ut ait poëta, [ut] nihil a se alienum putarent, coleretur ius aeque ab omnibus. quibus enim ratio natura data est, isdem etiam recta ratio data est, ergo et lex, quae est recta ratio in iubendo et uetando; si lex, ius quoque: et omnibus ratio; ius igitur datum est omnibus. recteque Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem a iure seiunxisset; id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. unde enim illa Pythagorae iam

---

Lambini) coniectura uulgatur, qua, licet Maduigio de fin. III 21, 71 *probetur, non puto sententiae satisfieri* 1 male *A* male *corr* malę *B* cosuetudinis *B* 2 extingu·nt (a *superscr.*) *B* 3 uicia *B* 4 hominis *corr* es *AB* 5 petua (peta* (o *superscr.*) *corr*) ut *B* poeta ut (a e *corr*) *A* alienum (a *corr*) *A* coloretur *A* 6 aeaque *B* abominib; *A* 7 isdem (i *superscr.*) *B* ergo etiam *Baiterus, sed confer de fin. III* 8, 27 si id, non etiam diligendum: ergo et probandum, *ubi idem Baiterus* ergo etiam; *de nat. deor. III* 5, 11 ergo et illud in silice, *quod idem in editione minore tacite mutauit in* etiam qui *corr* quę *B* 8 iuuendo *corr* iub *B* 9 rectequae *B* 11 a iure *Dauisius* naturę *A* naturae *B* seiuncxiss& *B* capud *B* *Negat Reifferscheidius haec de Socrate a Cicerone scripta esse, hoc maxime argumento usus, quod ille utilitatem non a iure sed ab honestate seiungi uetuerit: et scribitur sane de off. III* 3, 11 dubitandum non est, quin numquam possit utilitas cum honestate contendere; itaque accepimus Socratem exsecrari solitum eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione distraxissent; *sed qui haec scripserit de fin. III* 21, 71 uerissime defenditur numquam aequitatem ab utilitate posse seiungi et quicquid aequum iustumque esset, id etiam honestum, uicissimque quicquid esset honestum, id iustum etiam atque aequum fore (*cf. de off. II* 3, 10), *quamquam in his sunt, quae non satis diligenter scripta uideantur* (*uide Maduigium*), *eundem tamen concedendum est etiam illa scribere potuisse: praeterea uide a Dauisio citata testimonia graeca* 12 unde enī *B* enim (Unde *superscr.*) (Unde *pr superscriptum*) *A* Pythagorae iam ⟨trita⟩ uox *scripsi* pithagoreia* uox (ia *in loco*

trita uox de amicitia * * locus. ex quo perspicitur, 34
quom hanc beniuolentiam tam late longe*que* diffusam uir sapiens in aliquem pari uirtute praeditum contulerit, tum illud effici, quod quibusdam incredibile uideatur, sit autem necessarium, ut nihilo sepse plus quam alterum diligat: quid enim est quod differat, quom sint cuncta paria? quod si interesse quippiam tantulum modo potuerit in *amicitia*, amicitiae nomen

---

eraso trium litterarum capaci; fuit pıthagorę ıa uox *ut uidetur*) *B* phyтagoræıa uox (æıa u *corr in rasura*) *A*, *ut appareat idem in hoc prima manu scriptum fuisse quod fuit ante lituram in B* Pythagorea uox *editiones. Confer de orat. III* 6, 21 est etiam illa Platonis uera et tibi . . non inaudita uox, omnem doctrinam harum . . artium uno quodam societatis uinculo contineri 1 *ante* locus *defectus indicium feci ratus sententiam hoc fere modo conformatam fuisse:* unde enim illa Pythagorae iam ⟨trita⟩ uox de amicitia? ⟨nimirum huic communioni est in hominum societate, non solum in amicitia⟩ locus. ex quo perspicitur *cet. Pythagorae uocem* (*perperam enim etiam de* u o c e *dubitarunt, de quo usu confer praeter allatam modo Platonis uocem Tusc. I* 46, 111 Laconis illa uox: morere Diagoras) *puto additis illis* de amicitia *satis significari: quod graeca uerba omissa esse putauerunt, alienum est a Ciceronis more in hoc genere librorum graeca ponere, ut et res docet et ipse testatur Tusc. I* 8, 15 dicam, si potero, latine (Epicharmi sententiam): scis enim me graece loqui in latino sermone non plus solere quam in graeco latine. *de uniuersa forma orationis quam restitui confer de fin. II* 16, 52 cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium: quicum in tenebris? hoc dictum in una re latissime patet *cet. pro Flacco* 4, 10

2 quom *A* cū *B* ha^{n}c *B* ^{h}a^{n}c *A* ıam *A* longe *B* longeq; *sed* q; *rec add A* dı^{f}fuſam *A* 3 alıqu*em (*fuit* alıquam) *A* alıquā *mutatum in* alıquē *B* 4 ılluт *corr* ıllud *A*

effıcı *Heinsianus* effıcıт *AB* 5 sit *Ascensiana* ſıc *AB*

ut nihilo *editiones* uтınıllo *AB*, *sed in hoc* i *ante* l *eraso* (*sic*) *fuitne* uti nihilo (uti nihil *Dauisius*), *quem ad modum de fin. III* 4, 12 uti nulla *abiit in* ut in nullam *et ibid. III* 15, 49 uti ea *in* ut in ea sepse *Baiterus coll. de rep. III* 8, 12 ſeſe *A in rasura* ſeſe *sed altera* ſ *in rasura B* ſepe *Heinsianus* 7 quom *A* cū *B*

8 amicitia *addidi* ınamıcıcıæ *A* ınamıcıтıae *B* nomen iam *scripsi* nom̄ıтa *AB* iam amicitiae nomen *uel* amicitiae iam no-

iam occiderit, cuius est ea uis, ut, simul atque sibi aliquid alter maluerit, nulla sit. quae praemuniuntur omnia reliquo sermoni disputationique nostrae, quo facilius ius in natura esse positum intellegi possit; de quo quom perpauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo haec omnis est nata oratio.

13 35 QVINTVS. Tu uero iam perpauca scilicet; ex his enim, quae dixisti Attico uidetur mihi quidem certe ex natura ortum esse ius.

ATTICVS. An mihi aliter uideri possit, cum haec iam perfecta sint, primum quasi muneribus deorum nos esse instructos et ornatos, secundo autem loco unam esse hominum inter ipsos uiuendi parem communem*que* rationem, deinde omnes inter se naturali quadam

---

men *editiones* 1 occederit *corr* occid *A* 2 alter *Heinsianus* alteram *B* alteri* (*fuisse* alterũ *uidetur*) *A* ⟨alter quam⟩ alteri *conieci olim* quae *Victorius* que *B* quo (o *corr*) *A* p̃muniuntur (*h. e.* ꝑ *corr in* p̃) *B* 4 intelligi *A* 5 quom *A* cum *B* ad**iuſ *A* (*uidetur* ad cuiuſ *fuisse*) 6 nata *in rasura A* 7 perpauca scilicet *editiones* ꝑpauca ſua | lic& *A* perpaucaſ ual&lic& *B* 8 que *corr* quę *B* attico (attice *corr*) uidere *A* (*sic*) attico (attice *corr*) uidere (tur) *B* attico uidetur *Heinsianus* effici uidetur *Hauptius, quem in eo falli puto, quod negat recte dici* ex iis quae dixisti uidetur mihi (*h. e.* censeo, mihi persuadeo *ut Tusc. V* 5, 12 non mihi uidetur, ad beate uiuendum satis posse uirtutem), ius ex natura ortum esse; *confer ad Att. I* 5, 2 ex iis, quae ad me scripta sunt, confido ita esse omnia, ut oporteat; (*ad Brut. II* 4, 3 ex iis litteris, quas mihi misisti, Dolabella Asiam uexare uidetur). *praeterea* uidetur *accommodatius habeo quam* effici uidetur *ad id quod sequitur* an mihi aliter uideri possit. *itaque teneo* Attico *quod sic traditur, quodque etsi necessarium non fuit, tamen aptissime potuisse poni, concedendum est. conieceram* Attico ⟨nescio⟩, uidetur mihi quidem certe. *confer ad Att. VI* 2, 8 haec a me ordine facta puto me Bruto probaturum, tibi nescio, Catoni certe probabo. (*cf. Tusc. I* 25, 60) 9 ortũ* (*fuit* ortuſ) *AB* 11 primũ (pri *in rasura*) *A* 12 noſ *Heinsianus* nob̄ *A* no**ſ (*fuit* nobiſ) *B* 13 hunam (*sed* h *erasum*) *B* par*em (*fuit* partem) *A* communem (q;) *B* cõmunẽ *A* 14 quidam (a) *B* quadã

indulgentia et beniuolentia, tum etiam societate iuris contineri? quae quom uera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui iam licet nobis a natura leges et iura seiungere?

MARCVS. Recte dicis, et res se sic habet. uerum 36
philosophorum more, non ueterum quidem illorum, sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiae, quae fuse olim disputabantur ac libere, ea nunc articulatim distincta dicuntur; nec enim satis fieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, natura esse ius, disputarint.

ATTICVS. Et scilicet tua libertas disserendi amissa est, aut tu is es, qui in disputando non tuum iudicium sequare, set auctoritati aliorum pareas.

MARCVS. Non semper, Tite, sed iter huius ser- 37
monis quod sit uides; ad res publicas firmandas et ad stabiliendas urbes sanandos*que* populos omnis nostra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouisa et diligenter explorata principia ponantur,

---

corr ex quıdā *A* 1 & benıuolenтıa *A in margine manu antiqua* 2 conтınere *A* conтınere *corr* rı *B* que *corr* quę *B* quom *A* cū *B* 3 quı (·ı· quom, *h. e.* quomodo) *B* legıſ *corr* eſ *AB* 7 oficınaſ *B* oficınaſ (ſ) *A* 8 fuſae *B* fuſ*e (*e corr*) *A* 9 deтıcтa (ıſ n) *B* deтecтa *praeter* de *corr ex* dı *in litura, qua etiam proximi uocabuli syllaba* di *continetur A* dıſтıncтe *Heinsianus* desecta *Victorius, quod melius* dissecta *scribi Moserus adnotat, et ita Maduigius Opp. II* 137. *Cf. p.* 26, 10 decrepant *pro* discrepans 10 hıc (v) *AB* 11 natura esse *Turnebus* naтurae ēē *AB* 12 dı amıſſa eſт *in rasura A* 13 tu is es *editiones* fuıſſe *AB Heinsianus* 14 ſequare ſed *Heinsianus* ſequar e& *mutatum in* ſequarıſ e& (ſed) *B* ſequa*reſſeт *corr* ſequa*rıſ ſed *A* 15 non·тıтı (·ſēp) *A* тıтı *B* тıтe *Heinsianus* 16 ſıт uıdeſ *Heinsianus* ſıтu Ideſт *A* ſı тu ıdē *B* 17 urbes *Turnebus* ureſ *AB* (*Confer pro Marcello* 9, 29 nisi haec urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit) ſa*nandoſ *A* que *addidit Feldhuegelius* 19 ꝓuıſſa (ſ *priore erasa*) *B* exploraтaſ (ſ *erasum*) *B* exploraтa* *A* ponaтur (N) *A*

nec tamen ut omnibus probentur, nam id fieri non potest, sed ut eis, qui omnia recta atque honesta per se expetenda duxerunt et aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habendum magnum bonum, nisi
38 quod uere laudari sua sponte posset: iis omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, siue Aristotelem et Theophrastum, cum illis congruentis re, genere docendi paulum differentis, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis inmutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem atque arduam, sed iam tamen fractam et conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis atque uitiis cetera in summa aequalitate pone-
39 rent, iis omnibus haec, quae dixi, probentur. sibi autem indulgentis et corpori deseruientis atque omnia,

---

ponatuſ *corr* ponatur *B* 2 eoſ *A* eoſ *B* recta *in rasura A* 3 expetenda *Heinsianus* expectanda *B* expectanda *A* 6 laudare *corr* ri *B* poſſet; iſ *corr ex* poſſetiſ *A* poſſet*iſ *corr ex* poſſe tiſ *B* poſſet iiſ *Heinsianus* ſiue in achademica (ſiue in achad *in rasura*) *A* 7 academica *B* cum ſpeuſippo *Heinsianus* quom ipſe uſippo *B* quom *pſeu*|ſippo *corr ex* quom ipſeuſ|ippo *A* 8 manſerunt *Heinsianus* manſur' *mutatum in* manſuri·ſ *B* manſu*riſ** (riſ *in rasura corr, fuit nisi fallor* manſuerunt) *A* ariſtotele *corr* lē *B* ariſtotilē *sed* totilē *in rasura A* theophaſtum *A* thepraſtū *B* 9 cum illi *Heinsianus* dum illiſ *A* dū illiſ *B* congruentiſ *A* congruentiſ *corr* teſ *B* re·genere *in rasura A* differentiſ *A* differentiſ *corr* teſ B 10 zenone *A* zenone *corr* ni *B* est] & *B* ē* *A* (*fuit* et *in utroque*) 11 commutatiſ *Heinsianus* communitatiſ *B* cōmunicatiſ *sed* cō *et* ic *corr A* immutauer' *B* 12 difficile *corr* lē *B* 13 & conuictā fectam *in rasura A* uirtuti·ſ *B* uirtutib. *corr ex* uirtutiſ *A* 14 uiciſ *A* c&era *in rasura A* equalitate *corr* ęq *B* 15 iſ *A* iſ *B* hae *A* hae *B* probentur *Turnebus* probantur *AB* 16 indulgenteſ (tiſ *corr*) *A* (*sic*) indulgentiſ *corr* teſ *B* deſeruientiſ *corr* teſ *AB*

quae sequantur in uita quaeque fugiant, uoluptatibus et doloribus ponderantis, etiam si uera dicunt, nihil enim opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate rei publicae, quoius partem nec norunt ullam neque umquam nosse uoluerunt, paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arcesila et Carneade recentem, exoremus ut sileat; nam si inuaserit in haec, quae satis scite nobis instructa et composita uidentur, nimias edet ruinas: quam quidem ego placare cupio, summouere non audeo. * * * nam et in iis sine illius suffimentis expiati 14 40 sumus: at uero scelerum in homines atque *in deos* inpietatum nulla expiatio est; itaque poenas luunt non tam iudiciis, quae quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt, tamen persaepe falsa

---

2 ponderantiſ *corr* teſ *AB* 4 omne *corr* omni *AB* ſotietate *A* 5 quo^c^iuſ *B* cuiuſ (cu *in rasura corr*) *A* norum nullam *corr* norunt nullam *B* norunt*ullam *corr ex* norum nullam *A* 6 faceſſant *Heinsianus* faceſſat ut *AB* *Nonius* 307, 1 facessere significat recedere .... Cicero de legibus lib. I: paulisper facessant, rogemus 7 ac^h^ademiā *A* 8 archeſila *AB* 9 ſileat *Heinsianus* ſileant *AB* nā *in rasura A* ha qua *corr* hæ^c^quæ *B* hęc quę *corr ut uidetur ex* ha qua *A* scite *editiones* *cito (ſ *erasum*) *B* cito *sed* ci *in rasura A* ſitę *Heinsianus* 10 uidentur *Heinsianus* uiderentur *AB* ·^ni^ miſ^a^edet* ruinaſ (t *corr, fuit* edetruinaſ) *B* nimiaſed& *in rasura A* miras edet *R. Stephanus* miseras edet *Dauisius* 11 plac^a^ere *A* placęre (ę *mutatum in* a) *B* c^v^opio *A* summouere *B* *ſūmouere (*ſū *in rasura*) *A* 12 *ante* nam *plura intercidisse apertum est; in libris nullum defectus indicium* etmuſſine *AB* (*sic*) et in iiſ ſine *Heinsianus* illiuſ *AB* ullius *Turnebus* ullis *Camerarius*, *possis etiam* illis, *sed in truncata oratione definiri nihil potest* 13 ad *AB* in deos *addidit Reifferscheidius* 14 impietatum *editiones* indietatū *AB* *sed in A* etatū *in rasura* 15 i^v^diciſ *A* condā *corr* q^v^ondā *AB* 16 nulla* *A* ubi sunt *Ascensiana* ubi ſit *AB sed post* t *in A litterae alicuius uestigium agnoscere uideor, fuitne* ſint

sunt, *set* ut eos agitent insectenturque furiae, non ardentibus taedis, sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu. quod si homines ab iniuria poena, non natura arcere deberet, quaenam sollicitudo uexaret impios sublato suppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax umquam fuit, quin aut abnueret a se commissum esse facinus aut iusti sui doloris causam aliquam fingeret defensionemque facinoris a naturae iure aliquo quaereret: quae si appellare audent impii, quo tandem studio colentur a bonis? quod si poena, si metus supplici, non ipsa turpitudo deterret ab iniuriosa facinerosaque uita, nemo est iniustus, aut incauti

41 potius habendi sunt inprobi. tum autem qui non ipso

---

uel ſint? tamen] autem *Halmius* 1 quam ut *Ascensiana* sed ut *unus deteriorum*, *Rathius* ut *AB* eoſ agiteNT *B* eoſagitent (ſa *in rasura*) *A* eoſ agitant *Heinsianus* insectenturque *deteriores* inſectantur que (*fuit* quę) *A* inſectantq; *B sed* a *uidetur corr in* e 2 sicut in fabulis est *Halmius, quo nihil opus est. Aeschin. in Tim.* 77 μηδὲ τοὺς ἠσεβηκότας, καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις, Ποινὰς ἐλαύνειν καὶ κολάζειν δᾳσὶν ἡμμέναις a^{n}go|re conſcienciae (ci *ante* ae *in rasura; uidetur* ſci *fuisse*) *B* angorecſcientię (recſcientię *in rasura corr*) *A* 4 arcere* *AB* (*fuit* arceret) 5 ſublatoſ *B* ſublato* *A* ſubpliciorum *corr* ſup *A* met^{u} (tu *corr*) *A* 6 ^{ne}mo *AB* abnueret *deteriores* ab nu^{e}ritaſe *commiſſum (e *post* ſ *corr, fuit* nuritaſ ecommiſſum) *B* abnur$^{e\,a}$itſe commiſſum *A* 7 fatinuſ (t *corr in* c) *A* aut (a *e corr*) *A* 8 fingere *B* fingere *corr* ret *A* a naturae iure *deteriores, Turnebus* a natura iure (a i *in rasura*) *A* a natura iura *B sed* iure *ut uidetur corr* 9 querer& *mutatum in* quęrere *B* a^{p}pellar& *sed & per rasuram mutatum in* e *A* appellar& *corr* re *B* 10 tamdem *corr* tan*dem *A* q^{c}uolentur *B* ^{si}poena* *A* ſi pena *B* 11 ſubplici *corr* ſupplicii *A* ſupplici *corr* ſupplicii *B* 12 facinorosaque uita *editiones* facineroſa * q. * Ita *A* facineroſa qui ita (*corr* que ita) *B* aut *AB* atque *Ernestus, quod Maduigio Emend. p.* 11 *probatur, sed illud praestat: hoc enim dicit, neminem esse iniustum* ***aut***, *quod uerius est, iniustos siue improbos esse non sic sed incautos potius appellandos* 13 totiuſ

honesto mouemur ut boni uiri simus, sed utilitate aliqua atque fructu, callidi sumus, non boni: nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem et iudicem? quid in deserto quo loco nactus, quem multo auro spoliare possit, inbecillum atque solum? noster quidem hic natura iustus uir ac bonus etiam conloquetur, iuuabit, in uiam deducet; is uero, qui nihil alterius causa facit et metitur suis commodis omnia, uidetis, credo, quid sit acturus: quod si negabit se illi uitam erepturum et aurum ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe iudicet, sed quod metuat ne emanet, id est, ne malum habeat. o rem dignam, in qua non modo docti, sed etiam agrestes erubescant. iam uero illud stultissimum, 15 42

---

corr potiuſ *B* impbi *B* 1 honeſto *A* uiri * *A* 2 adque *A* callidi * ſimuſ *AB* (*fuit* callidiſſimuſ) 3 facietiſ *corr* faciet Iſ *uel* faciet · iſ *AB* 4 quo * *A* (*una littera erasa*) 5 multo * auro *A* ſpoliare *in rasura A* adq; *A* 7 conloquentur *AB* iuuauit *corr* bit *AB* uiam (am *corr in rasura*) *B* uiā *praeter* u *in rasura A* deducet · Iſ (et *corr ex* it; Iſ *in rasura*) *A* deduciti ſ *corr* deducet · iſ *B* 8 aliter iuſ *corr* al * teriuſ *A* alit̃ iuſ *corr* al * teriuſ *B* facit et metitur *Victorius* facti &menti& (*sic*) *B* facit&menti&ur *sed* it *in litura*, & *ante* m *per rasuram mutatum in* e *A* faciet emetietur *Heinsianus* faciet, metietur *deteriores*, *R. Stephanus*, *probatum Maduigio Emend. p.* 12; *et asyndeton quidem ualde placet*, *sed futurum ferri non posse puto*, *confer u.* 3 qui nihil timet 9 crede *B* negauit *corr* bit *AB* 10 ille *corr* illi *AB* ablaturum *Heinsianus* oblaturum *AB* 11 negauit *corr* bit *AB* id natura *Heinsianus* innatura *AB* 12 m&uac *corr* at *A* m&u ac *corr* m&uat * * *B* metuet *Wesenbergius ad Tusc. IV* 12, 28 idē *B* id∻ *A* habeat * orē (at *e corr*) *B* habeat O rē (O rē *in rasura corr*) *A* 13 ducti &iā (*corr* docti) *AB* 14 acreſteſteſ | erubeſcant iam *B* agreſteſ erubeſcaN; Iā *praeter* ã *extremum in loco raso, qui paulo plures litteras capere poterat A* agreſſi teſteſ erubeſcandam *Heinsianus*, *ex quo planum fit opinor*, *quid in A ante rasuram scriptum fuerit nec dubitandum* (*cum Halmio*) *de ueritate scripturae*

existimare omnia iusta esse, quae sita sint in populorum institutis aut legibus. etiamne, si quae leges sint tyrannorum? si triginta illi Athenis leges inponere uoluissent aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco eae leges iustae haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, ut dictator quem uellet ciuium *indemnatum* aut indicta causa inpune posset occidere: est enim unum ius, quo deuincta est hominum societas et quod lex constituit una; quae lex est recta ratio imperandi atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam siue nusquam. quod si

---

1 ſıta *AB* sancita *Ernestus, sed illud tam recte dici uidetur quam de orat. I* 15, 65 si quae ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret tantumque ea teneat, quae sint in disceptationibus atque in usu forensi 2 &ıãnıſı *corr* neſı *B* &ıã (nıſı *corr in* neſı) *A* qui legıſſıN̄ *corr* quę legeſſıN̄ *B* quę legıſſent *corr* legeſſınt *A* 3 sunt *R. Stephanus* tyrrannoꝝ *A* tıranorū *B* ıllathenıſ *AB, nisi quod in A* a *corr ex* u legıſ *corr* eſ *AB* ımponere *A* 4 aut si] etsi *A. W. Zumptius* athenıenſıſ *corr* eſ *AB* tyrrannıcıſ *A* tırannıcıſ *B* 5 legıſ *corr* eſ *AB* ıuſta *corr* ıuſtae *AB* habererentur *B* haberęręrentur *A* 7 aut ındıcta cauſa *Heinsianus* aut ındıcta cauſa (*corr* *uındıctæ cauſa *B* **vındıcta cauſa (v *e corr*) *A*

Vt aut *constaret* indemnatum *addidi coll. Catonis Orat. VIII fr.* 1 (*p.* 40 *Iord.*) decem hominibus uitam eripis indicta causa, iniudicatis, incondemnatis. *certe* indicta causa, *quod glossa esse ad* inpune *omnino non potuit, cum insigni detrimento sententiae tollitur a nouissimis editoribus: frequens est in simili genere Graecis* ἀκρίτους ἀποκτεῖναι (*uelut Isocr. Panathen.* 181), *uel* πρὸ δίκης θανατῶσαι (*Plut. Fab. Max.* 9, 2); *confer* ἀκρίτους ἀπέκτειναν πρὶν καὶ τὰς αἰτίας ἀκοῦσαι (*Aeschin. in Ctesiph.* 79). *atque* indicta causa *quod minus est ideoque in hac causa maius, possis enim etiam indicta causa condemnari* (*pro C. Rabirio* 4, 12), *commode uoci* indemnatum *per* aut *particulam adiungitur in similem fere sententiam illi de domo sua* 10, 26 non modo indemnati sed ne accusati quidem
8 poſſıt *corr* et *AB* 9 quo* *A* qvo (vo *in rasura corr*) *B fuit* quod *uel* qđ 10 quae lex q; *sed* q; *erasum B* eſſ& *in rasura A* unaq; lex quae eſt recta *Heinsianus* 11 ıgnoratıſ

iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque
populorum et si, ut eidem dicunt, utilitate omnia me-
tienda sunt, negleget leges easque perrumpet, si pote-
rit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore; ita
fit ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est,
ea*que*, quae propter utilitatem constituitur, utilitate illa
conuellitur. atque si natura confirmatura ius non erit, 43
tollentur * *: ubi enim liberalitas, ubi patriae caritas,
ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero aut referen-
dae gratiae uoluntas poterit existere? nam haec na-

corr ıgnoratıſ *AB* 1 ıuſτıcıa *B* obτemperaⁿτıo* (*fuit* anτıa) *A* 2 meⁿτıenda *AB* 3 neclegeτ *corr* neg *AB* perump& *B* poτerıτıſ *corr* poτerıτıſ *AB* 4 puτabıτ *Heinsianus* puτauıτ *AB* 5 ıuſτıcıa *B* ſıneq;ᵘᵉ *B* ſıneque (*sic*) *A* 6 eaque quae *deteriores pauci, Goerenzius* eaquȩ *A* aeaquae *B* eaque *Heinsianus* et ea quae *R. Stephanus* uτılıτılıτaτem *B* ılla *AB* alia *R. Stephanus, probatum Maduigio Emend. p.* 14, *sed* illa *haud scio an ita possit uindicari, ut nominatiuus accipiatur ad* iustitiae *nomen referendus; et notum quidem est etiam praemisso pronomine post relatiuam sententiam demonstratiuum inferri* (*cf. Maduigium de finibus V* 8, 22); *uerum confer etiam de diu. I* 51, 116 cum omni utilitate, quam di hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa utilitas percipi possit 7 comuellıτ *B* con*uellıτur (*fuit* com) *A*: *de qua forma dixit Vsenerus in commentatione de Pseudoli Plautinae scaena secunda p.* 15 aτque *mutatum in* aτquı *AB* confırmaτur aıuſ *mutatum in* confırmaτũr ạıuſ *B* confırmaτũ * * ıuſ *A* (ũ *corr ex* u; *fuit* confırmaτura) 8 tollentur *deteriores* τollanτur *AB* uirtutes omnes *ante* tollentur *additur in deterioribus nonnullis; et uirtutum significatio necessaria est, sed forsitan paulo plura post* tollentur *interciderint ea forma, quae etiam causam omissorum uerborum aperiat uelut hoc exemplo* tollentur ⟨uirtutes omnes, quae in hominum societate cernuntur⟩: *quibus apte deinceps subiiciuntur p.* 39, 2 neque solum in homines obsequia sed etiam in deos caerimoniae religionesque tollentur. *Confer de officiis III* 33, 118 iustitia uacillat uel iacet potius omnesque eae uirtutes, quae in communitate cernuntur et in societate generis humani lıberalı·ubı (τaſ. *superscr.*) *AB* 9 referendae *deteriores* prȩferendȩ *sed* f *corr ut uidetur ex* τ *A* p̄ferendȩ *B* 10 exſτere (ı *superscr.*) *B*

scun r˜ex eo, quia natura propensi sumus ad diligen-
dos homines, quod fundamentum iuris est. neque
solum in homines obsequia, sed etiam in deos caeri-
moniae religionesque tollentur, quas *non* metu, set ea
coniunctione, quae est homini cum deo, conseruandas
16 puto. quod si populorum iussis, si principum decretis,
si sententiis iudicum iura constituerentur, ius esset
latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa suppo-
nere, si haec suffragiis aut scitis multitudinis proba-
44 rentur. quae si tanta potestas est stultorum sententiis
atque iussis, ut quorum suffragiis rerum natura uerta-
tur, cur non sanciunt ut, quae mala perniciosaque
sunt, habeantur pro bonis et salutaribus? aut quor
ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere
non possit ex malo? atqui nos legem bonam a mala
nulla alia nisi naturae norma diuidere possumus; nec
solum ius et iniuria natura diiudicatur, sed omnino

---

1 quia natura *deteriores*, *Dauisius* quı naтura *A* qu(od)ınaтura *B* quı (*corr* quod) anaтura *Heinsianus* propenſı ſumuſ (nſı ſumuſ *corr in rasura*) *A* 3 obſequ(i)a *B* cerımonıę *A* 4 tollentur *Lambinus* тolluntur *AB* non *Heinsianus*, *om AB* metu sed *Heinsianus* meтuſ & *B* m&u * & (*fuit* m&uſ&) *A* 5 ın homını *A* cum deo *Heinsianus* quodeo (cum ... ıſ) *A* qdeoſ (cūdeıſ) *B* 7 ſenтencıſ (c *mutatum in* т) *B* 8 laтrocınarı·uſ (ı) *B* laтrocına*ıus (re) (re *corr in* rı) *A fuit* laтrocınarıuſ *ut in B* ſubpore (ne) *A* ſuppo·re (ne) *B* 10 quod ſı *Heinsianus* ſenтencıſ *B* 11 adq; (т) *B* uт quorum (e) *AB*; *tenui primitiuam scripturam* (*uulgatur correcta*) *referoque hanc relatiuam sententiam ad apodosin* ſuffragıſ (*priore* f *in rasura corr*) *A* 12 ſanтıunт *corr ex* ſanc *A* que mala *A* pernıcıoſa quę (*fuit* quę) *AB*

13 auт quom (c) *B* auтem quom (cum) *A* auт cum *Heinsianus* aut cur *Bakius* aut cur cum *ex deterioribus editiones* 14 poſ· (ſıт) *A* 16 nullā alıā *A* nullā alıam *B* naturae norma *Heinsianus* naтura* (lı) normā *A* (*uidetur* naтuraınormā *fuisse*); naтurālınormā (l *rec add*, *fuit* naтurāınormā) *B* peſſımıſ *AB* (*sic*) poſſumuſ *corr B* poſſumıſ (*sic*) *corr A* 17 ius et iniuria natura *R. Stephanus* ıuſ & ıura naтura *sed* & ıur *erasum B* ıuſ * * * * a naтura *A*

omnia honesta et turpia. nam et *ut* communis intellegentia nobis notas res efficit, easque in animis nostris inchoauit, honesta in uirtute ponuntur, in uitiis turpia. ea autem in opinione existimare, non in natura posita 45 dementis est; nam nec arboris nec equi uirtus quae dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura: quod si ita est, honesta quoque et turpia natura diiudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur: quis igitur prudentem et, ut ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio, quod certe in natura est: igitur omnis honestas eodem modo. nam ut uera et **17** falsa, ut consequentia et contraria sua sponte, non aliena iudicantur, sic constans et perpetua ratio uitae, quae uirtus est, itemque inconstantia, quod est uitium, sua natura ∗∗ probauit, nos ingenia iuuenum non

---

ıuſ eτ ıura naτura *Heinsianus* 1 & τurpıa *A B* ut *addidi feciqe sententiae formam similem illi de fin. II* 15, 48 ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum 2 eaſquae *A* 3 ınquc(cho)auıτ *A B* uıcıſ *A B* 4 ea auτem *Heinsianus* (hec) auτem *A B* (*sic*) oppınıone *A B* exſτımare *B* poſıτa *Heinsianus* poſ(per)ſıτ ea *B* ponere *praeter* p *in rasura A* 5 arboreſ *corr* ıſ *A B* aequı *B* ꝓq; *A* q; *corr* ꝓq; *B* 6 oppınıon(e)ıſ ıτa ē *B* opınıone ſıτa eſτ (ne ſı *in rasura*) *A* 7 quod si ita est *editiones* quıd ſıτ eſτ (ẽ) *AB* quod si est *R. Stephanus* & τurpıa *A B* 8 naτurę *A* dııudıcanda (nda *in rasura*) *A* oppınıone *B* 9 eadēeıuſ&ıā *in rasura A* eadem eı̄ &ıā *B* parτeſꝓba(çedē)|renτ *B* 10 & (uτ) ıτa *A B* 14 ſponτe (τe *in rasura*) *A* 15 (ſıc) ſed conſτanſ *B* ſıc conſτanſ (ſıc con *in rasura*) *A* ſed conſτanſ *Heinsianus* uıτae·q̄(ue) (*sic*) *B* uıτęquę *in rasura corr A* 16 ıτē qu(q·)ın conſτanτıa *B* ıτemconſτanτıa *corr* ıτē Jnconſτanτıa *A* uıcıū (c *corr in* τ) *A* 17 naτura ꝓbauıτ noſ ıngenıa ıuuenum n̄ ıτē ad ın|genıa naτura *B* naτu|ra probauıτ noſ (ıngenıa ıuuenū non ıτem Aτ) ıngenıa naτura *A* *Defectum orationis primus agnouit Maduigius Opp. acad. II* 142 (*cf. Emend. p.* 19 *sq.*);

46 item? an ingenia natura, uirtutes et uitia, quae existunt ab ingeniis, aliter iudicabuntur? an ea non aliter, honesta et turpia non ad naturam referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est; ipsum enim bonum non est opinionibus, sed natura. nam, ni ita esset, beati quoque opinione essent, quo quid dici potest stultius? qua re quom et bonum et malum natura iudicetur et ea sint principia naturae, certe honesta quoque et turpia simili ratione
47 iudicanda et ad naturam referenda sunt. sed perturbat nos opinionum uarietas hominumque dissensio, et quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus, illa, quae aliis sic, aliis secus nec isdem semper uno modo uidentur, ficta esse dicimus: quod est longe aliter. nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scena deprauat, non multitudinis consensus abducit: at uero animis

---

qui haec supplementa proposuit natura ⟨iudicabitur. an arboris aut eculei ingenium natura⟩ probabimus, ingenia iuuenum non item? an ingenia natura: *in summa rei uerissime, nisi quod de* probabimus *addubitare licebit, an non recte fecerit ex* probauit nos; *id quod esse puto* probabit nos, *ut est in deterioribus nonnullis, ad eaque reliqua oratio sic fere accommodabitur* natura ⟨iudicabitur. an agricola surculi ingenium natura⟩ probabit, nos ingenia iuuenum non item? an *cet.* 1 uirtute seduicia *B* uirtutes* uicia (es *in rasura et* c *corr in* t) *A* que *corr* quę *B* 2 ad *B* ingenis *A* 3 quā honesta *sed* quā *initio uersus a corr add A* honesta *B* *et *A* referi *A* 4 bonum *A* 5 oppinionib; *B* 6 essent *A* oppinione *B* 7 qui·dici *B* quom *A* qm *B* 10 ** iudicanda (*fuit* iniud *uel* iuiud) *B* diiudicanda *sed* di *e corr A*; *apparet* diiudicanda *non fuisse primitiuum scripturam, itaque* iudicanda *posui* natura *corr* rā *B* referanda *A* 11 oppinionū *B* dis|sio *corr* dis|sensio *A* 12 contingint *corr* contingunt *B* 13 illaq; *corr* illaq; *B* isdem *B* idem *A* 16 scena *A* s·ena *B* scaena *Heinsianus* 17 adducit· ad uero animis *ras et corr mutata in* abducit* a* uero; animis *A* abducit* ad uero ꝛanimis *B*;

omnes tenduntur insidiae uel ab iis, quos modo enumeraui, qui teneros et rudes quom acceperunt, inficiunt et flectunt, ut uolunt, uel ab ea, quae penitus in omni sensu inplicata insidet, imitatrix boni, uoluptas, malorum autem mater omnium; quoius blanditiis corrupti, quae natura bona sunt, quia dulcedine hac et scabie carent, non cernunt satis.

Sequitur, ut conclusa mihi iam haec sit omnis **18** 48 oratio, id quod ante oculos ex iis est, quae dicta sunt, et ius et omne honestum sua sponte esse expetendum; etenim omnes uiri boni ipsam aequitatem et ius ipsum amant, nec est uiri boni errare et diligere quod per se non sit diligendum: per se igitur ius est expetendum et colendum; quod si ius, etiam iustitia; sin ea, reli-

---

tenui cum Ascensiana et R. Stephano primitiuam scripturam quae Halmium fefellit, uulgatur inde a Victorio correcta, sed malim utraque coniuncta abducit a uero: at uero animis 1 ınſıdıe *corr* ę *B* uel∗abııſ (l *eras*) *AB* enumeraui qui *deteriores*, *editiones* enumerouıdequı (o *ambiguum*) *A* enumero· uɴdąe quı (ɴ *ex* ı *corr*) *B* 2 quọm *B* quom∗∗∗∗ *A* q̃m *Heinsianus* inficiunt et flectunt *editiones* ınfıcıunт efflecтunт *AB* 3 uolunт *A* qua *A* pọenıт' *B* 4 ımplıcaтa *B* ınſedeт *corr* ſı *A* 5 quọıuſ *B* quoıuſ (ıuſ *in rasura*) *A* plandıcıſ (c *corr in* т) *B* corrupтı (ı *corr in* a) *B* corrupтa *A sed uidetur in hoc quoque* a *corr ex* ı 6 que *corr* quę *A* haec ſcabıae carenт non cernunтur *corr in* hac∗ ſcabıae· carenт∗∗∗ cernunтur *A* haec & ſabıe carenт n̄ cernunт̃ *corr in* hac & ſabıe ɴ̄ carenт∗cernunт̃ *B* cernunt *Dauisius* De dulcedine *dixit Hauptius in Analectorum c.* 1 *et c.* 100 (*Hermae I p.* 22; *III p.* 345) 9 ex ıſ *A* exıſ *B* 10 & ıuſ & (ıuſ *in rasura*) *B* eт∗ȷuſ *A* (ȷ *e corr*) experтendum (r *erasa*) *B* expe∗тendum *A* 11 omnıſ *corr* neſ *AB* equıтaтē *B* 12 errore *corr* errare *AB* 14 ſıuſ *B* ıuſ *A* ıuſтıcıa *AB* si ea *Turnebus* sin ea *Dauisius* ſıт ın ea *corr* ſıc ın ea *B* ſıc ın ea *sed* ſıc *in rasura A*: *corruptelae ratio eadem qua p.* 6, 17 *pro* quı *scriptum est* queuı *Confer de nat. deor. III* 20, 52 si est Ceres a gerendo .·. terra ipsa dea est . . sin terra, mare etiam. *De diu. II* 7, 18 si enim scit, certe illud eueniet, sin certe eueniet,

quae quoque uirtutes per se colendae sunt. quid?
liberalitas gratuitane est an mercennaria? si sine prae-
mio benignus est, gratuita; si cum mercede, conducta.
nec est dubium quin is, qui liberalis benignusue dici-
tur, officium, non fructum sequatur; ergo item iustitia
nihil expetit praemii, nihil pretii: per se igitur expe-
titur. eademque omnium uirtutum causa atque sen-
49 tentia est. atque etiam si emolumentis, non suapte
ui uirtus expetitur, una erit uirtus, quae malitia rec-
tissime dicetur; ut enim quisque maxume ad suum
commodum refert quaecumque agit, ita minime est
uir bonus, ut qui uirtutem praemio metiuntur, nullam
uirtutem nisi malitiam putent: ubi enim beneficus, si
nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si non

---

nulla fortuna est 1 colenda (a *corr ex* e *ut uidetur*) *B* *Lactantius Inst. diu. VI* 11, 14 Ipse pluribus locis clamas, mercenariam non esse uirtutem: faterisque in libris legum tuarum liberalitatem gratuitam esse his uerbis: nec est dubium quin is, qui liberalis benignusque dicitur, officium non fructum sequatur. *Cf. etiam proxima apud Lactantium* 3 benignus est *scilicet* is qui benignus est, *ut nec* benigna *nec* si qui *nec* benigni sumus *ponendum sit: uide infra p.* 44 *u.* 11 infamiaene metu non esse petulantis quom *A* q̄ṃ (cum) *B* 5 fructuũ *corr* tũ* *A* fructụũ *B* item *deteriores* idem *AB* iuſticia *AB* 6 expetit *deteriores* exprimit *AB* p̄mịl* (*uidetur* p̄mihi *fuisse*) *A* p̄cii *AB* 7 uirtututũ *corr* uirtutũ ** *B* 7 *et* 8 ad(t)q; *B* 8 emunumentiſ *corr* ẹmoṇ(l)umentiſ *B* *emŏ*lumentiſ (l *e corr*; *uidetur* aemonumentiſ *fuisse*) *A* ſuapte *A* ſuabte *corr* ſuapte *B* ui suapte *ed. Paris.* 1538 *quod rectius* suapte ui *scribi Moserus adnotat* 9 expetitur *deteriores* expenditur *AB* uirtuſq; *B* maliciaẹ *B* malicia (c *corr in* t) *A* 10 maxu(me) *A* maxu(me) (*uidetur* maxũ *fuisse*) *B* 11 q(c)ụo·(m)modũ *B* refer*t (a *erasa*) *A* a(g)ịt *B* mihi me *AB*, *unde nihil efficiendum* *Lactantius Inst. diu. VI* 12, 10 idem (Cicero) quippe ait, ut quisque maxime ad suum commodum referat, quaecunque agit, ita minime esse uirum bonum 12 ạ(u)tquẹ(i) *A* me ciunt (c *corr in* t) *B* 13 uirtutũ *A* maliciã *B* 14 ubi — 44, 1 grati *in loco eraso A*

eum ipsum cernunt grati, quoi referunt gratiam? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus et abiciendus est desperatis emolumentis et fructibus: quo quid potest dici immanius? quod si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum et aequalitas et iustitia per se expetenda: quod ni ita est, omnino iustitia nulla est; id enim iniustissimum ipsum est, iustitiae mercedem quaerere. **19 50** quid uero de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore pudicitiaque dicemus? infamiaene metu non esse petulantis an legum et iudiciorum? innocentes ergo et uerecundi sunt, ut bene audiant, et ut rumorem bonum colligant, erubescunt, pudet etiam loqui de pudicitia: at me istorum philosophorum pudet,

---

1 ipsum *deteriores* ipsi *AB* *Confer de fin. V* 11, 30 ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat, *ubi simili errore* ipse *est in bonis libris* quoi (c *supra*) *B* quoi refer̄ gratiam *supra uersum posita manu altera sed antiqua A* 3 *Seruius in Verg. Aen. IX* 276: pectore toto. omni affectu. et est de prouerbio. Cicero de legibus: 'nisi toto pectore amatur, ut dicitur,' cum enim dicit 'ut dicitur' ostendit prouerbiale. *Confer Tusc. disp. II* 24, 58 toto pectore, ut dicitur, cogitare & *in rasura corr B* abiciendus (ci *in rasura corr*) *B* 4 & (*supra* ſ) *B* & *rasura mutatum in* ē *A* emolumentis *AB* qdqui *corr in* q*qui *AB* 7 per se est *Lambinus* expetendast *Madvigius Opp. I* 184 *qui de codicum memoria fallitur* 8 iusticia *A* iniustissimi *B* iniustissimū (ū *corr ex* i *ut uidetur*) *A* 9 querere *corr* quę *B* modestia *Heinsianus* molestia *AB* 10 quide (d *supra*) *B bis, A ter* 11 pudicitiaq; *A* pudiciaq; *B* |*** dicemus *A* (*puto* que *erasum esse*) infamiene *corr* ęne *B* 12 ē *corr in* ēe *A* p&ulantis *corr* es *A* putalantis *corr* petalantes (*sic*) *B* iudiciorum (t *corr in* c) *B* 13 uerecundi*sunt (s *erasum*) *B* 14 utru* morem (m *erasum*) *B* erubesunt *A* pudi &iam *corr in* pud& &iam *AB* 15 pudicitia *A* at *A. W. Zumptius* ac *AB* me istorum *Heinsianus* mystorum *AB sed in A uidetur* y *corr ex* i

qui *neminem* ullum iudicium multare nisi uitio ipso
51 notatum putant. quid enim? possumus eos, qui a stupro arcentur infamiae metu, pudicos dicere, quom ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis, animi deformitas non habebit, cuius turpitudo ex ipsis uitiis facillime percipi potest. quid enim foedius auaritia, quid inmanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate et stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitiis excellunt aut etiam pluribus, propter damna aut detrimenta aut cruciatus aliquos miseros esse dicimus an propter uim turpitudinemque uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtutem dici pot-
52 est. postremo, si propter alias res uirtus expetitur, melius esse aliquid quam uirtutem necesse est: pecu-

---

1 qui *corr in* que *AB* neminem *addidi* ıllum *B* ıudıtıum *A* multare *scripsi* uıтare *AB* uıcıo *A* 2 noтaтum *Heinsianus* nuтaтum *corr* muт *B* muтaтū *A* quı ſтupro *B* quı* ſтupro (a *erasum*) *A* 3 arcentur *Heinsianus* arg entur (c *suprascr.*) *AB* ınfamıae (a *priore corr*) *A* pıdıcoſ (u *suprascr.*) *A* quom (c *suprascr.*) *B* cum *A* 4 turpitudinem *deteriores* forтıтudınē *AB* formıdınem *Heinsianus* 5 ab eius natura *deteriores* ab eo naтura receſſerıſ *AB* (receſſerıт *correctum in utroque*); *de B errauit Halmius, habet enim is quoque* natura 6 qđ ad *B* qđ auт *in rasura A* laudā dū *corr in* laudandū *B* uıтuperandū (dū *in rasura*) *A* 8 offenſıoneſ *corr* ıſ *AB* formıтaſ (de *suprascr.*) *AB* 9 тurpeтudo *ut uidetur A* ıpſıſ *AB Halmius errauit* uıcıſ *B* 10 auarıcıa *B* 11 conceptıuſ *corr in* conтe.ptıuſ (m *suprascr.*) *B* тemıdıтaтe *corr* тım *A* 13 ſıgulıſ (n *suprascr.*) *A* 14 dampna (p *e corr*) *A* deтremenтa *corr* тrı *A* crıcıaтıbuſ (v *suprascr.*) *B* aquoſ (lı *suprascr.*) *B* aquo (lı ſ *suprascr.*) *A* 16 quod (d *e corr*) *B* conтrarıū *A* conтrarıā *corr ex* ū *B* laudē* *A* uırтuтe* *A* uırтuтē *B* (*fuit* uırтuтem) poтeſт poſтremo *Heinsianus* po|тeſт remo (Nam *suprascr.*) *B* poтeſт nā *in rasura A*; *apparet qua ratione*

niamne igitur an honores an formam an ualitudinem? quae et, quom adsunt, perparua sunt, et, quam diu adfutura sint, certum sciri nullo modo potest; an, id quod turpissimum dictu est, uoluptatem? at in ea quidem spernenda et repudianda uirtus uel maxime cernitur.

Sed uidetisne quanta series rerum sententiarumque sit atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, nisi me retinuissem.

Qvintvs. Quo tandem? lubenter enim, frater, quod 20
istam orationem, tecum prolaberer.

Marcvs. Ad finem [tecum] bonorum, quo referuntur et quoius apiscendi causa sunt facienda omnia, controuersam rem et plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquando iam iudicandam.

Atticvs. Qui istuc fieri potest L. Gellio mortuo? 53

---

poſtremo *curtatum sit* 1 ualıtudıne̅* *A* 2 quom *Heinsianus* cо̄m *B* cum *A* ſınт *AB* quodıu *corr* qua̅dıu *A* 3 adfuтura ſ̄ (*i. e.* ſunт) *AB* sint *deteriores* certum *B* certe *A cf. ad fam. IX* 9, 1 certum scio iam conualuisse eam 4 dıcто̄ *AB* ad *AB* 5 repudienda *A* 7 ſeduıdeтurne *B* ***uıdeтı*ſ*ne (ſ *corr*) *A, apertum est eandem hunc ab initio scripturam tenuisse quae in B agnoscitur* ſerıaſ *B* ſenтenтıaru̅q.ſıт·aтq; (т·aт *in rasura, uidetur* ſı ıтaq; *fuisse*) *B* ſenтenтıaꝑq· ſıт aтq. (q·ſıт aтq· *in rasura*) *A, in cuius margine ad hunc uersum manu antiqua scriptum est* ıтaq. 8 alıo *corr in* alıſ *B* labebar *corr ex* lauabar *ut uidetur B* 10 lıbenтer *A* quodıſтa*oraтıone̅ (*fuit* quodıſтam oraтıone̅) *AB* 11 prolaberer *editiones* ꝑlaber *in rasura A* ꝑlaber *B* 12 ad fine̅ тecu̅ *B* ad fınem **** *A, a* finem *propter eundem exitum ad* orationem *aberrauit librarius* 13 et quoius apiscendi causa *R. Stephanus* & quomınuſ aſcındı cauſa (*sic*) *B* eт quo**ıuſ****** cauſa *A* 14 conтrouerſam *Heinsianus* conтrouerſıa̅ *A* plena̅ (e *in rasura; fuitne* ae?) *A* dıſſenſıoneſ *corr* nıſ *A* conтrouerſıam rem & plenam dıſſenſıoneſ *B* 15 тam *B* 16 quı* *A* *gellı *B* L*gelli *A* agellıo *Heinsianus* morтuo (orт *in

Marcvs. Quid tandem id ad rem?

Atticvs. Quoniam Athenis audire ex Phaedro meo memini Gellium, familiarem tuum, quom pro consule ex praetura in Graeciam uenisset *esset*que Athenis, philosophos, qui tum erant, in locum unum conuocasse ipsisque magno opere auctorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quod si essent eo animo, ut nollent aetatem in litibus conterere, posse rem conuenire, et simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire.

Marcvs. Ioculare istuc quidem, Pomponi, et a multis saepe derisum: sed ego plane uellem me arbitrum inter antiquam Academiam et Zenonem datum.

Atticvs. Quo tandem istuc modo?

Marcvs. Quia de re una solum dissident, de ceteris mirifice congruunt.

Atticvs. Ain tandem? unane est solum dissensio?

---

rasura) *A* 1 qui[d] *AB* id *superscriptum A* 2 quoniam *R. Stephanus* quam *AB* anthenıſ (e *corr ex* o) *A* phedro *B* phe|dro (he *in rasura*) *A* 3 quom *A* quom[c] *B* cunſule *corr* con *A* 4 pretura *B* greciam *AB* uenisset essetque *scripsi* ueniſſet que[&] *A* ueniſſ&q; & (& *alterum a corr add*) *B* athenıſ (n *e corr*) *A* 5 philoſophiſ *corr* oſ *B* conuocaſſe ip|ſe iſq; *corr* ip|ſe nſq; *B* cuocaſſe·ipſe[t] iſ que *praeter* que *in rasura A* ipsisque *deteriores* 6 magnopere *B* autorem[c] *A* ∗ut (a *erasum*) *A* 7 |aliquem (a *initio uersus a corr add*) *B* 8 co animō *B* nolent *AB* conter∗ere *B* conterere (r *prius corr*) *A* 9 rē *in rasura A* conconuenire *A* illi[f] *B* 10 aliquid *deteriores*, *editiones* aliquod *A* aliqd *B* 11 & *in rasura A* pō|peniae tam ultiſ *corr* pō|poni∗∗etam ultiſ *B* 12 ſepe *corr* ſępe *B* dirıſū *corr* de *A* uellem *in rasura A* uellem (lem *in rasura*) *B* arbritum *A* 13 aca[h]demiam *A* 15 qu[i]a *A* unā *B* una∗∗ *A* diſſiden[t] *B* diſſideNT (NT *e corr*) *A* 17 ain tandem ne unane eſt ſolum diſſenſio *Heinsianus* ainten|dem[tantūne] neuna·ne[de r] eſ[t]·ſolū diſſenſio *B* Tantūne

Marcvs. Quae quidem ad rem pertineat, una: 54
quippe quom antiqui omne, quod secundum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic nisi quod honestum esset *nihil esse* putarit bonum.

Atticvs. Paruam uero controuersiam dicis, at non eam, quae dirimat omnia.

Marcvs. Probe quidem sentires, si re ac non uerbis dissiderent.

Atticvs. Ergo adsentiris Antiocho familiari meo, 21
magistro enim non audeo dicere, quocum uixi et qui me ex nostris paene conuellit hortulis deduxitque in Academiam perpauculis passibus.

Marcvs. Vir iste fuit ille *quidem* prudens et acutus et in suo genere perfectus mihique, ut scis, familiaris, quoi tamen ego adsentiar in omnibus necne mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari.

---

una de re eſt ſolū dıſ[ſenſio] *praeter* ſenſio *quippe superscriptum in rasura A, in quo ne hic quidem dubium est quid scriptum fuerit ante rasuram* 1 pertineat *Heinsianus* pertıneatur *A* ptıneat̃ *B*
2 quom *B* co̅ *A* omne *Bakius* (*coll. de fin. III* 11, 36 *et I* 11, 37) om̄ſ *AB* 3 ıuuaremur (ıu *in rasura*) *A* bonū – 4 putarıt *in textu omissa eadem manu in inferiore margine posita B* bonum eſſ& *corr* eſſe *A* 4 nihil esse *addidi* nihil putarit *Turnebus idemque Lambinus* putarı[t] *A* 5 paruam *Heinsianus* parum *AB* contrauerſıā *B* dıcıſ ſat non *AB* dıcıſ at noſ *Heinsianus* 6 que *B* dırımat *Heinsianus* derımat *B* derımat (rımat *in rasura*) *A* 7 sentires *unus Dresdensis* ſentıſ[rent] *A* ſentı[rent] *B* re ac non | *in rasura A* 8 de[ıſ]ſıderent *B* deſıdereNT* (de *corr in* dı, reNT *in rasura*) *A* 9 anſentırıſ (*corr* adſ) *A* a[f]nſentırıſ *B* famılıare *corr* rı *B* 10 non | non audeo *B* quo[cum] quom *A* quoquom *B* qui me | ex NOſtrıſ (me *in fine uersus a corr add*, ex NO *in rasura*) *A* 11 poene *A* pene *B* conuellet *corr* ıt *AB* ortulıſ *B* [h]ortulıſ *A* 12 *academiā *B* 13 fuit ılle *Heinsianus* futıle *AB* quidem *deteriores, om AB* acutuſ *sed* utuſ *in rasura B* 15 quo[ı] *A* quo[cuı] *B* 16 poſſe[ſe]·darı *B*

55 ATTICVS. Qui istuc tandem uides?

MARCVS. Quia, si, ut Chius Aristo dixit solum bonum esse quod honestum esset, malumque quod turpe, ceteras res omnis plane paris ac ne minimum quidem utrum adessent an abessent interesse, ualde a Xenocrate et Aristotele et ab illa Platonis familia discreparet essetque inter eos de re maxima et de omni uiuendi ratione dissensio: nunc uero, quom decus, quod antiqui summum bonum esse dixerant, hic solum bonum dicat, itemque dedecus illi summum malum, hic solum, diuitias, ualetudinem, pulchritudinem commodas res appellet, non bonas, paupertatem, debilitatem, dolorem incommodas, non malas, sentit idem quod Xenocrates, quod Aristoteles, loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia est nata de finibus; in qua, quoniam usus capionem duodecim tabulae intra quinque pedes esse noluerunt, depasci ueterem possessionem Academiae ab hoc acuto homine non sinemus, nec Mamilia lege singuli, sed e XII tres arbitri finis regemus.

---

1 qui istuc *deteriores* quin ıſtuc *A B* tandē* *A* 3 eſſet *Heinsianus* eſſe *A B* 4 omnıſ *corr* eſ *A* om̃ſ *B* parıſ *corr* pareſ *A B* ne mınımum *Heinsianus* ne nımıum *A B* 5 a*xenocrate (e *uel* c *erasum*) *A B*; *fuitne* exenocrate *quem ad modum* exerſeſ *est II* 10, 26 6 ılla *Heinsianus* ıllo *A B* 7 ẽ&q· *B* ẽ&q· *in rasura A* et esset *Halmius* 8 quod (qđ) decuſ *A B* cum decuſ *Heinsianus* 10 quod illi *deteriores, Turnebus* 11 ualetudını *corr* nē *B* p(u)lchrıtudınē *A* commoda(ſ)reſ *B* (*de A errat Halmius*) 13 ma*laſ *A* (*fuit* mallaſ) 14 arıſ(te)toleſ *A* al(o)ımodo *A* 16 ē nata defınıbuſ *in rasura A* usus (*non* uſu) cap. *AB*; *confer Schoellium Legis XII Tab. rel. p.* 103 17 capıonem̩ B capıone***|duo decım *sed* duo *in initio uersus a corr add A* tabule *corr* ę *B* intra *R. Stephanus* ınter (ınt̃) *AB* 18 noluerunt *Alciatus, R. Stephanus* uoluerınt *A* uoluer*ınt (*fuit* uoluerunt) *B* 20 ſıngulıſ ſed ex ıſ (hıſ *Heins.*) reſ *A B* singuli sed ex iis tres *Victorius* singuli sed e XII tres *Aemarus Ranconetus*

Qvintvs. Quamnam igitur sententiam dicimus? 56

Marcvs. Requiri placere terminos, quos Socrates pegerit, iisque parere.

Qvintvs. Praeclare, frater, iam nunc a te uerba usurpantur ciuilis iuris et legum, quo de genere expecto disputationem tuam; nam ista quidem magna diiudicatio est, ut ex te ipso saepe cognoui. sed certe ita res se habet, ut ex natura uiuere summum bonum sit, id est, uita modica et apta uirtute perfrui, aut naturam sequi et eius quasi lege uiuere, id est, nihil, quantum in ipso sit, praetermittere quo minus ea, quae natura postulet, consequatur, quod inter haec uelit uirtute tamquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari nescio an numquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi sumus.

---

1 quānā ıgıtur ſentent̊ıa *A* quå nā ıgıtur ſentencıå *B* dicemus *ex uno codice Goerenzius* 2 *equırı (r *erasum,* e *obscurum*) *A* ſocratıſ *B* ſo̊cratıſ (*fuit* ſe̊cratıſ) *A* 3 parare *A* 5 qđ e *corr* q̊de *B* 6 ıſta* quıdem magna* (m *erasum utrobique*) *A* ıſtå quıdem magnå *B* 7 dııudıcatıo | tı̣o (tıo *in fine uersus a corr add*) *A* ſepe *A* cognouı* (*fuit* cognouıt) *A* sed certe — 13 uiuere *qui delerunt, hiulcam ex plana effecerunt orationem, quando quidem* ista quidem *desiderat membrum oppositum* sed certe, *et* quapropter hoc diiudicari *non possunt nullo interuallo adiungi illis* ista quidem magna diiudicatio est. *ceterum in uerbis ipsis fere nihil est quod non possit ipso Cicerone teste firmari* 8 ſe** (*fuit* ſeſe) *A* habet *Ernestus* habent *AB* uıuer& *corr* re *B* 9 apta *editiones* apta *A* aperta *B* apta e uirtute *A. W. Zumptius* pfruı*aut (fruı*a *in rasura*) *A* 10 natura (*corr* rā) ſequıt eı̄ quaſı u̇t eıuſ quaſı lege *B* naturā ſequı* eıuſq*********qua lege *A* naturā ſequı et eıuſ quaſı lege *Heinsianus* 11 quā tū (*fuit* quā) *B* eaq; *corr* eaq̄; *B* 12 ıter *A* hoc *A* hoc *corr* hæc *B* 13 uırtute̊ *A* quapropter *Heinsianus* quap̧ *AB* 14 nūquā *B* āɴumquā (aɴum *in rasura*) *A* (*sic*) an numquam *deteriores nonnulli* | ſ& *corr in* ſeꝺ *A* 15 ȷd *e corr A*

22 57 ATTICVS. At ego huc declinabam nec inuitus.

QVINTVS. Licebit alias: nunc id agamus, quod coepimus, quom praesertim ad id nihil pertineat haec de summo malo bonoque dissensio.

MARCVS. Prudentissime, Quinte, dicis; nam quae a me adhuc dicta sunt * * te Lycurgi leges neque Solonis neque Charondae neque Zaleuci nec nostras duodecim tabulas nec plebiscita desidero, sed te existimo cum populis tum etiam singulis hodierno sermone leges uiuendi et disciplinam daturum.

58 MARCVS. Est huius uero disputationis, Quinte, proprium id, quod expectas, atque utinam esset etiam facultatis meae. sed profecto ita se res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem esse oporteet commendatricemque uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit ut mater omnium bonarum rerum

---

1 ad AB ut (huc) B 3 caepimuſ A cepim' B nunc qđ praeſertım B | **** quod p̄ſertı̄** A non quod praeſertım *Heinsianus* quum (*uel* cum) praesertim *editiones* nj*hıl (*fuit* mıhıl) A 4 deſūm A 5 nāq; *corr* nā,q̄; B 6 dıcata ſunt (nec) te lucurgı A dıcta ſunt (nec) telucurgı B; *tenui cum Turnebo primitiuam scripturam, cum editores fere correctam amplexi sint: sed illam licebat uel sic orationi accommodare* ⟨neque uero ego a⟩ te Lycurgi leges . . desidero. *supplementa mancae orationis, quae Turnebus eademque Lambinus habent, nihili sunt: ceterum non multa uidentur intercidisse et ea maxime, quibus Marcus, quae deinceps consideranda sint, significauerit eo fere modo, quo I* 5, 17 *scribit:* considerandae leges, quibus ciuitates regi debeant, tum haec tractanda, quae conposita sunt et descripta iura et iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt quae uocantur iura ciuilia 7 Zaleuci *editiones* ſeleucı AB 8 doodecımtubalaſ A (*sic*) plebiſcıta A ex*ıſtımo A 9 legıſ A legıſ *corr* eſ B 11 uere *corr* uero A quın*te A quıte B 13 facultateſ *corr* ıſ B ſed *Heinsianus* ſı AB re A re *corr* reſ B 15 commendatrıcemque *Heinsianus* conmatrıcēq; B cūmatrıcemque *corr* cō A 16 bonoꝶ A bonorū *corr*

sit sapientia, *a* quoius amore Graeco uerbo philosophia nomen inuenit, qua nihil a dis inmortalibus uberius, nihil florentius, nihil praestabilius hominum uitae datum est. haec enim una nos cum ceteras res omnes, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius praecepti tanta uis et tanta sententia est, ut ea non homini quoipiam, sed Delphico deo tribueretur. nam qui se ipse norit, primum aliquid 59
se habere sentiet diuinum ingeniumque in se suum sicut simulacrum aliquod dicatum putabit, tantoque munere deorum semper dignum aliquid et faciet et sentiet, et, quom se ipse perspexerit totumque temptarit, intelleget, quem ad modum a natura subornatus in uitam uenerit quantaque instrumenta habeat ad optinendam adipiscendamque sapientiam, quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intellegentias animo ac mente conceperit, quibus inlustratis sapientia

---

arũ *B* 1 sit sapientia *editiones* ſapıentıa *AB* a *om AB* ad *corr* a *Heinsianus* quoıuſ *A per rasuram mutatum in* cuıuſ *B* 2 addıſ *B* ımmortalıb; *A* 3 preſtabılıuſ *B* 4 una (na *in rasura*) *A* 5 docuıt nofmet (ut *supra*) *A* 6 noſceremuſ *Heinsianus* noceremuſ *mutatum in* doceremuſ *AB* tantı aut ſed *corr in* tanta uıſ & *B* tanta uıſ & *in rasura A* 7 quopıã (ı *supra*) *A* quopıã (cuı *supra*) *B* dephıco (l *supra*) *B* 8 trıbu**eretur *A* quı*|ſe.ıpſo *A* 9 dıuıno (v *supra*) *AB* 10 dedıcatum *B* putauıt *corr* bıt *AB* 11 alıqđ *B* & fatıet (& *supra*) ſententı& *A* & facı& (& *supra*) ſentı& *B* 12 cũ *B* Jpſe (ſe *supra*) *A* tantumque (o *supra*) *A* temptar& *corr* rıt *B* se ipse tentarit totumque perspexerit *Ernestus, quod perperam arripuit Baiterus: confer ad Quintum fr. I* 4, 5 perspice rem et pertempta; *poterat enim nostro quoque loco* perspexerit et pertemptarit, *sed idem est* totumque temptarit; *et perspiciendi uerbum saepius ita ponitur, ut ab accurate inspiciendo, explorando uix uideatur differre, uelut ad fam. IX* 15, 5 tu uelim cum fabris eam (domum) perspicias 15 obtınendã *A* adıpıſcendamq; (ı *ante* ſ *in rasura*) *A* obtinendam adipiscendamque *Maduigius de fin. II* 22, 71 *'durissimam hysterologiam' dicit et mendi suspicionem mouet* 16 ıntellıgentıaſ *A* 17 concoeperıt *B* illustratis *Manutius* ınluſtraſ (tı *supra*) (ta

23 duce bonum uirum et ob eam ipsam causam cernat se
60 beatum fore. nam quom animus cognitis perceptisque
uirtutibus a corporis obsequio indulgentiaque discesserit
uoluptatemque sicut labem aliquam dedecoris oppresserit
omnemque mortis dolorisque timorem effugerit socie-
tatemque caritatis coierit· cum suis omnisque natura
coniunctos suos duxerit cultumque deorum et puram
religionem susceperit et exacuerit illam, ut oculorum,
sic ingenii aciem ad bona eligenda et reicienda con-
traria, quae uirtus ex prouidendo est appellata pru-
61 dentia, quid eo dici aut cogitari poterit beatius? idem-
que quom caelum, terras, maria rerumque omnium
naturam perspexerit, eaque unde generata, quo recur-
sura, quando, quo modo obitura, quid in iis mortale
et caducum, quid diuinum aeternumque sit, uiderit
ipsumque ea moderantem et regentem paene prenderit
seseque non his circumdatum moenibus popularem ali-
cuius definiti loci, set ciuem totius mundi quasi unius

---

uel ru *superscriptum*) *B* ınluſtraruſ (ruſ *in rasura*) *A* 2 beatū ∗ fore (f *e corr*) *A* quo *corr* quod *B* qđ ∗ *A e corr* (*fuit* quo); quum *uel* cum *editiones* 3 adcor corıſ *corr* a corporıſ *B* a corporıſ (a corpo *in rasura*) *A* 4 uoluprarem quae *AB* obpreſſerıt *A* 5 quae *bis B* ſocı&arē quae *B* 6 coierit *Turnebus* coegerıt *AB* (*sed* g *corr ex* c *in A*) cū *corr ex* eū *A* eū *B* omnesque *R. Stephanus* omnıb; quae *B* omnıbuſ quı (*corr* que) *A* narura *AB* 7 con|iecroſ *A* (ıvnc *superscr.*) pıram *A* purā *sed* u *corr ex* y *ut uidetur B* 9 ıngenıacıem (c *mutatum in* r) *B* ıngenıı ∗ | acıem (*fuisse* ıngenıra | acıem *uidetur*) *A* bona ∗ elegenda ∗ (*utrobique* ſ *erasum*) *B* bonaſ elıgendaſ (ſ *utrumque erasum*) *A* 11 cogıtare *corr* rı *B* beacıuſ (c *mutatum in* r) *B* ıdemque *Heinsianus* eıdemq; *AB* 12 quom *B* cū *A* rerumque omnıum *Heinsianus* rerū omnıūq; narurā ∗ (q; *erasum*) *AB* 13 recursura *scripsi* recura *AB* recuraN̄ *B corr* recuraN̄ *A corr* 14 quomobıtura *B* quıt *corr* quıd *B* ın ıſ *B* ın ıſ *Heinsianus* ın hıſ *A* 16 poene *A* paenae *B* 17 non his *scripsi* non omnıſ *AB* popularem *Heinsianus* populare *AB* 18 definıtı locı ſed *Heinsianus* definırıo locıſ & *A* dıffinırıo

urbis agnouerit, in hac ille magnificentia rerum atque in hoc conspectu et cognitione naturae, dii inmortales, quam se ipse noscet, quod Apollo praecepit Pythius, quam contemnet, quam despiciet, quam pro nihilo putabit ea, quae uolgo dicuntur amplissima. atque haec omnia quasi saepimento aliquo uallabit 24 62
disserendi ratione, ueri et falsi iudicandi scientia et arte quadam intellegendi quid quamque rem sequatur et quid sit quoique contrarium. quomque se ad ciuilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua praecepta salutis et laudis apte ad persuadendum edat suis ciuibus, qua hortari ad

locıſ & *B* popularem alicuius definiti *delet Dauisius, quod cum Halmio probans Baiterus* non unius circumdati moenibus loci *scripsit: negaui olim recte interpolationem agnosci nec muto sententiam, et hoc maxime illi rationi obesse puto, quod ne resectis quidem illis reliquam orationem sine correctione probam exire appareat* τocıuſ (c *mutatum in* τ) *B* unuſ *corr* unıuſ *AB* 1 urbıſ *corr ex* urƀ *A* acnouerıτ *B* 2 cognıτıonē *A* dıı ınmorτaleſ *B* dıımmınorτaleſ *A* 3 quam se *deteriores* quam ſı *AB* noscet *deteriores* noſſ& *B* noſſ& (ſ& *in rasura*) *A* appollo *A* 4 phıτıuſ *A* phyτhıuſ *B* conτempneτ *A* deſpıτıeτ *A* 5 puτauıτ *corr* bıτ *AB* eaque *A* eaq; *corr* eaq̃; *B* uulgo *B* 6 ſępe menτo *corr* ſępımenτo *B* uallauıτ *corr* bıτ *AB* 7 ratione ueri *editiones* raτıoneſ urı (e *supra*) *B* raτıoneſ·ue∗rı *A* ıudıcandı ſcıenτıa *Heinsianus* ıudıcıūdeſcıenτıa∗ (ū *in rasura*, ſ *erasum*) *B* ıudıcıa∗deſcıenτıa (deſcıenτıa *in rasura*) *A* 8 arτe (rτ *e corr*) *A* quamquę rē (*fuit* quę) *A* quāque rem (que rem *in rasura*) *B* ſequaτur *Heinsianus* ſequanτur *AB* 9 quıd ſı (τ *supra*) quoque (ı *supra*) *A* quıd ſıτ∗∗| cuıque (*sic*, *in fine uersus rasura in qua* τ *corr*, cuı *in initio alterius a corr add*) *B*, *uidetur* quıd ſı quo|que *fuisse ante rasuram* quomque *A* quomq; (c *supra*) *B* 11 puτauıτ *corr* bıτ *AB* fuſa *in rasura A* lacıuſ *B* lacıuſ (c *mutatum in* τ) *A* 12 porp&ua *A* 13 qua∗caſτıg& (*fuit* quaſ) *B* τueτur (a *supra*) *AB* 14 laudeſ *corr* ıſ *AB* apτąe *B* 15 aedaτ *B* cıuıcıb; *A* orτarı *B* orτarı (h *supra*) *A*

decus, reuocare a flagitio, consolari possit adflictos factaque et consulta fortium et sapientium cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. quae quom tot res tantaeque sint, quae inesse in homine perspiciantur ab iis, qui se ipsi uelint nosse, earum parens est educatrixque sapientia.

63 ATTICVS. Laudata quidem a te grauiter et uere: sed quorsus hoc pertinet?

MARCVS. Primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam sumus, quae tanta esse uolumus; non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima; deinde facio et lubenter et, ut spero, recte, quod eam, quoius studio teneor quaeque me eum, quicumque sum, effecit, non possum silentio praeterire.

ATTICVS. Vero facis et merito et pie, fuitque id, ut dicis, in hoc sermone faciundum.

---

1 reuocare *mutatum in* reuocarı *A* adflagıcıo (c *mutatum* in τ) *A* adflagıτιo *B* conſuları *corr* ſol *AB* adflıcτoſ *A* 2 facτa quae & con*ſul*τa (*uidetur* conſſulaτa *fuisse*) *B* 3 ıgnomı a *A* 4 que *corr* quae *A* quom *A* quom *B* reſ τaτaeque *A* reſ*τanτaeq; (τanτ *in rasura*) *B* ſıne quae *corr* ſınτ *B* ſıNτquę (Nτquę *in rasura*) *A* 5 hıſ *AB* 6 educaτrıxqu*e (a *erasum*) *B* 7 τe *in rasura A* 11 erunt *deteriores* ſunτ *BA*, *sed in hoc* ſ *corr ex* r 12 recτae (a *erasum*) *B* ſpero recτe (ero recτe *in rasura*) *A* 13 me eum *deteriores* mecū *sed* cū *erasum B* me***| *A* 14 effecit *deteriores* effıcı *AB* non ſponſum *A* praeτerıre·reuero *sed* re *ante* u *in rasura et* ro *mutatum in* ra *A* praeτerıre·reuero *corr* ra *B*; *puto manifestum esse unde* re *ante* uero *ortum sit, quo non nulli ad emendanda uerba abusi sunt* 15 et pie *scripsi* eτ ıpſe *AB* fuıτ quae *B* fuıτ,q̄; *sed corr* q; *A* 16 faτıundum *A* faciendū *B* M̄ TVLLI CI·RONIS ƌe LeGIBUS LIB·I·eXPLIC INCIP·II· *A* M̄ TVLLI CICERONIS DE LE|GIBUS LIBER·I· EXP·DE LeGIB·II· *B sed* DE LeGIB·II· *rec*

LIBER SECVNDVS

ATTICVS. Sed uisne, quoniam et satis iam ambulatum est et tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus et in insula, quae est in Fibreno, nam, opinor, id illi alteri flumini nomen est, sermoni reliquo demus operam sedentes? I 1

MARCVS. Sane quidem; nam illo loco libentissime soleo uti, siue quid mecum ipse cogito siue aut quid scribo aut lego.

ATTICVS. Equidem, qui nunc potissimum huc uenerim, satiari non queo, magnificasque uillas et pauimenta marmorea et laqueata tecta contemno; ductus uero aquarum, quos isti Nilos et Euripos uocant, quis non, cum haec uideat, inriserit? itaque, ut tu paulo ante de lege et de iure disserens ad naturam referebas 2

---

1 Sed tuiſne (t *erasum* *B* Sed * uiſne *A* 2 ubi *corr* tibi *AB* dicen * dj inicium (j *e corr*, *uidetur* dicem de inicium *fuisse*) *B* 3 & in inſula *B* fibrino *AB sed confer p.* 61, 8 4 id illi *Dauisius* illi *B* * illi (*fuit* & illi) *A* hoc illi *Lambinus* id opinor illi *Manutius* *Confer II* 26, 64 *et de diuin. I* 5, 8 cum in Lyceum uenissemus, id enim superiori gymnasio nomen est; *in collocatione uerbi* opinor *ne quis haereat cf. Tusc. I* 39, 94 nam, reor, nullis · · uita posset esse incundior aliteri *B* ē ſe ſermoni *corr* eſſe ſermoni *B* eſſe *in rasura A*; *apertum est et* est *esse primitiuam scripturam et quo errore* esse *natum sit* 7 ut *corr* uti *B* uti *in rasura A* ſine quid *corr* ſiue *B* aut quid *B* ali * quid *corr ex* aut quid *A*; *confer ad fam. IX* 20, 3 litteris me inuoluo, aut scribo aut lego; *de fin. II* 33, 107 poema, orationem cum aut scribis aut legis; *sed ad fam. IX* 26, 4 cotidie aliquid legitur aut scribitur, *ubi* aliquid aut legitur *Bakius temere*

9 hunc *AB* 10 faciari non quaeo *B* 11 & * * laqueata (ul *erasum*, laqueata *in rasura*; *uidetur* & illa quae ad *fuisse*) *B* et * * laqueata (eata *in rasura*) *A* et illa laqueata *Halmius* contempno *AB* 13 hoc *B* 14 iure (re *e corr*) *A* ad *e corr A*

omnia, sic in his ipsis rebus, quae ad requietem animi delectationemque quaeruntur, natura dominatur. qua re antea mirabar, nihil enim his in locis nisi saxa et montes cogitabam itaque ut facerem et orationibus inducebar tuis et uersibus, sed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc contra miror te, cum Roma absis, usquam potius esse.

3 Marcvs. Ego uero, cum licet pluris dies abesse, praesertim hoc tempore anni, et amoenitatem hanc *et* salubritatem [hanc] sequor, raro autem licet. sed nimirum me alia quoque causa delectat, quae te non attingit ita.

Atticvs. Quae tandem ista causa est?

Marcvs. Quia, si uerum dicimus, haec est mea et huius fratris mei germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus; hic sacra, hic genus, hic maiorum multa uestigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nunc quidem est, lautius aedificatam patris

---

1 ınıı ſ *B e corr, uidetur* nıſı *fuisse* 2 dılectatıonemque *A* delectatıonem quem *B* queruntur *corr* quę *B* 3 ſaxa *in rasura A* 4 munteſ *corr* mon *A* cogıtare (bam *supra*) *B* cogıtabā *corr ex* cogıtarē *A*; *fortasse* cogitaram 5 ınduceba (r *supra*) *B* te * tam *corr ut uidetur ex* tetıam *A* 6 delectare *A* 7 abſıſ *in rasura quae etiam proximum* u *attingit A*, *neque tamen aliud quaerendum cum Halmio* pocıuſ (c *mutatum in* t) *B* 8 plureſ *B* abeſſe *Heinsianus* abeſſē *A* abē̃e *corr in* abē̃em *B* 9 et amoenıtatem hanc (& *supra*) ſalubrıtatē hanc (alu *in rasura*) *A* & amoenıtatem hanc (& *supra*) ſa|lubrıtatem hanc *B* et amoenıtatem et ſalubrıtatem hanc *Heinsianus*: *dubito de ueritate scripturae et suspicor fuisse* salubritatem hanc et amoenitatem [hanc]; *confer III* 18, 42
11 alıa (quoque *supra*) · cauſa *A* 12 attıngıt ıta · quae tandem *Heinsianus* attıngıt · Itaque tandem *AB* *Qui* ita *delent, tollunt urbanitatem orationis* 15 patrıa (a *ultimum in rasura*) *A* hịnc *B* * ortı (rt *corr*) *A* 16 ſtırpe (t *e corr*) *B* gens *R. Stephanus, confer II* 22, 55 extra sacra et gentem 17 quıd *corr ex* quod (qđ) *AB* hanc uıde hanc uıdeſ *B* 18 aedıfıcatam *Heinsia-*

nostri studio, qui cum esset infirma ualetudine, hic fere aetatem egit in litteris: sed hoc ipso in loco, cum auos uiueret et antiquo more parua esset uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum; qua re inest nescio quid et latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse *recte* delectet, si quidem etiam ille sapientissimus uir, Ithacam ut uideret, inmortalitatem scribitur repudiasse.

2
Atticvs. Ego uero tibi istam iustam causam puto, 4
cur huc libentius uenias atque hunc locum diligas: quin ipse, uere dicam, sum illi uillae amicior modo factus atque huic omni solo, in quo tu ortus et procreatus es; mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus aut admiramur, adsunt uestigia. me quidem ipsae illae nostrae Athenae non tam operibus magnificis exquisitisque antiquorum artibus delectant quam recordatione summorum uirorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus, studioseque eorum etiam sepulchra contemplor: qua re istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum.

---

nus aedıfıcata *AB* 1 ualetudınem *AB* 2 fer aetatem (e *superscr.*) *B* fereętatē *sed* eę *corr ex* ae *A* eg& *A* 3 auoſ *AB* 4 inest *R. Stephanus* ıdeſt *B* ıd · ē · *A* 5 quıt *corr* quıd *AB* hac *sed* h *erasum B* ſenſum eo *AB* 6 delect& *sed* d *e corr A* (*uidetur* fortaſſet elect& *fuisse*) recte *addidi, quod putaui requiri, maxime si quidem ut haberet quo referretur et propter Attici responsum* *ſı *A* 7 uırı hacam (t *superscr.*) *B* ımmortalıtatē *A* 10 ***cur (*satis certo agnoscitur* curcur *fuisse*) *A* lıbentıuſ (tı *in rasura*) *A* dılıgeſ (a *superscr.*) *B* 11 quıınıpſe *B* quın | **ıpſe *A* uerae *B* ılle *corr* ıllı *AB* amıcıor (tı *superscr.*) *A* amıcı|tıor *corr ex* amı|cıor *B* 12 omnıſ *sed* ſ *erasum B* tu hortuſ (h *erasum*) *B* tu ortuſ *sed* t *et* rt *corr A* 13 mouemor *A* 14 dılımuſ (gı *superscr.*) *A* ammıram̃ *B* 15 men *B* me* *A* (n *erasum*) ıpſe ılle *corr* ıpſę ıllę *B* *athen*ae (*fuit* cathenıae) *B* athenę *in rasura A* 16 ex | quę ſıtıſq; (*corr* quı) *B* 17 recordatıoneſ *B* 19 ſtudıoſe quae *A* ſtudıoſe queın *B*

MARCVS. Gaudeo igitur me incunabula paene mea tibi ostendisse.

5 ATTICVS. Equidem me cognosse admodum gaudeo. sed illud tamen quale est, quod paulo ante dixisti, hunc locum, idem ego te accipio dicere Arpinum, germanam patriam esse uestram? numquid duas habetis patrias, an est una illa patria communis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum.

MARCVS. Ego me hercule et illi et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam natur*ae*, *alte*ram ciuitatis. ut ille Cato, quom esset Tusculi natus, in populi Romani ciuitatem susceptus est, ita, quom ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram

---

1 poene *A* 2 oſtendiſ|ſe h[e]acquıdem *B* oſtendıſſe** equıdem *A* 5 ıdem *AB* *fortasse* id est ut (ıdēuт) (*confer ad fam. IX* 8, 1 cum tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius); id enim *Goerenzius, quod ut specie quadam arridet, et placuit Baitero, ita curiosius rimanti uix poterit probari: poterat inuerso ordine* Arpinum, id enim ego te accipio dicere hunc locum 6 paтrıama[e]ſſe *B* uг̃am[nū]*quıd[d]uaſıſ habıтıſ (nū *et* d *a corr superscripta*; habıтıſ *corr in* habeтıſ) *B* uг̃am[nū 1]qd*duaſ**habıтıſ (nū *antiqua manu superscriptum;* q[1]d* duaſ** *corr ex* quıduaſıſ; *denique* habıтıſ *mutatum in* habeтıſ) *A* ueſтram quıd uoſ duaſ habeтıſ *Heinsianus* uestram? quid? duas uos habetis *Halmius; sed* numquid *iniuria spernitur, quod aptius est quam* quid *post interrogationem alteram* quale est *illatum, et* uos *nullam habet fidem, si quidem Heinsianus manifesto correctus est,* duaſıſ *autem apparet unde ortum sit insequente* habeтıſ

7 paтrıaſanẹ ē *B* paтrıaſ*an*·ē· (ſ *e corr, fuit* paтrıa ſane ē) *A* paтraa *corr* rıa *B* commōnıſ *B* 9 meberculạe (b *mutatum in* h) *B* 10 caenſe opaтrıaſ *corr* cạenſeo *paтrıaſ *B* unam naturae, alteram ciuitatis *deteriores* unā naтuram cıuıтaтıſ *AB*

11 qu[c]ọm eſт *B* quom*ē* *A* esset *Ascensiana* 12 ıтa *AB* *quod uerum est, quamquam non recte explicatur in Handii Tursellino III p.* 471 cum orтu тuſculanuſ *Heinsianus* q[cum]uom orтuſ тuſculanō (orт *corr et* ſ *add,* nō *mutatum ex* nū) *A* q[c]uum orтu тu[r]ſculano *B* 13 ciuitate Romanus *deteriores* cıuıтaтem romam *B*

loci patriam, alteram iuris, ut uestri Attici, prius quam Theseus eos demigrare ex agris et in astu, quod appellatur, omnis se conferre [se] iussit, et sui erant idem et Attici, sic nos et eam patriam ducimus, ubi nati, *et illam, a qua excepti* sumus. sed necesse est caritate eam praestare, qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est, pro qua mori et cui nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. dulcis autem non multo secus est ea, quae genuit, quam illa, quae excepit. itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, haec in ea contineatur * * habet ciuitatis et unam illam ciuitatem putat.

---

ciuitate romā *sed corr* ciuitatē *A* 2 eos demigrare *Manutius* eos¦dem migrare *B* eosdē migrare *A* apellatur *B* 3 omnis se conferre se iussit *AB*, *alterum utrum* se *om deteriores, editiones* et Sunii erant iidem et Attici *R. Stephanus* et sui erant idem et Attici *Maduigius Opp. II* 146 & symfranti demetat ticis *B* & simf*rantidem & atticis (*fuit ut uidetur* simferant) *A* 4 & *ante* eam *in rasura B* 5 nati sumus *AB* et illam qua excepti *addita in deterioribus*, a qua *Bakius* 6 caritatem *B* caritatē *A* prestare *B* quā (*fuit* quā) *A* e qua *Maduigius Emend. p.* 61 7 quo amori *mutatum in* qua*mori *AB* 8 sedere *corr* dedere *AB* ponere* (*uidetur* poneret *fuisse*) *A* 9 ducis *A* duscis *B* secus**ē (*fuit* secutus ē) *A* æa *corr* ea *B* 10 que genuit *A* 11 prosus *AB* N ūquā *A* N umquā *B* *sed* N *in rasura trium litterarum, quae esse* non *poterant; fuitne* non umquam, *id quod Ciceroni non magis abiudicandum est, quam aut* non usquam (*Tusc. V* 9, 24 ,non usquam id quidem dicit omnino) *aut* non ullus, *cuius pauca sed certa exempla Maduigius de fin. III* 15, 50 *perscripsit* illa sit *AB* sit illa *Halmius errore* 12 haec *unus et alter deteriorum* sed *B* & *A Heinsianus* ciuitatis & unam illam *AB* ciuitates duas sed illas unam (*sic*) *editiones nonnullae uetustiores veluti Ascensiana, Camerarii, sed in plerisque omittuntur haec* habet . . putat, *quae hodie fere pro glossemate habentur: sed potuit fieri ut interciderint, quibus illa superioribus adnectebantur*, *uelut* contineatur: ⟨et eodem modo omnis municeps duas ut mihi uidetur⟩ habet ciuitatis set

3 6 Atticvs. Recte igitur Magnus ille noster me audiente posuit in iudicio, quom pro Ampio tecum simul diceret, rem publicam nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quod ex eo duo sui conseruatores extitissent. uti iam uidear adduci hanc quoque, quae te procrearit, esse patriam tuam. sed uentum in insulam est; hac uero nihil est amoenius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, et diuisus aequaliter in duas partes latera haec adluit rapideque dilapsus cito in unum confluit et tantum conplectitur quod satis sit modicae palaestrae loci. quo effecto, tamquam id habuerit operis ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad disputandum, statim praecipitat in Lirem et, quasi in familiam patriciam uenerit, amittit nomen obscurius Liremque multo gelidiorem facit; nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede temptare id possim, quod in Phaedro Platonis facit Socrates.

7 Marcvs. Est uero ita, sed tamen huic amoenitati, quem ex Quinto saepe audio, Thyamis Epirotes tuus ille nihil, opinor, concesserit.

---

unam illas ciuitatem putat 1 rectae *B* 2 ıudıtıo (τ *mutatum in* c) *B* quom *A* cū *B* Ampio *nescio qui apud Turnebum et Lambinum* ambıo *AB* 3 dıcereτ (τ *corr*) *A* ıuſτıſſımam *B* ıuſτıſſımā* (*fuit* ıuſτıſſımaſ) *A* 4 mŏnıcıpıo *A* duo sui *editiones* duo ſunτ *sed* ſunτ *erasum B* duo | *omisso* ſuı *A* (*Halmius errat*) 5 uti iam] uτınā *AB* ut iam *editiones* uidear *R. Stephanus* uıdeā *AB* 6 quı *corr* quę *B* 7 haec *B* hac* (ac *in rasura*) *A* 8 uτ enım *AB* etenim *Lambinus* 9 adluıτ *B* rapıde quae *A* 10 conpecτıτur *AB* 11 modıce *corr* modıcę *AB* paleſτrę *A* palleſτrae *B* 13 efficeret *deteriores* effıcerıτ *corr* effecerıτ *B* effecerıτ *A* dıſpuτandĕm *A* precıpıτaτ *B* p̄cıpıτaτ* (aτ *corr, fuit ut puto* p̄cıpıτanτ) *A* 15 gelıdorem *AB* 16 ullum *Heinsianus* ıllum *B* ı̊llū *A* attigi cum ad *deteriores* aττıcıū ad *A Heinsianus* aτıcıum ad *B* 17 poſſum *B* 18 pedro *B* 20 quem *Dauisius* q; *sed corr* q̄; (*h. e.* quae, *non* quem) *B* quę *A* quam *Heinsianus* audıo (dıo *in rasura*) *A* Thyamis *Turnebus*

Qᴠɪɴᴛᴠs. Est ita, ut dicis; caue enim putes Attici nostri Amalthio platanisque illis quicquam esse praeclarius. sed, si uidetur, considamus hic in umbra atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, [et] reuertamur.

Mᴀʀᴄᴠs. Praeclare exigis, Quinte, at ego effugisse arbitrabar, et tibi horum nihil deberi potest.

Qᴠɪɴᴛᴠs. Ordire igitur; nam hunc tibi totum dicamus diem.

Mᴀʀᴄᴠs. 'A Ioue Musarum primordia,' sicut in Aratio carmine orsi sumus.

Qᴠɪɴᴛᴠs. Quorsum istuc?

Mᴀʀᴄᴠs. Quia nunc item ab eodem et a ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia.

Qᴠɪɴᴛᴠs. Optime uero, frater, et fieri sic decet. 8

Mᴀʀᴄᴠs. Videamus igitur rursus, prius quam ad- 4
grediamur ad leges singulas, uim naturamque legis, ne, quom referenda sint ad eam nobis omnia, labamur

---

ꞇhebanuſ *corr ex* ꞇheuamıſ *A* ꞇhebanuſ, *sed* b *corr ex* u, *et* nuſ *in rasura B forsitan* thoeamis *antiquitus scriptum fuerit*, *unde natae sint corruptelae*: *de peruulgata* oe *et* y *uocalium permutatione*, *quae saepe errores creauit*, *cum alii tum nuper Hauptius speciosis quibusdam exemplis usus dixit in Variorum* c. 33 (*Herm. IV* p. 331) ſephıroꞇeſ *B* epyroꞇeſ *A* 2 Amalthio *Turnebus* emaꞇhyo *A* emaꞇ hro *B* (*sic*) e̋& *corr* ēē *B* eſſe (ſe *in rasura*) *A* 3 hı|cınum bram (*corr* hıc|ın) *B* 5 & reuerꞇamur *B* *reuerꞇamur *A* 6 exaıſquae quınꞇae *B* exıſquęquınꞇe *A* exıgıſ quınꞇe *corr AB* ad *B* 7 arbıꞇrabar (ıꞇra *in rasura*) *A* nıhıl (h *in rasura*) *A* deberım *B* 8 ordıre *in rasura A* ꞇıbı (ı *ultima e corr add*) *B* 9 dıēmaıore|muſarum prımordıa *A* dıemmaıorem muſarum prımordı|a *B* diem. A Ioue *R. Stephanus* 10 in Aratio *R. Stephanus* ınnarraꞇıo *A* ınnarraꞇıo *B* 13 qa (a *in rasura*) *A* & a *superscriptum B* & a (& *corr*) *A* 14 duſ ımmorꞇalıb; *B* dıſ|ɪɴ morꞇalıbuſ (ıſ *e corr et* ɪɴ *in litura trium litterarum*) *A* prımordıaę *B* prımordıa *corr ex* prımordıo *A* 15 deceꞇ *corr ex* dıcıꞇ *A* 16 adgredıamur (r *ultimum in rasura*) *A* 17 legeſ *corr* ıſ *AB* 18 quom *A*

interdum errore sermonis ignoremusque uim rationis eius, qua iura nobis definienda sint.

Qvintvs. Sane quidem hercle, et est ista recta docendi uia.

Marcvs. Hanc igitur uideo ex sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam nec scitum aliquod esse populorum, sed aeternum quiddam, quod uniuersum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. ita principem legem illam et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut uetantis dei: ex qua illa lex, quam di humano generi dederunt, recte est laudata; est enim ratio mensque sapientis ad iubendum et ad deterrendum idonea.

9 Qvintvs. Aliquotiens iam iste locus a te tactus

---

quom (c *supra* o) *B* 1 uım ſermonıſ eī·quạ (o *supra* a) (ſ *ultimum in* ſermonıſ *a corr add*) *B* uım ſermonıſeıuſ quo* (ſe *ante* ı *corr*, quo* *corr ex* qua) *A*; *primitiua scriptura* qua *persuadet*, ſermonıſ, *quod ferri non potest, propter uiciniam eiusdem uocis errore ortum esse, cuius loco, cum abesse nomen non possit, uix aliud uidetur scriptum fuisse, quam quod reposui* rationis eius qua; *confer de orat. III* 6, 21 ubi enim perspecta uis est rationis eius qua causae rerum cognoscuntur 3 hercle *B* hercle (c *e corr*) *A* 5 ex | ſapıentıſſim**orum (*uidetur* ſapıentıſſimı rorum *fuisse*) *B* **ſapıentıſſımoꝝ *A*; *fuitne* expressam (*h. e.* exp̄ſā) sapientissimorum ? *nam non de nihilo esse illud* ex *putauerim; confer Acad. pr. II* 24, 77 nemo umquam superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem posse hominem nihil opinari 6 excogıtatā (ā *corr ex* o) *A* 7 populorum sed *deteriores* populorumqđ (qđ *corr ex* q;) *B* populoꝝ quod (od *in rasura*) *A* 8 munduſ (dūſ *corr*) *A* 9 prohıbendıque (endı *in rasura*) *A* ſapıentıa (o *supra* ı) *A* 10 men|tem (o *supra* m) *corr ex* m̄|tem *A* dicebant *deteriores* dıcebat *AB* 11 cog*entıſ (*fuit* cogı entıſ) *B* cog*entıſ *A* uaetantıſ *B* deı (eı *corr*) *B* deȷ *corr ex* dı *A* quā humano (cn *supra*) (h *in rasura*) *A* quā dıȷ humano (ıȷ *corr ex* ı) *B* 13 menſq. *in rasura A* addeterendū (r *supra*) *A* addeṭ̃rendum (*sic* ṭ̃ *corr ex* t) *B* 15 alıquocıenſ (c *mutatum in* t) *B* ıſte locuſ| (e locuſ *in rasura*) *A*

est; sed ante quam ad populares leges uenias, uim istius caelestis legis explana, si placet, ne aestus nos consuetudinis absorbeat et ad sermonis morem usitati trahat.

MARCVS. A paruis enim, Quinte, didicimus 'si in ius uocat' atque [at] eius modi leges alias nominare; sed uero intellegi sic oportet, et hoc et alia iussa ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi et a peccatis auocandi, quae uis non modo senior est quam aetas populorum et ciuitatium, sed aequalis illius caelum atque terras tuentis et regentis dei. neque 10
enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisque sanciendis habet, nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnis hostium copias in ponte unus adsisteret a tergoque pontem interscindi iuberet, idcirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis lege atque im-

---

1 ſ*ed (*fuisse* ſæτ *uidetur*) *A* aτ *corr* ad *A* legıſ *corr* eſ *AB* uenı̣ſ (a *supra*) *A B* 2 explena *B* explena *corr* explana *A* 3 conſuetudıſ *corr* dıɴıſ *A B* 5 a paruis enim *editiones* apparuıſſe nım *corr in* aperτıuſ enım *B* apτıuſ** enım *A sed* apτıuſ *corr in litura quae etiam antecedentia* τaτı τrahaτ *complectitur* quın*τe *A* ḍịdıcımuſ *B* 6 atque *Ascensiana* aτque aτ *A B in quibus* aτ *ex* aτque *ortum eodem modo quo III* 18, 40 aτque [ad] ſedaτa; *hoc igitur delendum nec praeterea quicquam mutandum esse censui olim nec muto sententiam quamuis uituperatus a Schoellio Legis XII Tab. rel. p.* 69. *usum illum Halmius in commentario Sestianae p.* 305 *exemplis illustrauit* nomınareſ *B* 7 & *ante* alıa *corr A* ıuſſa*| ac* u&ıτa (u& *in rasura*) *A* 8 aτ *corr* ad *A* facτa (acτ *corr*) *A* & a *corr A* 9 auocandıq; τuıſ (q; *corr in* q̃; *h. e.* quae) *B* auocandıque* uıſ (que *corr in* quẹ) *A* 10 cıuıτaτıum *AB* (*sic*) ſed (d *corr*) *A* 11 τuendıſ (τ *supra*) *B* τuenτıſ (τı *in rasura*) *A* deınıq; *corr* deı-neq; *B* deıɴeque| (ɴe *corr*) *A* 12 enī menſ dıuına (ẽẽ *supra*) ſıne raτıone poτeſτ nec raτıo dıuına *in rasura A* 13 ſancciendıſ *B* ſancıendıſ (nc *in rasura*) *A* 14 ſcịrıpτū *A* 15 omnıſ (n *corr*) *A* copıa *corr* copıaſ *B* copıaſın (aſın *in rasura*) *A* aτergo quạe *A B* 16 coclıτem (e *in rasura*) *A* 17 ıllurem (*sic*) *A* geſſıſſeτanτā (ſſeτ *in rasura*) *A* forτu-

perio putabimus, nec, si regnante *L*. Tarquinio nulla erat Romae scripta lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiae, Tricipitini filiae, attulit. erat enim ratio, profecta a rerum natura, et ad recte faciendum inpellens et a delicto auocans, quae non tum denique incipit lex esse, quom scripta est, sed tum, cum orta est; orta autem est simul cum mente diuina. quam ob rem lex uera atque princeps apta ad iubendum et ad uetandum ratio est recta summi Iouis.

5 11 QVINTVS. Adsentior, frater, ut, quod est rectum uerumque, *aeternum quoque* sit neque cum litteris, quibus scita scribuntur, aut oriatur aut occidat.

MARCVS. Ergo ut illa diuina mens summa lex est, item, quom in homine est perfecta * * in mente sa-

---

dınıſ *A* forτıτudıneſ *corr* nıſ *B* 1 |puτabım̃; ɴec *in rasura A* L. Tarquinio *Turnebus* ** τarquınıo *A* (*prima manus cognosci non potest*) ul τarquınıo *Heinsianus* τarquınıo *B* 2 Romae *editiones* prome *A* ꝓme *B* 3 τar quı*nıuſ *A* lucræcıæ *B* 4 fılıl *pr corr in* fılıę *B* aτulıτ (τ *superscr.*) *A* profecta a *deteriores, editiones* profecτı *A* ꝑfecτı (a *superscr.*) *B* 5 & a recτe (d *superscr.*) (& *corr*) *A* & arrecτe (d *superscr.*) *B* ınpellenſ *B* ımpellenſ *A* & ad|flıcτo *corr* & ade|*lıcτo *B* &adelıcτo (&ade *in rasura*) *A* 6 auocanſ *superscriptum B* 7 quom *A* quā *corr* cum *B* cum orτa *A* cum horτa *B* horτa *B* 12 aeternum quoque *addidi, quod ex* uerumque *effici uoluit Dauisius; sed recte et ex more* rectum uerumque *iungitur* (*confer III* 15, 34; *Acad. pr. II* 9, 27 lex ueri rectique proditur; *Tusc. III* 29, 73; *ad fam. I* 8, 2; *VI* 21, 2 recte uereque sensisse); *ut eo quoque nomine reiectaneum esse* rectum, uerum quoque, *quod uulgatur, appareat* ſıc *corr* ſıτ *B* 13 ſcıτa|ſcrıbunτur *B* ſcıτa*ſcrıbunτ̃ (*fuit* ſcıτ aſcrıbunτ̃) *A* auτ *orıaτur (*fuit* aucτorıaτur) *A* 15 quom *A* quom (c *superscr.*) *B* *Defectum orationis significaui, quam puto sic redintegrari* item, quom in homine est perfecta ⟨ratio, lex est: ea uero est perfecta⟩ in mente sapientis. *Confer I* 6, 18 eadem ratio cum est in hominis mente confirmata et perfecta, lex est; *I* 7, 22 quae (ratio) quom adoleuit atque perfecta est, nominatur rite sapientia. *Quod ex Rathii aliorumque coniectura Maduigio probata* (*Emend. p.* 63) *hodie uulgatur* in homine est perfecta, in

pientis; quae sunt autem uarie et ad tempus descriptae populis, fauore magis quam re legum nomen tenent. omnem enim legem, quae quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto ad salutem ciuium ciuitatumque incolumitatem uitamque hominum quietam et beatam inuentas esse leges, eosque, qui primum eius modi scita sanxerint, populis ostendisse, ea se scripturos atque laturos, quibus illi adscitis susceptisque honeste beateque uiuerent; quaeque ita conposita sanctaque essent, eas leges uidelicet nominarent. ex quo intellegi par est eos, qui perniciosa et iniusta populis iussa descripserint, quom contra fecerint quam polliciti pro-

---

mente sapientis ⟨est⟩, *eo non puto sententiae satis fieri* 1 q; *corr* q̃; *B* uarię *corr ex* uarıe *ut uidetur A* uarıae *B* a (d) *A* deſcrıpta *corr* deſcrıptæ *AB, sed fortasse illud uerum* 2 populı * (*fuit* populıſ) *AB* (*coniunxit corrector* populi fauore, *ut in editionibus nonnullis uetustioribus legitur*) fauero *corr* fauore *AB* tenunt *B* 3 apelları *AB* (*sic*) 5 conſtat *Heinsianus* conſtant *AB* 6 Jncolomıtatum *corr* Jncolomıtate*m *A* ıncolomıtate *corr* ıncolomıtatẽ *B* uıtaq; *corr* uıtãq; *B* homıně *A* quı&ıam *B* quı&ã (&ã *in rasura*) *A* 7 ınuentaſ *Heinsianus* (con) ** dıtaſ (dı *corr ex* uı) *A* * (condı) ıntaſ *B* 8 ſcıtaſ anxerınt *per rasuram mutatum in* ſcıta* ſanxerınt *A* ſancxerınt *B* eaſ e *per rasuram corr in* ea* ſe *A* ſcrıpturuſ atque laturuſ (*utrobique* oſ *corr*) *AB* (*sic*) 9 illi *editiones* ıllıſ *AB* ascitis *unus Goerenzii, Lambinus teste Dauisio* (*nam in editione Lambini a.* 1565 ascriptis *ut in plerisque legitur nec quicquam adnotatur*) adſcrıptıſ *AB* ascitus *deteriores nonnulli* honeſ beatıſq; *corr* honeſtı beatı*q; *B* honeſte beateque *corr ex* honeſtı beatıque *A* 10 conpoſıta|| (a *in exitu folii corr ex* ae *ut uidetur*) *A* 11 eaſ *in rasura A* nomınarem *corr* ent *B* (*sic*) nomınarent *A*, *et hoc, quod Victorius in* nominarunt, *alii aliter mutarunt, conueniens sententiae et paene necessarium esse iudico, si quidem hoc significari intererat, iussu et auctoritate latorum ea scita a populis leges nominari: neque in conformatione sententiae difficultatem agnosco, confer de orat. II* 86, 352 Simonidi dixisse se dimidium eius ei daturum: reliquum a Tyndaridis peteret. ıntellegı (ıntell *in rasura*) *A* 12 et iniusta *editiones* & ıuſta *B* & ıuſta po| *in rasura A* 13 deſc|rıpſerınt

fessique sint, quiduis potius tulisse quam leges. ut perspicuum esse possit in ipso nomine legis interpretando inesse uim et sententiam iusti et ueri legendi.

12 quaero igitur a te, Quinte, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quod eo careat, pro nihilo habenda sit, id estne numerandum in bonis?

QVINTVS. Ac maxumis quidem.

MARCVS. Lege autem carens ciuitas estne ob *id* ipsum habenda nullo loco?

QVINTVS. Dici aliter non potest.

MARCVS. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis.

QVINTVS. Prorsus adsentior.

13 MARCVS. Quid? quod multa perniciose, multa pestifere sciscuntur in populis, quae non magis legis nomen attingunt, quam si latrones aliquas consessu

---

corr def*|cripferint *B* quom *A* quo^c^m *B* contra fecerint (a fe *in rasura*) *A* follicıtı *corr* poll *AB* profeffi*que (o *erasum*) *AB* 1 quiduif *A* potiuf tulif|fe (uftulif *in rasura*) *A* 2 e& pofcit *corr* ẽẽ poffit *B* effe poffit (effe *in rasura et* f *altera in* poffit *corr*) *A* intpraetando *B* 3 iufti et ueri legendi *Heinsianus* iufti & curilendi (iurif colendi) *B* iufti & iurif|** colendi (iufti *in rasura*, & iurif *in margine a corr add, porro* co *in litura quattuor litterarum, et solum* lendi *manu antiqua scriptum*) *A*, *in quo dubium non est quin prima manu idem scriptum fuerit, quod in B plane cognoscitur* 4 ad te *A* quintae *B* quo si *deteriores* quod fi (qđfi) *AB* 5 *quod post prius* careat *A in margine* lege *habere scribit Halmius errauit* 6 nihilo *Heinsianus* nihil *AB* idēne *B* idemne (mne *in rasura*, *uidetur* ideftne *fuisse*) *A* numerandū in bo *in rasura A* 7 maximif *B* 8 ca^r^denf *AB* id *addidit Lambinus*, *de cuius necessitate dixit Maduigius de fin. II* 28, 93 9 nullo (n *corr*) *A* 10 poteft (teft *in rasura*) *A* 11 habere *B* 13 prorfuf *B* pro^r^fuf *A* adfentior (ad *in rasura*) *A* 14 quidquid *corr* quidquiđ (*sic*) *B* pnitiofa *B* pniciofe^a^ *A* peftifere *corr* peftifera *B* peftifere^a^ *A* 15 fufcuntur *corr* fcifcuntur *B* fcifcuntur|in *in rasura A* fcifcantur ut *Heinsianus* populif (f *e corr*) *B* legef *corr* if *B* 16 nomen *deteriores* non *AB* a^t^tingunt *AB* latrones

suo sanxerint. nam neque medicorum praecepta dici uere possunt, si quae inscii inperitique pro salutaribus mortifera conscripserunt, neque in populo lex, cuicuimodi fuerit illa, etiam si perniciosum aliquid populus acceperit. ergo est lex iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam et rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quae supplicio inprobos adficiunt, defendunt ac tuentur bonos.

QVINTVS. Praeclare intellego, nec uero iam aliam 6
esse ullam legem puto non modo habendam, sed ne appellandam quidem.

MARCVS. Igitur tu Titias et Apuleias leges nullas 14
putas?

QVINTVS. Ego uero ne Liuias quidem.

MARCVS. Et recte, quae praesertim uno uersiculo

'quidam' apud Turnebum laτoreſ *AB* consessu *Lipsius* con*ceſſu (*fuit* comceſſu) *A* conceſſuſ uoſ *B* 1 ſanxerınτ *A* ſancxerı*nτ (*fuit* ſancxerunτ) *B* 2 possunt *margo Lambinianae nescio cuius* poſſenτ *AB* (*Halmius errat*) ſı *a corr add B* ımperıτı (q· superscr.) *B* 3 ın *superscriptum A* cuıquımodı *corr* cuıcuımodı *A* cuı quımodı (c superscr.) *B*

4 fuerınτ *AB In quibus quid uitiosi sit non uideo; nam quod* fuerınτ *pro* fuerıτ *leui nec raro in his libris errore scriptum est, mendi suspicionem mouere non debuit: illa autem* cuicuimodi fuerit *fere non distant ab his* quamuis praua sit. *confer ad fam. IV* 7, 4 cogitandum tibi tamen esset Romaene et domi tuae, cuicuimodi res esset, an Mytilenis aut Rhodi malles uiuere pnıτıoſum *B* 6 anτıquıſſımā *ex* ımū *corr A* 7 & expreſſa *B* *expreſſa *A* 8 ſubplıcıo *corr* ſupp *A* ſupplıτıo (τ *mutatum in* c) *B* ım|ꝓboſa *sed* a *erasum B* adfıcıunτ (ſ superscr.) *A*

10 preclare *A* ıntellego (o *in rasura*) *A* 12 appellandam (appell *in rasura*) *A* 13 Titias *Turnebus* tu Titias *Antonius Augustinus* τuτıaſ *AB*, *quod fuisse* τuTIaſ *scribendum*, τı *syllaba ut bis legeretur*, *Ianus Gruterus credidit*, *eo artificio scriptionis usus*, *quod uel nostrae aetatis philologis quibusdam imposuit, nuper tandem ab Hauptio lepide exagitatum* apulejaſ (eȷ *in rasura*) *A* apuleτaſ *Heinsianus* τuτıa ſe τapuleıaſ (p *corr ex* b) *B*

15 Liuias *Victorius* leıuıaſ *AB* 16 recτe (e *ultima in ra-*

senatus puncto temporis sublatae sint: lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli neque abrogari potest.

Qvintvs. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quae numquam abrogentur.

Marcvs. Certe, si modo acceptae a duobus uobis erunt. sed, ut uir doctissimus fecit Plato atque idem grauissimus philosophorum omnium, qui princeps de re publica conscripsit idemque separatim de legibus eius, id mihi credo esse faciundum, ut, prius quam ipsam legem recitem, de eius legis laude dicam; quod idem et Zaleucum et Charondam fecisse uideo, quom quidem illi non studii et delectationis, sed rei publicae causa leges ciuitatibus suis scripserunt: quos imitatus Plato uidelicet hoc quoque legis putauit esse, persuadere aliquid, non omnia ui ac minis cogere.

15 Qvintvs. Quid? quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timaeus?

---

sura) *A* preſertım *A* 2 poteſt·e·ſ (a) *B* 3 rogabıſ (g *et* b *corr, uidetur* rocauıſ *fuisse*) *A* rogaſ *B* 5 certe (e *ultima in rasura*) *A* 7 grauıſſımuſ (grauıſ *in rasura*) *A* phyloſophorum *B* omnıum quı *mutatum in* omnıum que *AB* 8 ſeperatım *B* legıbuſ (buſ *in rasura*) *B* 9 idem *Halmius coll. de off. I* 1, 1; item *Lambinus* 10 egıſ (eıuſ) legıſ *B* eıuſ legıſ *A sed* ıu *corr, ut potuerit* egıſ *fuisse*; legis *Halmius tolli iussit, non recte nec obtemperauit Baiterus*: *confer II* 23, 58 cum lamina esset inuenta et in ea scriptum lamina, *ubi me quidem auctore sed praue alterum* lamina *inducitur*; *pro Mur.* 14, 31 sin haec bella grauissima uictoriaeque eorum bellorum gratissimae fuerunt; *pro Mil.* 27, 74 cum non impetrasset, ut sibi insulam in lacu Prilio uenderet, repente in eam insulam materiem conuexit; *Tusc. disp. V* 20, 59 cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum coniunxisset; *de fin. III* 5, 16 ad suum statum eaque, quae conseruantia sunt eius status, diligenda, *alia* 11 & zaleucum *AB* (*Halmius errauit*) charonnıdā *A* carnorudā *corr in* carronnıdā *B* (*sic*) quō *A* q̃m (*h. e.* quoniam) *B* (*sic*) 12 quıdam *corr* quıdem *B* quıdē *sed* ē *corr A* dılectatıoneſ *corr* dılectatıonıſ *A* 13 scripserint *R. Stephanus* 14 legıſ putauıt ẽe per *in rasura A* 17 fuıſſe* (*fuit* fuıſſ&) *B* thımeuſ *B* fuıſſe

MARCVS. At Theophrastus, auctor haud deterior mea quidem sententia, meliorem multi nominant; commemorant uero ipsius ciues, nostri clientes, Locri. sed siue fuit siue non fuit, nihil ad rem: loquimur quod traditum est.

Sit igitur hoc iam a principio persuasum ciuibus, 7
dominos esse omnium rerum ac moderatores deos eaque, quae gerantur, eorum geri iudicio ac numine, eosdemque optime de genere hominum mereri et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri piorumque et impiorum habere rationem. his enim rebus inbutae 16
mentes haud sane abhorrebunt ab utili aut a uera sententia: quid est enim uerius quam neminem esse

---

thımeuſ a *in rasura A* 1 theopraſtuſ (e *corr*) *A* aut *corr* haud *AB* 2 *post* nominant *addidit* commemorat *Baiterus, quod nec aptum per se et inutile esse mihi quidem uidetur, qui ex* negat fuisse *recte audiri* ait fuisse *putem, cuius generis multa exempla et nonnulla longe hoc duriora extare apud Ciceronem notum est: uide Maduigium de fin. II* 8, 25 3 Locri *deteriores* lucri *AB* 4 ſiui *corr* ſiue *bis A* 5 quod traditum *Heinsianus* quotraditū *AB* 6 sit igitur *deteriores* ſi igitur *AB* 7 moderatoſ (re) *AB* eaq̄; (*h. e.* eaq; *corr in* eaq. q̄;) *B* eaqueque *A* 8 generant *B* gerantur (rantur *in rasura*) *A* geri (ri *in rasura trium quattuorue litterarum*) *A* iudicio no ac nōmine *A* (*sic*) iudicione ac numine *B* ui ditione atque numine *Turnebus* ditione atque numine *Ascensiana, id quod Halmius Baiterusque* (*nisi quod* dicione ac) *expresserunt, sed ex A liquido apparet primitiuam scripturam fuisse, quod Victorius* (*nisi quod* atque) *et C. Stephanus posuerunt,* iudicio ac numine 9 hominūmereri (˜ *et* m *corr*) *A* 10 ammittat (d) *B* 11 regionē ſint | ueri *corr in* regioneſ (li) * intueri | * * * * *B* reli | gioneſ intueri *A sed* reli *in exitu uersus add,* gioneſ intueri *in initio sequentis in rasura corr* 12 haberi *corr* re *AB* his *editiones* iſ *A* iſ (i) *B* inbutae (tae *in rasura*) *A* mentiſ *corr* eſ *AB* 13 aut *A* aut *corr* haud *B* abutilj* aut a uer*a (*fuit ut uidetur* abutilleaut auerſa) *B* ab utili illa (li illa *in rasura*) aut auerſa *Heinsianus* ab|horrebunt ab utili aut

oportere tam stulte adrogantem, ut in se rationem et mentem putet inesse, in caelo mundoque non putet, aut ut ea, quae uix summa ingenii *ratione comprehendantur, nulla* ratione moueri putet. quem uero astrorum ordines, quem dierum noctiumque uicissitudines, quem mensum temperatio quemque ea, quae gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogunt, hunc hominem omnino numerari qui decet? quomque omnia, quae rationem habent, praestent iis, quae sint rationis expertia, nefasque sit dicere ullam rem praestare naturae omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. utilis esse autem has opiniones quis neget, quom intellegat quam multa firmentur iure iurando, quantae

---

a uera *praeter* ab *prius in rasura A* 1 ſtultae *B* adrogantem *Heinsianus* abrogantem *AB* ut in ſe *praeter* e *in rasura A* 2 mundo|quae *B* 3 aut ut *A* raut *om* ut *B* eaq; *B* eaquę|(uę *corr*) *A* ingenii ratione moueri *AB*; *supplementa* ratione comprehendat nulla *primum* (*quod sciam*) *in Victoriana, non in Ascensiana, leguntur: in quibus duplex* ratione, *quae causa est defectus, et accommodatum huic sententiae et necessarium est, et recte* summa ratio *dicitur, confer de nat. deor. II* 44, 115 (*II* 38, 97); *de off. II* 23, 83 summa ratio et sapientia boni ciuis; *et quod* summa ingenii ratione *positum est, potuit uel* summa excellentis ingenii ratione *uel simile poni, sed illud in eandem notionem accipitur, itaque tenui haec supplementa, nisi quod* comprehendantur *malui* 5 noctumq; (i *supra*) *B* noctiumque (um *in rasura*) *A* uiciſſitudinis *corr* nes *AB* 6 eaq; *corr* eaq; *B* que (q. *supra*) ea quę gignunt nob ad fruendū non gratum|*in rasura A* 8 numerari qui decet *deteriores* numerari| q; dec& *corr* |neq;. dec& *B* numerari quedec& (ne *supra*) *praeter* numerari *in rasura A* quomque (quom *in rasura*) *A* cumq; *B* 9 praestent iis *unus Moseri, editiones* pręſentiſ *A* p̄ſentiſ *B* que *A* sunt *Goerenzius* rationeſ *corr* niſ *A* expertia nefasque sit dicere *editiones* expertineaſ (e *supra*) quae ſit dicere *B* expti nequeaſ**dicere (nequeaſ** dicere *in rasura*) *A* (*sic*) 10 preſtare *A* 11 rę|rerum *B* 12 utiliſ˙ *corr* utileſ *A* qiſ *B* q̃m (cum *supra*) *B* cū* (*fuit ut uidetur* quō) *A* 13 quatę (N *supra*) *B* quaNtę (aNtę *in rasura*) *A*

saluti sint foederum religiones, quam multos diuini supplici metus a scelere reuocarit quamque sancta sit societas ciuium inter ipsos, diis inmortalibus interpositis tum iudicibus, *tum* testibus. habes legis prohoemium; sic enim haec appellat Plato.

Qvintvs. Habeo uero, frater, et in hoc admodum 17
delector, quod in aliis rebus aliisque sententiis uersaris atque ille; nihil enim tam dissimile quam uel ea, quae ante dixisti, uel hoc ipsum de deis exordium: unum illud mihi uideris imitari, orationis genus.

Marcvs. Velle fortasse; quis enim id potest aut umquam poterit imitari? nam sententias interpretari perfacile est; quod quidem ego facerem, nisi plane esse uellem meus. quid enim negotii est eadem prope uerbis isdem conuersa dicere?

Qvintvs. Prorsus adsentior; uerum, ut modo tute dixisti, te esse malo tuum. sed iam exprome, si placet, istas leges de religione.

Marcvs. Expromam equidem, ut potero, et quoniam 18

---

1 saluti *Lambinus* ſalutiſ *AB* foederū *corr* foederā *B* foedorū *corr* foedorā *A* religioneſ *corr* niſ *A* religioniſ *B* diuini (i *ultima in rasura corr*) *A* diu in *Heinsianus* 2 ſupplici *A* ſupplicij *sed* j *rec add B* ſupplicio *Heinsianus* ſcelere (ſ *in rasura*) *A* 3 immortalib; *B* 4 tum *ante* testibus *add editiones, om AB* testibus · habes *deteriores* teſtib; hiſ7habeſ *A* teſtib; iſ7habeſ *B*; iſ *uel* hiſ *illud ex ultima syllaba uocis* testibus *ortum esse puto: certe* hic habes, *quod Halmio in mentem uenit, alienum est ab usu* legeſ *corr* iſ *AB* prohomium (o *corr in* e) *A* proemium *B* (*sic*) 5 haec *AB, idque cur deleatur aut in* hoc *mutetur causa nulla est: graece diceres* τὰ τοιαῦτα 8 adque *A* eaq; *corr* ea,q; *A* 9 de diis *Bakius* deeiſ *AB* 10 illut *corr* ud *A* 11 uello *corr* uelle *B* 12 interp̄tari (p̄tari *in rasura*) *A* 14 eſt eadē prope *in rasura A* 15 iſdem *corr* jisdem *AB* 16 proſuſ *A* prorſuſ *B* 17 ſed iam *Heinsianus* ſed &iā *AB* 18 iſtaſ (iſ *in rasura*) *A* de religione *deteriores* dar&|religione (*h. e.* dar& *corr in* dare) *A* dar& religione *B* 19 expromā * equidem

et locus et sermo familiaris est, legum leges uoce proponam.

Qvintvs. Quidnam id est?

Marcvs. Sunt certa legum uerba, Quinte, neque ita prisca, ut in ueteribus XII sacratisque legibus, et tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora quam hic sermo est: eum morem igitur cum breuitate, si potuero, consequar. leges autem a me edentur non perfectae, nam esset infinitum, sed ipsae summae rerum atque sententiae.

Qvintvs. Ita uero necesse est; qua re audiamus.

8 19 Marcvs. Ad diuos adeunto caste, pietatem

(˜ *a corr add et* e *ante* q *e corr*) *A* expromame quıdem *B*, *unde intelligitur correctionis ratio in A* 1 leges legum *Moserus*, leges *Halmio glossa uidetur, sed tamen ea ipsa re quod se excipiunt hae uoces patefieri scriptoris consilium mihi quidem uidetur, quod sic fere possis uerbis exprimere:* expromam istas leges de religione et quidem quoniam leges sunt legum uoce proponam: *et sic saepius praeter necessitatem sed certa ratione iam significata aut res aut persona iterum designatur, uelut pro Sestio* 26, 57 rex amicus; *de orat. I* 38, 175 testamento exheres filius *post* miles, *ubi illa et alia, ut ego arbitror pessumdata Ciceronis oratione, a criticis tolluntur; et de diuin. I* 57, 129 sic animi hominum, cum aut somno soluti uacant corpore aut mente permoti per se ipsi libere incitati mouentur, cernunt ea, quae permixti cum corpore animi uidere non possunt, *ubi* animi *item puto praue deleri. confer Tusc. I* 28, 70; *de lege agraria II* 4, 9; *infra II* 19, 47 uoce *Heinsianus* uocem (uocē) *AB* 3 quidnam id est? Sunt *Victorius* quıdnā ıneıſ* ſunт (ıſ *in rasura*) *A* quıdnā ıneſſ& ſunт (ſ& *corr in* ſed) *B* *Cur Halmius* quidnam istuc est *maluerit, nescio; confer Brut.* 5, 20 4 quıncтe *B* quınтe (тe *in rasura*) *A* 5 XII *Cuiacius* ex hıſ *B* exiſſacratıſq.|*** legibuſ *A sed* ſſ *e corr; uidetur* exııſacr. *fuisse;* q. *in fine uersus a corr add, in initio sequentis litura, in qua* que *fuisse suspicor. Halmius aberrauit* 6 quo *corr ex* qđ *A* quod *Heinsianus* auctorıтıſ *A* 7 com**** morem| *A sed et* com, *correctum in* eōm, *et* morem *in loco eraso* 8 potuero *A* potero *B* legıſ *corr* eſ *AB* edenтēr *AB* 12 aderunтo caſтae pı&aтē habeunтo *B* ade]unтo caſтe pı&aтē

adhibento, opes amouento. qui secus faxit, deus ipse uindex erit.

Separatim nemo habessit deos neue nouos neue aduenas nisi publice adscitos; priuatim colunto quos rite a patribus * *

Delubra habento: lucos in agris habento et Larum sedes. ritus familiae patrumque seruanto.

Diuos et eos, qui caelestes semper habiti, colunto, et ollos, quos endo caelo merita locauerint, Herculem, Liberum, Aescula-

---

ad|hiben[το *praeter syllabas seclusas in rasura A, quem ne dubites ante lituram eadem tenuisse, quae leguntur in B* 1 operıſ (ſ *superscr.*) *B* opeſ** *sed* ſ *e corr A; ex scriptura* opeıſ *uidetur illud* operıſ, *quod etiam A habuit ante rasuram, ortum esse* ſecuτuſ (ſ *superscr.*) *B* *Lactantius Inst. diu. V* 20, 3 Cicero in suis legibus, cum caste ad sacrificia praeciperet accedere, pietatem, inquit, adhibento, opes amouento: qui secus faxit, deus ipse uindex erit 3 habenſ (e *superscr.*) ſıτ deeuſ *B* (*sic*) hebeſ* ſıτ deōſ ɴemo ha|beſſıτ dſ̃ (*sic:* e *prius et* ſ *in* hebeſ *e corr,* ha *in fine uersus obscurum*) *A* nouōſ *AB* ſedue (u *corr in* ɴ) aduena* (*fuit* aduenaſ) *AB* neue aduenas *Manutius* sed nec aduenas *Lambinus* 4 pulıce (b *superscr.*) *A* adſcıτōſ *B*

colunτo quoſτrıτe (*fuit* τrıτe) a paτrıbuſ *B* colunτo quoſ τrıτa ea paτrıbuſ *Heinsianus* colunτo* quoſ* rıτe** a paτrıbuſ (colunτo *in rasura*) *A, in quo item* quoſ τrıτae *fuisse apertum est* colunτo quos rite a patribus ⟨cultos acceperint⟩ *Maduigius Opp. II* 134

6 delubra in urbibus *R. Stephanus* lōcoſ *AB* 7 paτrıā-que *AB* patriaeque *Ascensiana, Victoriana* patrumque *R. Stephanus, confer II* 11, 27 ritus familiae patrumque 8 ſeruanτo· dıuoſ (o·d *in rasura corr*) *A* 9 ſemp̱ *superscriptum B* 10 colunτo (co *in rasura*) *A* eolloſ (τ *superscr.*) *B* *olloſ (& *superscr.*) *A* endocaelō (ɪɴ *superscr.*) merıτa * uocauerınτ (a *in* merıτa *corr, puto* merıτ auocauerınτ *fuisse*) *A* endo caelō|merıτa uocauerınτ (ı *superscr.*) *B* *Lactantius Inst. diu. I* 15, 23 nam de legibus, quo in opere Platonem secutus leges uoluit ponere, quibus putaret usuram esse iustam et sapientem ciuitatem, de religione ita sanxit: diuos et eos, qui caelestes semper habiti sunt, colunto et illos, quos in caelo merita locauerunt, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.

pium, Castorem, Pollucem, Quirinum, ast olla, propter quae datur homini ascensus in caelum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem: earumque laudum delubra sunto, ne uncula uitiorum.

Sacra sollemnia obeunto. feriis iurgia amouento easque in famulis operibus patratis habento; itaque ut ita cadat in annuis anfractibus descriptum esto. certasque fruges cer-

---

locauerunt, *Lactantii testimonio firmatum, Ianus Dousa filius restitui iussit*, locauerint *Feldhuegelius*, conlocauerint *Halmius, nimium, ut saepe, tribuens liturae quae est in A, nam usus utrumque recipit: sic Cicero, qui de off. III* 5, 25 Herculem in concilio caelestium collocauit, *ad Q. fr. I* 1, 10, 31 uirtutes in deorum numero collocatas *scripsit, de consol. fr.* 5 (14) *teste Lactantio Inst. diu. I* 15, 20 approbantibus dis immortalibus ipsis in eorum coetu locatam *posuit, idemque sine discrimine* in altissimo gradu dignitatis locati *Philipp. I* 6, 14 (*conf. pro Murena* 14, 30) *et* hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocauit *Philipp. II* 3, 6 *scripsit* 1 ast olla] 'ast *aduersantis non est uerum copulantis.' Turnebus; confer nouissimas de ea uoce disputationes apud Schoellium Legis XII Tab. rel. p.* 108 *sqq.* 2 homını (ı *ultimum in rasura corr*) *A* aſcenſuſ *AB* (*sic*)
4 ſunτo ne uncula *Heinsianus* ſunτo * neculla (o *et* cul *in rasura corr, fuit* ſunτ oneucula) *A* ſunτ|oneuc ulla *corr* ſunτo|* neuc ulla *B* 'nucula *uetus scriptura est, quo forte modo ueteres locuti sunt, cum ab iis etiam* ningulus *pro* nullus *dictum esse annotetur.' Turnebus* (*confer Z. f. O. G.* 1860 *p.* 15. *Philol. XIV* 186)
5 uıcıoꝶ (c *corr in* τ) *A* *Lactantius Inst. diu. I* 20, 19 itaque praeclaram illam legem tuam derideo, quam ponis his uerbis: ast olla, propter quae datur homini ascensus in caelum, mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra sunto. 6 ſollemnıa *Heinsianus* ſolemnıa *AB* feriis *editiones* fecenſ *AB Heinsianus, fuitne* ferieis ? ıurgıamouenτo *AB* iurgia amouento *deteriores nonnulli* iurgia ne mouento *Buechelerus et Mommsenus, sed* iurgia amouento, *quae est fere ipsa librorum scriptura, puto tam recte dici quam* amouere opes (8, 19; 10, 25), adsentatio procul amoueatur (*Lael.* 24, 89), *et* amoto quaeramus seria ludo
7 famulıſ (m *in rasura corr*) *A* 8 ıτaq; *A* ıτ^a^q; *B* idque *Halmius* cad& *A* cadant *coniecit Turnebus* 9 certasque fruges

tasque bacas sacerdotes publice libanto: hoc certis sacrificiis ac diebus, itemque alios ad 20 dies ubertatem lactis feturaeque seruanto; idque ne committi possit, ad eam rem rationem cursus annuos sacerdotes finiunto, quaeque quoique diuo decorae grataeque sint hostiae prouidento. diuisque aliis *alii* sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flaminis sunto; uirginesque Vestalis in urbe custodiunto ignem foci publici sempiternum.

Quoque haec priuatim et publice modo rituque fiant discunto ignari a publicis sacerdotibus. eorum autem genera sunto tria,

---

deteriores ceteraſque frugeſ *AB* 1 baccaſ *A* bacgaſ *B* ſacerdoteſ *Heinsianus* ſacerdote* (*corr* ſacerdoti*, *fuit* ſacerdoteſ) *A* ſacerdote *corr* ſacerdoti *B* publicae *B* libanto *deteriores* liberanto *AB* 2 *ante* itemque *lenius interpunxi* ad dies *Turnebus* addeſ *AB* 3 ubertatem (ber *superscr.*) *B* feturaeque (*uel* foet.) *deteriores* futurę quae *A* futuraeq; *B* ſeruanto* (o *corr*, *uidetur* ur *fuisse*) *A* 4 com|mitti *corr* con|mitti *A* committi *mutari non debuit*, *ante* idque *autem nihil deesse res ipsa et Ciceronis explicatio declarat.* 'id committi *dicitur*, *in quo delinquitur*: *sic* sacrum commissum (9, 22), *cum in religionem et sacra peccatum est.*' *Turnebus*. *Confer* 10, 24 nam illud .. tollitur ratione *Turnebus* rem et rationem *editiones nonnullae uetustiores* 6 quaeq; quoiquae *B* quę*q;·que (·cui· *superscr.*; ę *corr*) *A* decore *A* grate|quae *A* crateq; *corr* grateq; *B* 7 alii *add Ascensiana* 8 flaminiſ *corr* neſ *AB* 9 ſunto * uirgineſque (o *corr*) *A*; *fuit ut puto* ſunt ouirgineſque, *quem ad modum* cuſtodiunt oignē *mutatum est in* cuſtodiunto* ignē *et similiter saepius* ueſtaliſ *A* ueſtaliſ *corr* leſ *B* 10 igem (n *superscr.*) *B* 11 quoq; haec (*h. e. superscriptum* et) priuatim & publicem quae fiant (*sic*) *B* (modo ritu q. *superscr.*) quoq; | *** & priuatim & publice modo rituq. quo fiant (& *post lituram e corr*, modo rituq. *in litura*) *A* quoque haec priuatim et publice modo rituque fiant *Heinsianus*, *quae fuisse eadem in A ante lituram et res ipsa et Heinsiani cum illo libro cognatio persuadet, nec profecto est quod alia anquirantur* 12 innari *corr* ign *A* 13 eorum *editiones* earum *AB* genera Γ

unum, quod praesit caerimoniis et sacris, alterum, quod interpretetur fatidicorum et uatium ecfata incognita, quorum senatus populusque asciuerit: interpretes autem Iouis optimi maxumi, publici augures, signis et auspiciis postera uidento, disciplinam te-
21 nento; sacerdotesque, uineta uirgetaque et salutem populi auguranto; quique agent rem duelli quique popularem, auspicium praemonento ollique optemperanto; diuorumque iras prouidento sisque apparento, caelique fulgera regionibus ratis temperanto, urbemque et agros [et] templa liberata et effata

---

oτrıunū *corr* genera ſuN̄ oτrıunū *B* genera ſunτo duo unū (o duo *corr in rasura*) *A* genera ſunτ τrıa·unum (τ τrıa·unum *in rasura*) *Heinsianus* 1 quod *in rasura A* qđ *B* cerımonıı ſ *A* ſacrı (ſ) *AB* 2 faτıcorum (dı) *A* faτı quorū (dıc) *B* 3 uacıum (c *mutatum in* τ) *AB cf.* 12, 30 effata *editiones* & faτa *AB* quae eorum *Mommsenus, sed* quorum *h. e.* quorum uatium ecfata *uerum esse puto propter* 12, 30 ad interpretanda alii praedicta uatium neque multorum, ne *cet.* 4 ınτ̄p̄τeſ (τeſ *in rasura*) *A* 5 obτımı *A* opτımı *B sed uterque* maxumı augure ſıgnıſ *A* augureſ ıgnıſ *B corr in utroque* 6 postera *siue Lambini siue Manutii coniectura* poſτea *AB, quod Turnebus 'res futuras' explicat, ductus fortasse analogia Sallustiani illius* supra ea (*h. e.* quae supra ea sunt), *cuius similia apud Liuium et apud ipsum Ciceronem leguntur: sed hunc credibile non est hoc maluisse quam quod in promptu erat* postera, *quod qui ob significationem spreuerunt, improbabilia sectati, non uidentur recte reputasse disputationem quae est in capite* 13 7 ſacerdoτeſq.|**** uıneτa *A* et uineta *Halmius* 8 a*genτ *A* rem·duellı *in rasura A* 9 queque *corr* quıque *A* ꝓpupularē *corr* ꝓpopularē *A* ꝓpopularem *B* popularem *Heinsianus* pro populo rem *A. W. Zumptius* praemoneτo *Heinsianus* 10 ıllıquae *B* opτemporanτe (*sic*) *B* obτēperanτo *A* dıuorūquae *B* 11 prouıdenτo ſıſq; *Heinsianus* (*cf. Z. f. O. G.* 1860 *p.* 18) ꝓuıdenτo*ȷıſq; (*fuit* ꝓuıdenτoſ ıſq;) *B* ꝓuıdenτo ȷıſq; (ȷıſq; *in rasura*) *A* apparenτo *Heinsianus* **parenτo *A* *parenτo (a *erasum*) *B* 12 fulgera *corr* fulgora *AB* urbemq; (r *corr ex* τ) *B* urbemquė (r *e corr*) *A* 13 & τempla *AB*,

habento; quaeque augur iniusta nefasta uitiosa dira defixerit, inrita infectaque sunto, quique non paruerit, capital esto.

Foederum pacis belli indotiarum oratorum 9
fetiales iudices, nontii sunto: bella disceptanto.

Prodigia, portenta ad Etruscos [et] aruspices, si senatus iussit, deferunto, Etruriaque principis disciplinam doceto. quibus diuis creuerint, procuranto idemque fulgura atque obstita pianto.

Nocturna mulierum sacrificia ne sunto praeter olla, quae pro populo rite fient: neue quem initianto nisi, ut adsolet, Cereri Graeco sacro.

---

et *deleuit Goerenzius* effata *editiones* efflaτ *corr* efflaτa *AB* 1 habenτi (o *supra*) *B* habenτo (o *corr ut uidetur ex* ı) *A* uιτιoſa ạdıra *B* 2 defıxerıτ *B* dıfıxerıτ *corr* def *A* dixerit *Turnebus* (diraue dixerit *Ascensiana*) deixerit *Lipsius ep. quaest. IV* 11 ınrıτa (r *supra*) *B* ınfectaque *Heinsianus* ınfeſτaque *AB* 3 capitale esto *deteriores* capital esto *Manutius* carı.τạleſτo (ſ o *supra*) *B* carıſτoleſτo *A* 4 ındọτıarū (v *supra*) *AB* oratorum *uidendum est, possitne ita fortasse obtineri, ut genetiuus accipiatur neutrius* orata *i. e.* acta, postulata, *quo fere modo Maduigius intellexisse uidetur* (*Opp. II* 148), *et sensus sit* foederum, pacis, belli, indutiarum orata fetiales iudicanto, nuntianto 5 faeτıaleſ *B* nontii *scripsi* non *AB* (*confer in Vat.* 15, 35 *de legatis* ut non nuntios pacis ac belli, non oratores, non interpretes senatus deligere posset. *Plato Hipp. ma.* 281 *a* πρεσβευτήν, ἡγουμένη δικαστὴν καὶ ἄγγελον ἱκανώτατον εἶναι τῶν λόγων) disceptanto *Ascensiana* dıſcepτατιο *AB fortasse* bella a dis coeptanto 7 porτenτa (τen *in rasura*) *A* ęτruſcoſ *A* aruspices *Turnebus* &aruſpıceſ *AB* (*confer de nat. deor. II* 4, 10 *p.* 405, 2) 8 'iussit *est* iusserit' *Turnebus* &rurıa quae *corr* &rurıæ quạe *B* ę̨ruriaquae *corr* ę̨rurıæquạe *A* 9 prıncıpıſ *AB* 10 fulgura *corr* fulgora *A* 11 *De* obstita *uocis notione et origine confer Z. f. O. G.* 1861 *p.* 2 12 ſunτo (o *e corr*) *A* 13 quę (p *supra*) populo *A* fıeNT *in rasura A* neue quem *pauci deteriorum, Victorius* neueque *A* neueq; *B* 14 ini-

22 Sacrum commissum, quod neque expiari poterit, impie commissum esto: quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.

Loedis publicis, quod sine curriculo et sine certatione corporum fiat, popularem laetitiam in cantu et fidibus et tibiis moderanto eamque cum diuum honore iungunto.

Ex patriis ritibus optuma colunto.

Praeter Idaeae matris famulos eosque iustis diebus ne quis stipem cogito.

Sacrum sacroue commendatum qui clepsit rapsitue parricida esto.

Periurii poena diuina exitium, humana dedecus.

Incestum pontifices supremo supplicio sanciunto.

Impius ne audeto placare donis iram deorum.

---

tianto *deteriores* ıniantō *A* ınhianto (hı *corr ex* m *ut uidetur*) *B* caereni *B* greco *in rasura A* 1 nec *Buechelerus* (*Jahrb. f. Philol.* 1863 *p.* 785) *coll. III* 3, 6, *sed uide Ribbeckium Lat. Part. p.* 25 2 ımpıe cōmıſſū ē quod expıarı poterıt *in textu omissa in imo margine manu antiqua scripta A* esto *Manutius* ē *A B* expırarı *B* 3 publıcı* (*fuit* publıcıſ) *B* 4 lọẹ|dıſ (u *supra*) *B* ludıſ *A in rasura* 5 fıat (n *supra*) *B* 6 moderanto *deteriores* moderato *A B* 7 eāq; cū|*** dıuū (q; cū *in fine uersus e corr*) *A* *fortasse* eaque, *quod est in codice Creuzeriano* honore (o *alterum corr*) *A* 8 obtıma *B* 9 ıdeae matrıſ *A* ıdeæ *matrıſ (æ *e corr et* e *ante* m *erasum*) *B* 10 ſıt ıpſae (ſtıpem *supra*) *B* ſtıpē *sed* ſtı *in rasura A, quod fuisse* stupem *mihi non persuadetur* 11 clepsit rapsitque *Turnebus* clepsit rapsitue *Lambinus* cleperıt rapſıtque *A B, confer Maduigium de fin. V* 25, 74, *qui* cleperit *omnino prauam esse formam docuit* 12 eſto|opıurıı (o *in fine uersus a corr add*) *B* 13 Pęna *B* perıu|rıı poena dıuına exıt *praeter* perıu *in margine fini uersus a corr appictum in loco eraso A* exıcıum *B* 14 dedecus esto *Lambinus* 15 incestum *deteriores* ınceptum *A B* ſupraemo *A* ſubremo *corr* ſup *B* ſubplıtıo *B* ſubplıcıo *corr* ſupp *A* ſancıundọ (t *supra*) *AB* (*sic*) 17 ımpıı *sed* ıı *in rasura A conf.* 16, 41 placare

Caute uota redd unto: poena uiolati iuris esto.

[Quocirca] ne quis agrum consecrato. auri, argenti, eboris sacrandi modus esto.

Sacra priuata perpetua manento.

Deorum Manium iura sancta sunto. nos leto datos diuos habento; sumptum in ollos luctumque minuunto.

QVINTVS. Conclusa quidem est a te, frater, magna 10 23
lex sane quam breui, set, ut mihi quidem uidetur, non multum discrepat ista constitutio religionum a legibus Numae nostrisque moribus.

MARCVS. An censes, quom in illis de re publica libris persuadere uideatur Africanus, omnium rerum publicarum nostram ueterem illam fuisse optumam, non

---

donis *editiones* placendı|onıſ *B* plac*e*nd∗onıſ *A* 1 reddunto (d *prius et* t *corr*) *A* poenā uolatıſ *corr* uolatı∗ *AB* poena *deteriores* 3 quocirca *ex* 18, 45 *huc translatum deleri iussit Puteanus, om R. Stephanus* quis agrum consecrato *deteriores* quıſacrū conſecratı *AB* 4 eſto (o *e corr*) *A* 6 ſanc| taſ Onoſ *corr in* ſanc|ta ſunt O · noſ *B* ſancta ſunto noſ (o *ante* n *in rasura*) *A* suos *Dauisius* sos *uir doctus in Miscell. obseru. III* 1, 67 (*teste Mosero*); *fuit cum coniicerem* sunto. omnes *coll. Augustin. de ciu. dei VIII* 26 omitto, quod Varro dicit, omnes ab eis (paganis *scilicet*) mortuos existimari manes deos, et probat per ea sacra, quae omnibus fere mortuis exhibentur. *confer infra* 22, 55 7 la&o *B* l&o *A* datos *Turnebus* dato *AB* dıueſ *B* ınolleſ *B* ınolleſ (*siue* molleſ) *A* 9 a te, frater *scripsi*, *itaque his, item illis* 81, 3 Immo prorsus *Quinti, non Attici nomen, quod uulgabatur, praefixi, coll. III* 5, 12; alt *B* alte∗ *A* alter *corr* altera *Heinsianus;* a te tam, *quod ex deterioribus scribunt, nullam habet fidem*, alter *autem, quae primitiua scriptura est, quomodo ortum sit ex* a te frater, *facile intelligitur* 10 breui et *Turnebus* breui sed *Gulielmus* breuıſ·& *A* breuıſ·& *B* 11 conſtitutotio *A* relegionum *A* 12 numme *A* nūme *B* noſtrıq; *A* 13 ceſſeſ *A Heinsianus* quom *A* qm *B* 15 nostram *editiones*

necesse esse optumae rei publicae leges dare consentaneas?

Qᴠɪɴᴛᴠꜱ. Immo prorsus ita censeo.

Mᴀʀᴄᴠꜱ. Ergo adeo expectate leges, quae genus illud optumum rei publicae contineant, et, si quae forte a me hodie rogabuntur, quae non sint in nostra re publica nec fuerint, tamen erunt fere in more maiorum, qui tum ut lex ualebat.

24 Aᴛᴛɪᴄᴠꜱ. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ut ego 'utei [tu] rogas' possim dicere.

Mᴀʀᴄᴠꜱ. Ain tandem, Attice, non es dicturus aliter?

Aᴛᴛɪᴄᴠꜱ. Prorsus maiorem quidem rem nullam sciscam aliter, in minoribus, si uoles, remittam hoc tibi.

Qᴠɪɴᴛᴠꜱ. Atque mea quidem *eadem* sententia est.

Mᴀʀᴄᴠꜱ. At, ne longum fiat, uidete.

Aᴛᴛɪᴄᴠꜱ. Utinam quidem! quid enim agere malumus?

Mᴀʀᴄᴠꜱ. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia; nec tollit castimoniam corporis, sed hoc oportet intellegi, quom multum animus corpori praestet obserueturque, ut casta corpora adhibeantur, multo esse in animis id seruandum magis:

ñ̃ra *AB* u&erē∗ıllā fuıſſe opτumā∗ *A* ılla *B* nonnece(n)ſſe(ſ)ẽẽ *A* nonneceſſeſ∗∗ (eſſe) *B* *sed* ſ *ante rasuram e corr* 1 opτume *A* opτımę *B* 3 pro(r)ſuſ *A* prorſuſ *B* 4 exſpecτaτae *B* (*sic*) 5 ıllum *corr* ud *A* ıllum(d) *B* opτımum *B* 6 forτe *A*

10 uti rogas *Turnebus* utei rogas *Gruterus* uτ& τu rogaſ *AB* utei tu rogas *Dauisius*, *sed* tu *in ea formula alienum ab usu uidetur* poſſem dıcere *corr* poſſım edıcere *A* poſſem (*corr* poſſım) edıcere *B* 11 τan∗dē (*fuit* τamdem) *A* τādem *corr* τ(N)adem *B* eſ∗ (*fuit* eſτ) *A* ē *corr* eſ *B* al(ı)τ̃ *B* 12 prorſuſ *AB*

14 eadem *addidit Maduigius Emend. p.* 64 15 ad(τ) *A*

17 adıdre *B* adı∗re *A* (d)adeoſ *A* 19 hoc∗∗oporτ& (o *post lituram e corr*) *A* quom *A* cum *B* 20 corpori *deteriores* corpore *AB* obſeruetur quae *AB* caſτa corpora adhıbeanτur *Heinsianus* (c)ſaſτa(o) corpora(e) adhıbeaτ̃ *B* caſτa(o) corpora(e) ad∗∗∗eaτur (caſ *corr ex* ſaſ) *A* 21 eſſe *Heinsianus* ∗ē (*fuit* ẽẽ) *B* eſτ *in ra-*

nam illud uel aspersione aquae uel dierum numero
tollitur; animi labes nec diuturnitate euanescere nec
amnibus ullis elui potest. quod autem pietatem adhi- 25
beri, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam
esse deo, sumptum esse remouendum: qui enim pau-
pertatem cum diuitiis etiam inter homines esse aequa-
lem uelimus, cur eam sumptu ad sacra addito deorum
aditu arceamus? praesertim cum ipsi deo nihil minus
gratum futurum sit quam non omnibus patere ad se
placandum et colendum uiam. quod autem non iudex,
sed deus ipse uindex constituitur, praesentis poenae
metu religio confirmari uidetur.

Suosque deos aut nouos aut alienigenas coli con-
fusionem habet religionum et ignotas caerimonias nos
sacerdotibus. nam *a* patribus acceptos deos ita placet 26
coli, si huic legi paruerint ipsi patres.

---

sura A 1 aſpſione *aquae (e *erasum*) *B* 2 animi labes *editiones* anımalabeſ *corr* anımæ labeſ *A* anımal|habeſ *corr* anımae|labeſ *B* dıuturnıtate uaneſcere *AB*, euanescere *deteriorum unus et alter, Lambinus* 3 amnibus *'quidam' apud Turnebum, Lambinus* amanıbuſ *AB* ullıſ|*eluı *corr ut uidetur ex* uılı|ſeluı *A* uılı ſeruı *Heinsianus* quod autem *editiones* quotamen *A* quotam̃ (d *suprascr.*) *B* pı&atı *A* pı&atē *B* (*sic*) 5 eſſe***|deo* (d *in margine appicta*) *A* deıſ *corr ex* deo *Heinsianus* qui enim *Maduigius* quıd enım *AB* quid est enim *Victorius* 6 dıuıcııſ (c *mutatum in* τ) *B* 8 addıtu *B* ad*ıtu *A* preſertım *A* ıpſe *corr* ſı *B* 9 ·omnıb; (n̄. *suprascr.*) *A* 11 preſentıſ *A* poena*m&u* (a *corr in* æ) *A* 13 ſuoſ|q̄ *B* alıenıgınaſ *corr* genaſ *AB* 14 relıgıonem *A* ıgnoraſ *B* ıgnotaſ (τ *e corr*) *A* cerımonıaſ *A* ɴoſſacerdotıb; *B* noſſa|cerdotıbuſ (ɴ *suprascr.*) *A* nostris sacerdotibus *Dauisius, quod etsi placuit plerisque, mihi prauum uidetur; conieci* ignotas caerimonias nos⟨se molestum est⟩ sacerdotibus; *in quibus* ignotas caerimonias *dicit externas; cf. de diuin. II* 66, 136 haec externa ob eamque causam ignota nobis sunt 15 nam a patribus *Aldus* ɴā patrıb; *AB* nam] iam *Mommsenus ut opinor errore; certe* nam *uerum uidetur et eandem hoc loco rationem habere quam saepe alias et in his libris I* 2, 7 nam quid Macrum numerem: *quo usu etiam Catulli* 68, 33 *explicatur* plac& colı ſı (colı

Delubra esse in urbibus censeo, nec sequor Magos Persarum, quibus auctoribus Xerses inflammasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera quorumque
11 hic mundus omnis templum esset et domus. melius Graii atque nostri, qui ut augerent pietatem in deos, easdem illos urbis quas nos incolere uoluerunt; adfert enim haec opinio religionem utilem ciuitatibus: si quidem et illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo uiro, tum maxume et pietatem et religionem uersari in animis, cum rebus diuinis operam daremus, et quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, homines existimare oportere omnia *quae* cernerent deorum esse plena; fore enim omnis castiores, ueluti quom in fanis

---

ſı *in rasura*) *A* 16 lege *A corr* gı *B* pa∗ruerınт *A* parauerıN͞T *B* patres *Wyttenbachius* (*quod cur deleri uelit Halmius, causa nulla est*) paтrem *B* paтre *A*, *corrector coniungi* patrum delubra *uoluit, quod editiones uetustiores habent* 1 delubram *B* delubra∗ *A* 2 exer | ſeſ *sed* e *primum erasum B* ∗xerſeſ *A* (*confer de nat. deor. I* 41, 115 *p.* 399, 13 *ubi ex hac scriptura* ut exerses *non recte Baiterus* uti Xerxes *efficiendum coniecit: immo hoc pertinet ad id genus scripturae, de quo Lachmannus in Lucretio p.* 232, *qui geminum* quod Exerses *e Varrone affert: cuius quidem generis, quamquam Maduigius negauit, esse etiam* Istoicis *de fin. III* 11, 36 *mihi uidetur*)
3 graeтıae *B* 4 paтıenтıa *B* paт∗enтıa *A* | ∗ac *A* 6 graтı *B* græcı (æc *e corr, fuit* graтı) *A*, *unde* Graii *reposui, qua forma non saepe sed aliquoties tamen utitur Cicero in hoc genere librorum* (*de diu. I* 19, 37; *II* 39, 82; *de nat. deor. II* 36, 91; *III* 21, 53) 7 eidem *B* urbıſ *corr* urbeſ *AB* illos quas nos urbes *C. Stephanus* uolue *A* 9 dıcтum & *corr* ẽ *A* dıcтū & *B* 10 тunc *B* maxumo *A* 12 тaleſ *B* exhıſтımare (h *erasum*) *B* 13 quae cernerent *Manutius, Turnebus,* '*uetus*' (*h. e. non codex, ut interpretantur, sed editio*) *Caroli Stephani* cernereт *A* cerner& *B* (*sic*) 14 fore *editiones* fere *AB* omnıſ caſтıorıſ *AB* uelutique in fanis essent, maxime religiosos *Turnebus* ueluti qui (quum *Moserus*) in fanis essent maxime religiosis *Lambinus* (*nescio ubi*) ueluтı quo ınfanſ eſſeт maxıme relıgıoſōſ *A*

essent maxime religiosis; est enim quaedam opinione
species deorum in oculis, non solum in mentibus. ean- 27
demque rationem luci habent in agris; neque ea, quae
a maioribus prodita est cum dominis tum famulis, po-
sita in fundi uillaeque [in] conspectu religio Larum re-
pudianda est. iam ritus familiae patrumque seruare id
est, quoniam antiquitas proxume accedit ad deos, a dis
quasi traditam religionem tueri.

Quod autem ex hominum genere consecratos, sicut
Herculem et ceteros, coli lex iubet, indicat omnium
quidem animos inmortalis esse, set fortium bonorumque
diuinos. bene uero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides 28
consecratur manu, quarum omnium Romae dedicata
publice templa sunt, ut illa qui habeant, habent autem
omnes boni, deos ipsos in animis suis conlocatos pu-
tent. nam illud uitiosum Athenis, quod, Cylonio sce-

---

uelutı quo ınfanſ eẽ maxıme relıgıoſuſ (*sic*) *B* 1 quadam *corr* quaedam *AB* opınıoneſ *AB* *Heinsianus* opınıonıſ *corr AB* opınıone *corr Heinsianus* 2 non ſolū non ſolū *A* eademque *corr* eand *AB* 3 abenт (h *superscr.*) *A* 4 тū *in rasura A* 5 uıllaequae ī (ī *in rasura*) conſpecтu *Heinsianus* uıllae quē conſpecтu *B* uıllaeque ∗ conſpecтu *A* relegıo *A* Larum *Turnebus* parū *B* parū (т *superscr.*) *A* 6 paтrum quae *B* paтrūque (paтrū *in rasura*) *A* seruare *deteriores* ſeruarı *A* conſeruarı *B* 7 proxume *Heinsianus* poxume *A* ꝑmaxımae *B* adeoſ (d *superscr.*) *AB* (*sic*) 9 gene (re *superscr.*) *A* 10 herculaē *B* ındıcaт *corr ex* ıudıcaт *AB* ∗omnıū *A* 11 ınmorтalıſ *A* ınmorтalıſ *corr* eſ *B* ēē∗ (ſed *superscr.*) (*fuit* ēēт, *dein* ſed *superscriptum est*) *A* eſſe (ſed *superscr.*) *sed* ſſe *in rasura B* bonorum quae *AB* 12 menſ *et proximum* p *in rasura A* 13 consecrantur *Bakius* manu *i. e. hominis opere, signis et delubris, non solum mente et animo* (*cf. de nat. deor. II* 60, 151; *de off. II* 3, 13; 4, 14), *et de simulacris, delubris Fidei reliquarumque uirtutum proprie cogitari, declarant et ipsa lex et ea quae deinceps sequuntur* 14 publıcae *B* illas *Dauisius, sed confer de nat. deor. II* 5, 15 15 omnıſ *corr* eſ *B* 16 ılluт *corr* ud *B* Cylonio *editiones* clyconıo *B* clyconıo *sed* o *ultimum et* ſcelere

lere expiato, Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliae fanum et Inpudentiae; uirtutes enim, non uitia consecrare decet. araque uetusta in Palatio Febris et altera Esquiliis Malae Fortunae detestataque omnia eius modi repudianda sunt. quod si fingenda nomina, Vicae Potae potius uincendi atque potiundi, Statae standi,

---

in rasura A 1 epımemnı decreτę *A* epymenı decreτę *B* 2 ıṇpudenτıae (m *supra*) *B* uırτuτēſ (ſ *a corr add*) *A* uırτuτe (ſ *supra*) *B* non uitia *Lactantius* eτ uıτıa *A* & uıcıa *B* non (*in rasura*) uıτıa *Heinsianus* 3 decet (o *supra*) *B* docet *sed* o *e corr A* *Lactantius Inst. diu. I* 20, 14 magnum Cicero audaxque consilium suscepisse Graeciam dicit, quod cupidinum et amorum simulacra in gymnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Attico et irrisit hominem familiarem. non enim illud magnum — — et ideo huic sententiae, tamquam Graecos prudentia uinceret, adiecit, u i r t u t e s e n i m o p o r t e r e, n o n u i t i a c o n s e c r a r i. *Apparet Lactantium ita disputare ut uideatur illa de amoribus et cupidinibus hoc ipso in loco legisse, qui in eiusdem disputationis ambitu paulo post etiam legem illam* ast olla propter quae datur homini ascensus in caelum *etc. attulerit. quare illa Lactantii ante* nam illud uitiosum (84, 16), *hoc quidem non recte, addi iussit Turnebus* ęraque *corr* ara quae *B* *araquae (r *e corr*) *A* uetusta in *Maduigius* ueτuſ | eſτın *sed* eſ *in margine a corr appicta B* ueτuſ* ın (ſτaτ *supra*) *A* (*fuit in utroque* ueτuſτın) 4 eſquılıſ *A* detestataque *cod. S. Victoris, Muretus* (*cf. Turneb. Adu. XIV* 6, *Mur. Var. Lect. X* 18) deτeſτaτ,q; *A* deτeſτaτq; *corr* deτeſτaτ? q̃; *B* (*h. e.* deτeſτaτ?quae; *non est* deτeſτaτur *in B*) detestataque, *quod uerum puto, redarguit Maduigius sed ut mihi quidem uidetur acrius quam uerius* (*Opp. II p.* 149) 5 fınge ñda (*sic*) *B* da nomina uıce *in rasura A* 6 uıcae poτae epocıuſ *B* uıce poτae (e *supra*) & poτıuſ (& *in rasura*) *A* Vicepotae potius *Schefferus* Vicae potae potius *J. Gronouius* (*rectius scribetur* Vicae Potae, *sunt enim duo nomina ut* Aius Locutius *et similia*) u *in* uıncendı *in rasura A* Statae standi *Schefferus* ſτaτa ſandi *AB* *Goerenzio gerundia* uincendi, potiundi (*quidni etiam* atque), standi *ratione prorsus nulla allata delenti plerique fidem habuerunt, sed et apte in hac de fingendis nominibus sententia nominum illorum origo declaratur* (*cf. Varro ap. Donatum in Phorm. I* 1, 15 initiari pueros Educae et Poticae et Cubae diuis edendi et potandi et cubandi; *Tertull. de anima c.* 37 superstitio Romana deum finxit Alemonem alendi in utero foetus) *et orationis formam puto hoc modo expediri* si fingenda

cognominaque Statoris et Inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina, Salutis, Honoris, Opis, Victoriae; quoniamque expectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam Spes a Calatino consecrata est; Fortunaque sit uel Huiusce diei, nam ualet in omnes dies, uel Respiciens, ad opem ferendam, uel Fors, in quo incerti casus significantur magis, uel Primigenia, a gignendo comes.

Tum feriarum festorumque dierum ratio in liberis 12 29
requietem habet litium et iurgiorum, in seruis operum et laborum; quas conpositio anni conferre debet ad perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacri-

---

nomina, Vicae Potae potius fingatur nomen uincendi atque potiundi, Statae standi, *in quibus duplicis genetiui ratio eadem fere est quae II* 2, 5 qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est *et in proximis* cognomina Statoris et Inuicti Iouis *h. e.* cognomina Iouis quae sunt Stator et Inuictus; *et quod ex protasi auditur uerbum apodosis, habet exemplum de off. III* 30, 110 nam quod aiunt, quod ualde utile sit, id fieri honestum, immo uero esse, non fieri *scil.* aiant; *de orat. I* 60, 254 1 cognominaque *deteriores* cognomına quae *AB* inuicti Iouis *deteriores* ınuıcıı ıouıſ *B* ınuıto ıouıſ *A Heinsianus* rerumquae *B* 3 quoniamque *R. Stephanus* qm̃quem (c *supra*) *B* quonıā | quom (cum *supra*) *A* rerū (e *in rasura corr ex* u *ut uidetur*) *A* bonarum *Heinsianus* bonorum *AB*

4 ~~fortuna quae ſit~~ fortuna quae ſıt | *B* (*sic*) fortunaquę ſıt | fortunaquę ſıt *A* fortunaque, quae est *Buechelerus*, *inutiliter ut puto; confer praeter uniuersam harum legum rationem uel* uirgines praesint *p.* 87, 13 5 huıuſ cae *B* huıuſce *Heinsianus* huıuſ *A*, *quem in ea re non recte sequuntur Halmius et Baiterus* 6 reſpıenſ (ci *supra*) *A* reſpıenſ (tı *supra*) *B* adoptem *B* adopem *sed* em *in rasura A*

7 ıncertı ca *in rasura A* prımı genıa magıgnendo cum eſtū ferıarum *B* prımıgenıā agıgnendo comeſtum ferıarum (do c *in rasura*) *A* primigenia, a gignendo comes. tum feriarum *Turnebus, qui explicat 'quae nos a primo ortu comitatur.' Defectum orationis, quem plerique statuunt, nullum puto* 10 hab& lıtıum *B Heinsianus* lıtıū habet *A* operū (rū *in rasura*) *A* 11 compoſıtıo *Heinsianus* conpoſıtıor *A* compoſıtıor *B* compositor *deteriores nonnulli, probatum cum Lambino ut dicitur tum Grutero* conferrae deb& & pfectı|onem *B* conferre deb& & p|fectıonem (re deb& & p *in rasura*) *A* ad per-

ficiorum libamenta seruentur fetusque pecorum, quae dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est; quod institutum perite a Numa posteriorum pontificum neglegentia dissolutum est. iam illud ex institutis pontificum et aruspicum non mutandum est, quibus hostiis immolandum quoique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui feminis. plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes et respondendi iuris et confitendarum religionum facultatem adferunt. quomque Vesta quasi focum urbis, ut Graeco nomine est appellata, quod nos prope idem Graecum, *non* interpretatum nomen tenemus, conplexa sit, ei colendae uirgines praesint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, et sentiant mulieres in *illis*, naturam feminarum omnem castitatem pati.

---

fectionem *Heinsianus* ad quod tempus '*quidam*' *apud Turnebum* quod ad tempus *R. Klotzius* quod tempus *Rathius explicat* quod ad tempus attinet 1 libamenta *editiones* liberam̄te *B* libera* mente *sed* a *et ultimum* e *e corr A* liberamenta *Heinsianus, cf. p.* 76, 1 ſeruientur *B* 2 abenda *corr* ha *A* inter calendi *A* 3 annum a *B* pontificū*egle|gentia *corr ex* pontificumegle|gentia *A* (*sic*) *Haec ante correctos a Caesare fastos scripta esse Mommsenus adnotat* (*Chronolog. p.* 42), *id quod ne Turnebum quidem fugit* 4 inſtitutiſ (iſ *corr ex* ū *ut uidetur*) *A* 5 & arōſpicū *B* &aruſpicū *A in rasura* 6 oſtiiſ (h *suprascr.*) *A* quoiq; (c *suprascr.*) *B* quoque (i *suprascr.*) *A* 7 latentib; (c *suprascr.*) *B* 8 singuli *R. Stephanus, Turnebus* ſinguliſ *AB* 9 confitendarū *AB* conficiendarum *deteriorum unus et alter, quod Schefferus ita probat, ut* conficere religiones *idem sit quod* sacra conficere, *et hoc quidem saepius legitur* (*ad fam. XIII* 11, 1; *pro Balbo* 24, 55), conficere religiones *non memini, sed fortasse non satis attendi*; profitendarum *conieceram olim, in eandemque notionem posse* confitendarum *accipi J. M. Gesnerus in Thesauro adnotauerat* regionū (li *suprascr.*) *B* 10 Cūque (Cū *in rasura*) *A* cūq; *B* greco *AB* 11 grecū *B* 12 non *add deteriorum pauci* complexa *Turnebus* conſpexa *AB* 14 ſenciant (c *corr in* t) *A* illis *addidi confer pro Marc.* 1, 3 intellectum est mihi in multis et maxume in me ipso mulıereſ innaturā *A* mulıereſ innaturā (*fuit* rā) *B* mulieres naturam *Ascensiana*

30 Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine iis, qui sacris publice praesint, religioni priuatae satis facere non possint; continet enim rem publicam consilio et auctoritate optimatium semper populum indigere. descriptioque sacerdotum nullum iustae religionis genus praetermittit. nam sunt ad placandos deos alii constituti, qui sacris praesint sollemnibus, ad interpretanda alii praedicta uatium, neque multorum, ne esset infinitum, neque ut ea ipsa, quae suscepta publice essent, quisquam extra conlegium nosset. 31 maximum autem et praestantissimum in re publica ius est augurum cum auctoritate coniunctum. neque uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quaerimus, quam posse a summis imperiis et summis potestatibus comitiatus et concilia uel instituta dimittere uel habita rescindere? quid grauius quam rem susceptam

---

2 ſıneıſ *A* ſıne hıſ *B* 3 publıcae *AB* preſınt *A* relıgıonem *B* relıgıone *corr* nı *A* 4 continet *deteriores* contınent *AB* ·R̄·P̄· *AB et sic semper* auctorıtatem *B* auctorıtatē *A* 5 deſcrıptıo quae *A* dıſſcrıptıo quae *B confer ad III* 5, 12 *et* 20, 46 6 praetermittit *deteriores* premıttıt *A* p̄mıttıt *B* 7 adplicandoſ *B* adplacandoſ (ac *corr ex* ıc) *A* 8 p̄ſunt *B* ſolem ɴ ıb; *B* (*sic*) ad interpretanda alii praedicta uatium *deteriores* ad ınterp̄tandā alıı p̄dıcandam alıı praedıcta uatıū *A* ad ıntp̄tandum (*corr* am) alıı|p̄dıcandam alıı p̄dıcta uacıum (*corr* tı) *B* 9 eſſet (t *in rasura*) *A* 10 que *A* publıcae *B* ēēN̄T *sed* N̄T *e corr ut uidetur A* 11 collegıū *corr ex* conlegıū *A* preſtantıſſımū *A* 12 ıuſ & *B* ıuſ eſt *sed* ſt *e corr A* cū|auctorıtate *B* quom auctorıtate *A*, *et* quom *saepe etiam praepositio scribitur in his libris* (*confer p.* 6, 2; 22, 4; 33, 7; 43, 3), *ut eam ob causam, et praeterea nulla est, tradita scriptura derelinqui non debuerit* 13 ıpſe *corr ex* ıpſo *B* 14 existimare nos *deteriores* exıſtımarı non *AB* 15 ıure (*fuit* ıurę) *B* 16 posse a *deteriores* poſtea *AB* 17 comıcıatuſ *corr* tı *B* habıtareſ cındere *B* habıta * reſcındere (reſ *e corr*) *A* 18 quıt *B*

dirimi, si unus augur 'alio *die*' dixerit? quid magnificentius quam posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare aut non dare, quid leges non iure rogatas tollere, ut Titiam decreto conlegi, ut Liuias consilio Philippi, consulis et auguris, nihil domi, nihil militiae per magistratus gestum sine eorum auctoritate posse cuiquam probari?

13 32 Atticvs. Age, iam ista uideo fąteorque esse magna, set est in conlegio uestro inter Marcellum et Appium, optimos augures, magna dissensio, nam eorum ego in libros incidi, cum alteri placeat auspicia ista ad utilitatem esse rei publicae composita, alteri disciplina uestra quasi diuinare uideantur posse: hac tu de re quaero quid sentias.

Marcvs. Egone? diuinationem, quam Graeci μαντικήν appellant, esse sentio et huius hanc ipsam partem, quae est in auibus ceterisque signis[que] disciplinae

---

1 dırımı*ſı (*fuit* dırımuſı) *B* die *addidit Turnebus coll. Philipp. II* 33, 83. 84 maṅıficentıuſ (g *superscr*) *A* 2 magistratu se abdicent *deteriores* magıſtratuſ|eadıcent *AB* 3 cōm populo *A* 4 aud̉are (t *superscr*) *A* leges non iure rogatas tollere *R. Stephanus* (*quod extare in copiis Victorianis secundis Moserus testatur*) legeſ|non ıure rogata eſt tollere *A* legeſ (*sic*) non ıure rogata ē tollere *B* legem si non iure rogata est tollere *deteriores* 5 Titiam *Turnebus* etıā *AB* Liuias *Victorius* leuıaſ *B* leuıeſ *A* 6 consulis et auguris *R. Stephanus* conſuleſ et augureſ *AB* domnı *B* 7 militiae *R. Stephanus, Turnebus* famılıae *AB* geſtuſſınt eoꝝ auctorıtatē *AB* (*sic*), *corr in deterioribus ut uidetur* 8 cuı cuıquā *B* 9 magna ſet eſt *Heinsianus* magnaſ & ē *AB* 10 apıum *A* 11 obtımuſ *corr* moſ *A* optım (os *superscr*) *B* dıſſenſı (o *superscr*) *A* 12 cō̄ *A* alterı* (ſ *erasum*) *AB* placeat* auſpıcıa *A* 14 dıuınare uıdeantur *Heinsianus* dıuınarı uıdeantur *B* dıuınarı (rı *in rasura*) uıdeatur (n *pr superscr*) *A* ac tu (h *superscr*) *B* ac tu *A* 15 quıd *corr ut uidetur ex* quın *A* 16 grecı *B* mantıcen *AB* mantıcen|*** appellant (cen *a corr in margine, uidetur* mantı|cen appellant *fuisse*) *A* 18 ın ṇauıb; *B* ceterıſquąe ſıgnıſ quo|dıſc.

nostrae. si enim deos esse concedimus eorumque mente mundum regi et eosdem hominum consulere generi et posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur esse diuinationem negem. sunt autem ea, quae 33
posui: ex quibus id, quod uolumus, efficitur et cogitur. iam uero permultorum exemplorum et nostra est plena res publica et omnia regna omnesque populi cunctaeque gentes, augurum praedictis multa incredibiliter uera cecidisse; neque enim Polyidi neque Melampodis neque Mopsi neque Amphiarai neque Calchantis neque Heleni tantum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuissent, ut Phrygum, Lycaonum, Ci-

---

(o *in* quo *in rasura; puto* quae *fuisse*) *A* ceterisq; signis qđ disc. *B* *Scripturam quae est in A si recte interpretor, mera repetitione* que (*uel* quae) *particulae peccatum uidetur: certe nihil desiderari ad integritatem sententiae et orationis manifestum puto; hoc enim dicit: cum uniuerse esse diuinationem tum id genus diuinationis esse, quod in auibus ceterisque signis disciplinae auguralis* (*uelut tripudiis solistimis aut soniuiis; ad fam. VI* 6, 7) *positum sit* 1 si enim deos *Maduigius* (*Opp. II* 150) summos *corr ex* summus *AB* eorumquae *A* mente *deteriores* mentē *AB* 2 eosdem hominum *Dauisius* eorumdē hominū *A* eorūdem hominū *B* eorum numen hominum *Schoemannus Halmio et Baitero probauit, sed* eorundem *ex* eosdem *uicinia genetiui* hominum *procreauit et eandem orationis formam uide II* 7, 15 dominos esse omnium rerum ac moderatores deos eaque quae gerantur eorum geri iudicio ac numine eosdemque optime de genere hominum mereri. *de diuin. I* 51, 117 esse deos et eorum prouidentia mundum administrari eosdemque consulere rebus humanis 4 esse* (*fuit* esses) *B* negē* sunt (s *e corr*) *A*, *fuitne* negem *h. e.* negemus? 7 omnisq; *corr* nesq; *B* omsque *A* 8 ex augurum *uir doctus in Miscell. Obs. III* 1 *p.* 68 multa *superscr B* 9 neque enim poludeip *A* neq; u polyideip· *B* Polyidi *Turnebus* melanpodis *AB* 10 mo*psi (*fuit* moipsi) *B* amphiara *corr* rai *A* chalcantis *B* cal*chantis (l *corr*) *A* 11 helitantū (eni *uel* ani, *nam obscurum est, superscriptum*) *A* helennitan tū *B* 12 ut Phrygum *scripsi* adpary cum *B* apparigum *sed* p *prior in rasura corr A* (*errat Halmius*), Arabum Phrygum *Victorius*, *quam scripturam uulgatam nullam fidem habere ex Vossianis intelligitur*, *neque*

licum maximeque Pisidarum, nisi uetustas ea certa esse docuisset. nec uero Romulus noster auspicato urbem condidisset, neque Atti Naui nomen memoria floreret tam diu, nisi omnes hi multa ad ueritatem admirabilia dixissent. sed dubium non est quin haec disciplina et ars augurum euanuerit iam et uetustate et neglegentia: ita neque illi adsentior, qui hanc scientiam negat umquam in nostro collegio fuisse, neque illi, qui esse etiam nunc putat; quae mihi uidetur apud maiores fuisse duplex, ut ad rei publicae tempus non numquam, ad agendi consilium saepissime pertineret.

34 ATTICVS. Credo hercle ita esse istique rationi potissimum adsentior; sed redde cetera.

14 MARCVS. Reddam uero et id, si potero, breui: sequitur enim de iure belli; in quo et suscipiendo et gerendo et deponendo ius ut plurimum ualeret et fides eorumque ut publici interpretes essent, lege sanximus. iam de aruspicum religione, de expiationibus et procurationibus sat esse plane in ipsa lege dictum puto.

ATTICVS. Adsentior, quoniam omnis haec in reli-

---

magis Mommseni ratio, quam Halmius dicit, probatur lygaonū *A* lychaonū *B* 1 maximeq; (*fuit* meq;) *B* maxime quae *A* pyſidarum *AB* certa *deteriores* certē *A* certe *B* e& *h. e.* esset *corr in* ēē *h. e.* esse *AB* 3 condiſſ& *B* floreret| (t *a corr add*) *A* 4 tandiu *A* nisi (ni *in rasura*) *B* omnes hi *deteriores* omſ ſi *AB* 6 agurum *A* neglentia *A* 7 assentior *deteriores* adſentio *AB conf. u.* 13 9 putat *corr ex* puta *A* puta q; *B* (*h. e.* putaque *corr in* putat quae) 10 nonnumquam *A* ō numq *B* (*Halmius errat*) 11 ad agendi *Victorius* &agendi *AB* 12 iſtiquae *A* 14 id ſi *corr Heinsianus* ipſi (ip *erasum*) *B* **ſi (*fuit* ipſi) *A* 16 et fideſ *Heinsianus* ut fideſ *AB* 17 eorumque *Maduigius* (*Opp. II* 149) forumque *AB* horumque *olim uulgabatur* ēēNT (NT *e corr*) *A* lege* ſanximuſ (*fuit* legeſ) *A* 18 arupiſcum *A* relegione *B* regione *A* pcubationib; *B* 19 sat esse plane *Hauptius* ſatiſ|ſe illane *B* ſatiſſe illane (ſupraque) *A* ipſa *corr ex* illa *A* 20 haec *deteriores* hac *AB*

gione uersatur oratio.

Marcvs. At uero quod sequitur quo modo aut tu adsentiare *aut* ego reprehendam sane quaero, Tite.

Atticvs. Quid tandem id est? 35

Marcvs. De nocturnis sacrificiis mulierum.

Atticvs. Ego uero adsentior, excepto praesertim in ipsa lege sollemni sacrificio ac publico.

Marcvs. Quid ergo aget Iacchus Eumolpidaeque nostri et augusta illa mysteria, si quidem sacra nocturna tollimus? non enim populo Romano, sed omnibus bonis firmisque populis leges damus.

Atticvs. Excipis, credo, illa, quibus ipsi initiati sumus. 36

Marcvs. Ego uero excipiam: nam mihi cum multa eximia diuinaque uidentur Athenae tuae peperisse atque in uitam hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique uita exculti ad humanitatem et mitigati sumus, initiaque ut appellantur, ita re uera principia uitae cognouimus; neque solum cum laetitia uiuendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi. quid autem mihi displiceat in nocturnis, poëtae indicant comici; qua licentia Romae

---

2 ad AB quod *deteriores* quoque (quoq;) AB 3 assentiare aut *editiones* adſentıre *omisso* aut AB quero A 6 excepto *Turnebus, R. Stephanus* expectato AB preſertım AB 7 ınpſa B ſolemnı AB ſacrafıcıo *corr* ſacrı A ſacrıfıtıo *corr* cı B 8 eumolpıdaeque *Heinsianus* *eumolphıdeque A eũ olphy deq; B 9 angusta B ſı quıdem *corr Heinsianus* ıd quıdẽ B *ıdquıdem (ſ *erasum*) A 12 ınıcıatı B (cı *corr in* tı) A 15 exımıa adıuınaq; B uıdeantur *deteriores nonnulli* atthenae tuae B athenæ tuę* (æ *corr*, t *in rasura*) A 16 uitam *deteriores, Lambinus* uıta AB attu*lıſſe (*fuit* ll) A adtulıſſe B 17 mıſterıſ A 18 & mıtıgatı *corr in* emıtıgatı AB ınıcıaque A apellantur A 21 melıore (ore *in rasura*) A quid *editiones* quı AB 22 in nocturnis *R. Stephanus* ınnocentes AB; *error natus uidetur ex scriptura* ınnoctnıſ comıcı (cı

data quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne inprudentiam quidem oculorum adici fas fuit?

ATTICVS. Tu uero istam Romae legem rogato: nobis nostras ne ademeris.

15 37 MARCVS. Ad nostra igitur reuertor: quibus profecto diligentissime sanciendum est, ut mulierum famam multorum oculis lux clara custodiat, initienturque eo ritu Cereri quo Romae initiantur; quo in genere seueritatem maiorum senatus uetus auctoritas de Bacchanalibus et consulum exercitu adhibito quaestio animaduersio*que* declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Graecia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit; nouos uero deos et in his colendis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes, facetissumus poëta ueteris comoediae, uexat, ut aput eum Sabazius et quidam alii dei peregrini iudicati e ciuitate eiciantur.

---

in rasura) *A* 1 ılli *corr* ılle *A* quı[IN] *A* 3 adici fas *ex deterioribus uulgatur* adıcıaſ *A B* 4 romæ* (æ *corr ex* a) *A* rogato *editiones* rogatıo *A B* 6 noſtraſ *ex deterioribus nonnullis Goerenzius* ꝓfecto *B* 7 dılıgentıſſimae *B* ſanctıendum *B* 8 dara *B* (*uidetur in A quoque* dara *esse*) ınıcıentur que *A* contu *corr* eo *A B* 9 ını | cıantur *A* quo* ın (*fuit* quod) *A* 10 ſanatuſ *B* uetus *editiones* ueıuſ *B* uejuſ (*sed* ȷ *e corr*) *A* bachanalıb; *B* 11 adıbıto *B* adhıbıtu *A sed* u *corr in* o *uel* a anımaduerſıo *A B* animaduersioque *editiones omnes praeter nouissimam Baiteri, quem sane miror propter desideratam particulam* que *potuisse uocabulum* animaduersio *et aptissimum et paene necessarium obelo notare* 13 graetıa *B* 14 perpetuā *A* 16 facetıſ ſumuſ tıſſ*B* faceımuſ *A* po&aſ (ſ *erasum*) *B* poeta* *A* cūmae|dıę *corr* cōmoe *B* comę*dae (o *et* ę *corr*) *A* uexat *B* (*sic*) ue|xat *in rasura A* 17 uıta͜puteum *B* apud *A* Sabazius *Victorius* ſabaeıuſ *A B* quıdem *B* dii peregrini *C. Stephanus* deperegrını *A* deperegrını *B* 18 ıu|dıcat ſe cıuıtatę eıcıantur *B* ıudıcatı e cıuıtate eıcıant (*praeter* ıudıcat *in rasura*) *A*

Publicus autem sacerdos inprudentiam consilio expiatam metu liberet, audaciam inet inmitendas religionibus foedas damnet atque impiam iudicet.

Iam ludi publici quoniam sunt cauea circoque di- 38
uisis, corporum certatione cursu et pugillatu et luctatione curriculisque equorum usque ad certam uictoriam circo constitutis, cauea cantu uideat fidibus et tibiis, dum modo ea moderata sint, ut lege praescribitur. adsentior enim Platoni nihil tam facile in animos teneros

---

2 audaтιamιneт ιnmιтendaſ relιgιonιbuſ foedaſ *A* audacιāιn& ιnmιттendιſ| relιgιonιb; foedaſ *B* audaciam in admittendis religionibus foedis *ex deterioribus uulgatur, quod mihi quidem uanum esse uidetur; in Vossianorum scriptura suspicor tale quid delitescere:* audaciam ruentem in licentias religionibus foedas, *quamquam* ruentem (*h. e.* ruētē) *longius quam uellem a codicum scriptura* ιneт *discedit* 3 damn&|aтq· (n& *in rasura*, aтq· *in margine uersui appictum*) *A* 4 diuisis *scripsi* dιuιſι·ſιnт *B* dιuιſι·ſιN̄T (ι·ſιN̄T *in rasura*) *A* 5 certatione *uir doctus in Misc. Obss. IV* 3 *p.* 334 ceгтaтιoneſ *AB* pugillatu et luctatione *scripsi* pugιlla[тιo] uelucтaтιone (тιo *a corr superscriptum et* ue *corr in* ne) *AB* (*sic*), *unde unum* pugillatione *effecit Halmius, non recte: nam tria sunt genera corporum certationis, quae Graeci dicunt* δρόμον, πυκτικήν, παλαιστικήν: *cf. Dionysius Halic. VII* 73 *p.* 1499 οἱ τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀγωνιζόμενοι τότ' εἰσῄεσαν, δρομεῖς τε καὶ πύκται καὶ παλαισταί. *Aristot. Rhet. I* 5, 1361 *b* 24. *Plaut. Bacch.* (*III* 3, 24) 428 *R.* cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu (pugillatu *libri*), pila, Saliendo sese exercebant 6 cu[r]ιculιſque *A* aequorum *B* 7 ca[N]rтu *B* uιce a[c]d *B* uιce|ac *sed* c *ultima in rasura A* uιceaт *Heinsianus*, *unde* uideat *effeci*, *ut* cauea *non de loco sed de spectatoribus intelligatur: certe nihili esse quod uulgatur* uoce ac, *uidetur ipsa lex ad quam haec pertinent ostendere; et uerbum quidem desiderari forma orationis persuadet, si quidem ablatiuum absolutum, qui dempta una littera integer exiit, codicum scriptura manifesto prodit, et sic demum et recte subiiciuntur ad solam musicam pertinentia* dum modo ea *cet. et legem legisque explanationem satis inter se concinere apparet* fιdelιbus *corr* fιdιbuſ *B* тybι[ιſ] (b *corr ex* p) *A* 8 dōm modo *A* mudera[тa] (mu *corr in* mo) *A* lege (g *in rasura*) *B* 9 facιlι (*sic*) *superscriptum A* *тene*|roſ (e *in fine uersus corr*) *A*

atque molles influere quam uarios canendi sonos, quorum dici uix potest quanta sit uis in utramque partem: namque et incitat languentes et languefacit excitatos et tum remittit animos, tum contrahit, ciuitatumque hoc multarum in Graecia interfuit, antiquom uocum conseruare modum; quarum mores lapsi ad *mollitiam* mollitis pariter sunt inmutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaque deprauati, ut quidam putant, aut, cum seueritas eorum ob alia uitia cecidisset, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi
39 locus. quam ob rem ille quidem sapientissimus Graeciae uir longeque doctissimus ualde hanc labem ueretur; negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. ego autem nec tam ualde id timendum nec plane contemnendum puto. illud quidem *uideo*, quae solebant quondam conpleri seueritate iucunda Liuianis et Naeuianis modis, nunc ut eadem

---

1 mo[l]leſ *B* ınf[l]uere *A* *Nonius* 347, 9 molle, dulce, iucundum ... M. Tullius de Legibus lib. II: in animos teneros atque mollis influere, quam uarios canendi somnos 2 dı[c]ı *A* uıſı nuтrāq; *corr* uıſ* ȷnuтrāq; *B*. 3 languefacıт (l *corr*) *A* excıтa|тaтoſ *B* 4 тū rem. (т *e corr*) *AB* eum *Heinsianus* cıuıтaтū|quae *A* cıcıuıтaтū quae *B* 5 mulтoꝝ *corr* aꝝ *B* grętıa *A* greтıa *B* anтıquom *A* anтıquū *B* **uocū *in rasura A* 6 conſerua[re] modū *AB* (conſerua *etiam Heinsianus*) conseruari *Bakius, quod cur illi, quod uulgatur, praeferam, nescio* lapſı *corr ex* lauſı *B* ad ⟨mollitiam⟩ mollitis *scripsi* ad mollıт[a]ıſ *B* ad mollıтıſ *Heinsianus* ad|mollıтıaſ* (ıaſ *corr*) *A* 7 ınmuтaтı *B* ımmuтaтı *A* 8 corrupтela quae *A* 9 corum *corr* eorum *A* q[e]uoꝝ *B* uıcıa *B* тum *corr ex* cum *A* 10 muтaтıſ (ıſ *corr ex* oſ) *A* 12 docтıſ[ſ]ımuſ *A* 13 maтurı *corr* muтarı *A* poſſem uſıcaſ *corr* poſſe* muſıcaſ *B* legeſ ſıne *corr ex* leceſſem *A* muтaтıone* le*gum (g *ex* c *corr ut uidetur*) *A* 14 publıcarum (u *extrema corr*) *A* 15 ıd *A* hıc *corr in* ıd *B* conтempnendum *B* 16 uideo *addidi* quon*dā (*fuit* quomdā) *A* ſeuerıтaтem *A* 17 ıucunda (u *prior in rasura corr*) *A* neuıanıſ *B* neuıan[ı]ſ *A* nunc ut eadem exultent, ceruices *de-*

exultent et ceruices oculosque pariter cum modorum flexionibus torqueant. grauiter olim ista uindicabat uetus illa Graecia, longe prouidens quam sensim pernicies inlapsa ciuium animos malis studiis malisque doctrinis repente totas ciuitates euerteret, si quidem illa seuera Lacedaemo neruos iussit, quo plures quam septem haberet, in Timothei fidibus incidi.

Deinceps in lege est, ut de ritibus patriis colantur 16 40
optumi: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimum religiones tenerent, oraclum editum est 'eas quae essent in more maiorum.' quo cum iterum uenissent maiorumque morem dixissent saepe esse mutatum quaesissentque, quem morem potissimum sequerentur e uariis, respondit 'optumum.' et profecto ita est, ut id habendum sit antiquissimum et deo proximum, quod sit optumum.

Stipem sustulimus nisi eam, quam ad paucos dies pro-

---

teriores nonnulli, *Victorius* nunc tute adem exult& ceruices *A* nunctute ademe exult& ceruices *B* 1 et *ante* ceruices *add* *Halmius* oculosquae *A* 2 fluxionibus *corr* flex *A* tor queant *B* torque∗ant *A* 3 gretia *B* sensin (m) *B* 4 in ciuium *Lambinus*, ciuium in *Goerenzius*, *confer Maduigium Emend. p.* 74 mali∗s (*fuit* malus) *A* 6 lacedemo *corr* dę *A* quo *AB*, *uindicauit Maduigius Emend. p.* 74, quos *Dauisius* 7 incidi *Manutius* indi *A in rasura*, *B* 8 in lige ē ut derıtib; *corr* lege *et* dırıtib; (*sic*) *B* inlige est ut de rıtibus (lege *corr*, est ut de r *in rasura*) *A* patiis (r) *B* patrıs (i) *A* 9 optū|mi *corr* optū|ma *B* optumi *corr* ma *A* *Confer II* 9, 22 Ex patriis ritibus optuma colunto de quo cūque *A* de quocumq; *B* apolinem (l) phytium *B* 10 relegiones *A* relegiones (i) *B* tenereN (N *in rasura*) *A* oraculū *B* 11 essentimo|re (N) *B* in∗more (*fuit* im) *A* 12 morū *corr* morē *B* morem (re *e corr*) *A* 14 sequerentu|re uariis *corr in* sequerentur|∗e uariis *A* 15 et deo *deteriores* &eo *AB* 16 optumum (optumū) *AB* (*sic*) 17 ad paucos *deteriores et editiones* apud paucos *B* aput (*corr* apud) paucos *A* propria ·id· meae (*sic*) *B* propria meae *corr* propriā ideae *A*

priam Idaeae Matris excepimus; implet enim superstitione animos et exhaurit domus.

Sacrilego poena est, neque ei soli, qui sacrum abs-
41 tulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum; quod et nunc multis fit in fanis, *et* Alexander in Cilicia deposuisse apud Solensis in delubro pecuniam dicitur et Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiae, ciuis egregius, quom rebus timeret suis, filiarum dotis credidisse.

Iam de periuriis, de incesto nihil sane hoc quidem loco disputandum est.

Donis impii ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare, qua sit mente futurus deus, quom uir nemo bonus ab inprobo se donari uelit.

Diligentiam uotorum satis in lege dictum est ** ac

---

1 ſupſticione *A* 2 animoſ & exha *in rasura A* domuſ *A* domoſ *B* *Seruius in Verg. Aen. VI* 611 Cicero ait in libris legum: Stipem prohibeo, nam auget superstitionem et exhaurit domos. dignis igitur largiendum est. *haec postrema* dignis igitur largiendum est *Seruii, non Ciceronis esse, totius adnotationis tenor declarat* 4 sacro *deteriores* ſacrum *AB* 5 et *addidit Maduigius Emend. p.* 75 depoſuiſſ& *AB*, *sed in A per rasuram mutatum in* depoſuiſſe 6 Solenses *Vrsinus* ſoleſit *B* ſolēſit *A* (¯ *super* e *a corr add*) ethathinienſiſ clitenеſ *B* 7 cliſteneſ *A* iunoniſ amiæ (æ *corr ex* a) *B* iunoni ſamię (ſ *corr*) *A* cjujſ egregiiſ (cjujſ *corr ex* cuuſ *ut uidetur*) *B* 8 $\overset{c\,m}{\text{quo}}$ *B* cum *A* *fuiſ (ſu *in rasura*) *A* do*tiſ (*corr* teſ, *fuit* doctiſ) *A* dotiſ *corr* doteſ *B* credidisse. Iam *Maduigius Opp. II* 150 credidit; ſed iā *A* credidit | ſede iā (*corr* ſed & iā, *dein* & *deletum*) *B* 9 per**iuriiſ (er *corr*) *A* 11 placere *corr* placare *A* plato*nem (o *corr*) *A* 12 uetant *AB* 13 $\overset{c\,m}{\text{quo}}$ *B* cū uir nemo *in rasura A* improbo *A* inpbo *B* *Plato de legibus IV* 716 *E* ἀκάθαρτος γὰρ τὴν ψυχὴν ὅ γε κακός, καθαρὸς δὲ ὁ ἐναντίος· παρὰ δὲ μιαροῦ δῶρα οὔτ' ἄνδρα ἀγαθὸν οὔτε θεὸν ἔστι ποτὲ τό γε ὀρθὸν δέχεσθαι. μάτην οὖν περὶ θεοὺς ὁ πολύς ἐστι πόνος τοῖς ἀνοσίοις κτλ. 13 14 uelit | ** diligentiā *sed* it *in fine uersus e corr A; fuit* uel | it dil. *ut appareat haec nihil pertinere ad* diligentiam *neque eis uti licere ad hanc uocem emendandam* *Defectum orationis significaui, quam integram talem fere fuisse*

uotis sponsio, qua obligamur deo. poena uero uiolatae
religionis iustam recusationem non habet. quid ego hic
sceleratorum utar exemplis, quorum plenae tragoediae?
quae ante oculos sunt, ea potius adtingam. etsi haec
commemoratio uereor ne supra hominis fortunam esse
uideatur, tamen, quoniam sermo mihi est apud uos,
nihil reticebo uolamque hoc, quod loquar, diis inmor-
talibus gratum potius uideri quam graue. omnia tum 17 42
perditorum ciuium scelere discessu meo religionum iura
polluta sunt, uexati nostri Lares familiares, in eorum
sedibus exaedificatum templum Licentiae, pulsus a de-
lubris is, qui illa seruarat: circumspicite celeriter animo,

---

suspicor diligentiam uotorum satis in lege dictum est ⟨seruari oportere: grauissima enim ex omnibus promissis est⟩ ac uotis sponsio qua obligamur deo (*cf.* uoto et promisso *ad Att. XII* 18, 1) 1 uotiſ *AB* quã (*fuit* quā) *B* uiolate *A* uiolata *B* 2 quid ergo *B* 3 pla&racoedię *A* plac&racoe|diae *B* sunt plenae tragoediae *Ascensiana* plenae tragoediae *Victorius* 4 queae *A* pociuſ *B* adtingam *corr* adtingant *A* attingant *B* 5 commemeratio *A* uereor (eo *e corr*) *A* homineſ *corr* niſ *AB* 6 uideant *B* uos *Aemarus Ranconetus apud Turnebum* eoſ *AB* 7 r&icebo**|uolamque (uo *a corr add extra uersum*) *A* uolāquae *B* inmortaleſ *corr* lib; *B* 8 graue hominibus. Cum perditorum — — 12 seruarat, circumspicite *Maduigius Opp. II* 151, *quae uera esse, equidem mihi persuadere non potui, qui primum* omnia religionum iura *nolim mutari* (*conf. de eadem re pro Sestio* 26, 56 legem, quae omnia iura religionum . . . deleuit), *deinde apte opponi putem* diis gratum potius quam graue, *si quidem ei uerendum erat, ne nimiae sui laudes, quibus deinceps utitur, non tam gratae diis quam iisdem graues et molestae* (ἐπαχθεῖς) *uiderentur; porro* tum *et explicatur quodam modo additis* discessu meo (*conf. in Pison.* 9, 21 itaque discessu tum meo) *et habet etiam in praemissis quo referatur, quibus meo quidem sensu satis significatum est, de quibus et rebus et temporibus dicturus sit: denique fallor aut* circumspicite *quod* ἀσυνδέτως *adiungitur et rei et sententiae uel maxime conueniens est* 9 diſceſſum eorū legionū *B* diſceſſumeo relegionum *sed* re. *in rasura A* 10 uexat innri *B* familiariſ *corr* reſ *B* 11 exedificatum *A* exadificatum *B* puſuſ (l *sup.*) *AB* 12 iſ (ſ *e corr*) *A* circumſpi:cite* celeriter (te *prius corr ex* ce) *A*

nihil enim attinet quemquam nominari, qui sint rerum exitus consecuti: nos, qui illam custodem urbis omnibus ereptis nostris rebus ac perditis uiolari ab impiis passi non sumus eamque ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, iudicia senatus, Italiae, gentium denique omnium conseruatae patriae consecuti sumus; quo quid accidere potuit homini praeclarius? quorum scelere religiones tum prostratae adflictaeque sunt, partim ex illis distracti ac dissipati iacent, qui uero ex iis et horum scelerum principes fuerant et praeter ceteros in omni religione inpii, non solum uita * * cruciati atque dedecore, uerum etiam sepultura et iustis exequiarum caruerunt.

43 QVINTVS. Equidem ista agnosco, frater, et meritas dis gratias ago, sed nimis saepe secus aliquanto uidemus euadere.

MARCVS. Non enim, Quinte, recte existimamus, quae poena diuina sit, sed opinionibus uulgi rapimur in errorem nec uera cernimus. morte aut dolore cor-

---

cırcūſpıcıꞇ eccelerıꞇer *corr* cırcūſpıcıꞇhęccelerıꞇer *B* 4 eamque *editiones* eam quı *A B* 5 ſenaꞇuſ (ſ *ultimum e corr*) *A* ıꞇa alıae *B* 7 quo * *A* accedere *B* preclarıuſ *A* quorum scelere *R. Stephanus* quoſſcelere *B* quoſcelere *A* 8 poſꞇraꞇę *A* ꝓſꞇraꞇe *B* 9 distracti ac dissipati *R. Stephanus* dıſꞇracꞇę ad dıſſıpaꞇę (ad *per rasuram mutatum in* ac) *A* dıſꞇracꞇae ac dıſpuꞇaꞇae *sed corr* dıſſıpaꞇae *B* quı * (*fuit* quıd) *A* quıd *B* ex ııſ *Heinsianus* ex hıſ & horū *B* ex hıſ&o(h)ꝝ *A* 10 fueranꞇ *corr in* fuerunꞇ *A* 11 relıgıone *corr* nı *A* ınpıı *A* ımpıı *B*
  uıꞇa crucıaꞇı *AB*; *orationis formam hanc fuisse puto:* non solum uita ⟨excesserunt conscientia⟩ cruciati atque dedecore, uerum etiam sepultura . . caruerunt 12 uerum (uer *in rasura*) *A* exſequıarum *B* exſequıarum *sed* ſ *erasa* *A* 13 caruerunt *deteriores* caruere; equıdem *sed* ere; e *in rasura* *A* carū·ꞇe·quıdem *corr in* caru(er)·ꞇe·(e)quıdem *B*; *apparet* caruerunꞇ *casu in* carunꞇ *abiisse, inde nata menda* 16 euader& *per rasuram mutatum in* euadere *AB* 17 quıncꞇe *B* quın * ꞇe *A* 18 sed *Victorius* (*Cop. a*) *ad marginem editionis suae ex uno libro adnotauit, ex alio* et, *quod habet C. Stephanus;* nec *AB* opı(nıo)nıbuſ *A* uulgı (ı *in ras*) *A*

poris aut luctu animi aut offensione iudicii hominum miserias ponderamus, quae fateor humana esse et multis bonis uiris accidisse: sceleris est poena tristis et praeter eos euentus, qui secuntur, per se ipsa maxima est. uidimus eos, qui, nisi odissent patriam, numquam inimici nobis fuissent, ardentis tum cupiditate, tum metu, tum conscientia, *quid*quid agerent, modo timentis, uicissim contemnentis religiones, iudicia, perrupta ab isdem corruptela hominum, non deorum. reprimam iam, 44
et non insequar longius, eoque minus, quo plus poenarum habeo quam petiui; tantum ponam breui, duplicem poenam esse diuinam, quod const[ar]et ex uexandis uiuorum animis et ea fama mortuorum, ut eorum exitium et iudicio uiuorum et gaudio conprobetur.

18 45
Agri autem ne consecrentur, Platoni prorsus adsentior, qui, si modo interpretari potuero, his fere uerbis

---

3 accedıſſe *corr* accid *B* est] eſt *A* & *B sed* ſ *superscriptum deinde erasum* preter *A* 5 nıſı *in rasura A* nıſı *ex* ınſıdı *corr Heinsianus* 6 ardentıſ *corr* teſ *A* ardentıſ ın (tū) *B* cupıdıta(te)tum *A* 7 quidquid *Lambinus* quıd *AB* agerenteſ *A* agerenteſ *B* tımentıſ · · contēpnenteſ *AB* 8 relıgıonıſ *corr* eſ *A* ıudıtıa *A* ab (a *e corr*) *A* 9 corruptela *Turnebus* corrupta *AB* (*cf. Parad. VI* 2, 46 corruptelam iudicii molientes. *De sententia uide pro Milone* 31, 86) iam et non] iam me nec *R. Stephanus* iam me et non *Turnebus* iam me, non *Maduigius Opp. II* 153 10 mınıſ *A* 11 petiui *editiones* petıuıt *AB* ponam erui *Turnebus* ponam breui *Lambinus* paenā merebı (pae *corr ex* poe) *B* poenā∗∗ erebı (˜ *super* a *a corr add,* er *in rasura,* b *ex* u *corr*) *A* 12 poenam (paenā *B*) eſſe *AB* esse poenam *Halmius et Baiterus inuiti ut uidetur* constet ex *Goerenzius* 1796 conſtar& ex *AB* constat et ex *deteriores nonnulli* diuinam eamque constare et ex *Maduigius iusto audacius, ut mihi uidetur. Confer Tusc. V* 15, 43 cum duplex ratio perturbationis sit, quod aegritudo . . . uersetur 13 ea] ex *Lambinus* 14 exıcıū *B* iudicio *deteriores* ıudıtıorum *AB* et] ut *B* 15 consecr(e)antur *B* conſecrentur (ſecren *in rasura*) *A* platonıſ *B* proſuſ *A* prorſuſ *B* 16 ınterpretarı *A* ferre *B* fe∗re *A*

utitur: 'terra igitur, ut focus domiciliorum, sacra deorum omnium est; quocirca ne quis iterum idem consecrato. aurum autem et argentum in urbibus et priuatim et in fanis inuidiosa res est. tum ebur ex inani corpore extractum haud satis castum donum deo. iam aes atque ferrum duelli instrumenta, non fani. ligneum autem quod qui uoluerit uno e ligno dicato, itemque lapideum, in delubris communibus, textile ne operosius quam mulieris opus menstruum. color autem albus praecipue decorus deo est cum in cetero, tum maxime in textili, tincta uero absint nisi a bellicis insignibus. diuinissima autem dona aues et formae ab uno pictore uno absolutae die; itemque cetera huius exempli dona

---

1 uτιτur (uτiτ̃) *sed* τ *altera in rasura AB* uτιmur *Heinsianus* domιcιlιōrum *A* domιcιlιūm rū *per rasuram mutatum in* domιcιlιum *B* ſacrū *B* ſacrō *A* domiciliorum, sacra *Turnebus* 3 auτē* (τē *e corr*) *A* 4 ebur *corr ex* emur *A*, *in cuius margine antiqua manu* ebur *scriptum est* τumem(b)or *B* 5 exſτracτū *B* auτ *corr* haud *AB* deo] dō *B* 6 duelli instrumenta *deteriores* duellιſ τu(τa)m̄τa *B* duellιſ* τu(τa)menτa (ſ *e corr*) *A* n̄ ιnfanι *B* ligneum *deteriores* lιgnū *AB* 7 quod qui *Turnebus* quod quis *Lambinus*, *Maduigius de fin.* 832 quodque *AB* dedicato *Victorius* dicato *Halmius* caτo *AB* 8 dιlubrιs *A* 9 quā *superscriptum manu antiqua A* 10 praecιpuae *B* p̄cιpuę *A* decorus] decolor auτē albuſ p̄cιpue decoruſ *A* ceτero *B* ceτerū *corr* ceτero *A* ceτerum *Heinsianus* ceteris *deteriores* maxιmae *B* 12 aues *Victorius* habenſ *AB* 13 abſoluτae *B* abſoluτo *corr* abſoluτa *A* dona sunto *editiones* dona ſunτ *A* dona ſ̄ *B* *Plato Leg. XII* 955 *E* γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς· χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ τε καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστιν ἐπίφθονον κτῆμα, ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐχερὲς ἀνάθημα, σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα. ξύλου δὲ μονόξυλον ὅ τι ἂν ἐθέλῃ τις ἀνατιθέτω, καὶ λίθου ὡσαύτως, πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά, ὑφὴν δὲ μὴ πλέον ἔργον γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον. χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ, βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. θειότατα δὲ δῶρα ὄρνιθές τε καὶ ἀγάλματα, ὅσαπερ ἂν ἐν μιᾷ ζωγράφος ἡμέρᾳ εἷς ἀποτελῇ· καὶ τἆλλα ἔστω κατὰ τὰ τοιαῦτα ἀναθήματα μεμιμημένα

sunto.' haec illi placent. sed ego cetera non tam restricte praefinio, uel hominum uitiis uel subsidiis temporum uictus: terrae cultum segniorem suspicor fore, si ad eam utendam ferroque subigendam superstitionis aliquid accesserit.

Atticvs. Habeo ista: nunc de sacris perpetuis et de Manium iure restat.

Marcvs. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi ista exciderant.

Atticvs. Ita credo, sed tamen hoc magis eas res 46
et memini et expecto, quod et ad pontificium ius et ad ciuile pertinent.

Marcvs. Vero, et a peritissimis sunt istis de rebus et responsa et scripta multa, et ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo quoad potero eius ipsius generis ius ciuile nostrum, sed ita, locus ut ipse notus sit, ex quo ducatur quaeque pars iuris, ut non difficile sit, qui modo ingenio possit moueri, quaecumque noua

---

1 illi *deteriores* illa *AB* reſtrictae *B* rſ&trictae *A* 2 praefinio *B* uicjiſ (j *e corr*) *B* insidiis *Maduigius Opp. II* 153 'temporum subsidiis: *cum harum rerum hodie maior copia suppetat maiorque pecuniae uis quam aetate Platonis, ut facilior sit comparatio.*' *Turnebus* 3 ſigniorim *corr* ſegniorem *A* ſigniorū *corr* ſegniorū *B* foreſi (eſ *e corr*) *B* 4 ad eam utendam *deteriores*, *Dauisius* ad eam tuendā *B* adēatuendam (a *post* ē *a corr add; fuit* adē *i. e.* adeſt tuendam) *A* ferroq; *B* subigendam *Manutius*, *Lambinus* ſubiciendam *AB* 6 ſacriſ *A* 8 ad *B* 9 exciderant *sed* ci *erasa B* 11 et expecto *editiones* & ſpecto *AB* pontificium *A* 12 perti|nent (n *prior e corr*) *A* 13 a peritissimis sunt *Maduigius* aperitiſſimi ſunt *B* aptiſſima ſunt *sed* a *altera e corr A* 14 & multa *B* 15 legis genus *editiones* legimuſ genuſ *A* legim genuſ *B* 18 quaeque pars iuris *Aemarus Ranconetus apud Turnebum* quaeque*arſ*iuriſ *sed* ſ *prior e corr*, *fuit*, *quantum e uestigiis sat certo dispicere uideor*, quaeque rar ſiiuriſ *A* q; querar ſiuriſ *Heinsianus* quae q; arſ*juriſ *corr ex* quae q; arſiuiriſ *B* 19 qui modo *Turnebus* qui domo *AB* poſſit moueri *AB* sit

causa consultatioue acciderit, eius tenere ius, quom scias

19 47 a quo sit capite repetendum. sed iuris consulti, siue erroris obiciundi causa, quo plura et difficiliora scire uideantur, siue, quod similius ueri est, ignoratione docendi, nam non solum scire aliquid artis est, sed quaedam ars etiam docendi, saepe, quod positum est in una cognitione, id *in* infinitam dispertiuntur: uelut in hoc ipso genere, quam magnum illud Scaeuolae faciunt, pontifices ambo et eidem iuris peritissimi. 'saepe' inquit Publi filius 'ex patre audiui pontificem bonum neminem esse nisi qui ius ciuile cognosset.' totumne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum aut aquarum aut ullo omnino nisi eo, quod cum reli–

---

mediocri *Dauisius Halmio et Baitero probatum, sed illud* (*h. e.* qui non plane tardo sit ingenio) *uerius, quo utitur ipse Dauisius ad Acad. I* 10 *extr.* ' quaecunque *editiones* quacumque *AB* 1 conſolatioue *B* accederit *B* quom *A* cū *B* ſciaſ *corr ex* ſııaſ *A In* scias, *cuius loco nonnulli* sciat *poni uoluerunt, ne quis haereat, conf. de off. II* 11, 39 omnis ratio atque institutio uitae adiumenta hominum desiderat inprimisque ut habeat, quibuscum possit familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem prae te boni uiri feras; *ibid. II* 14, 50 duri hominis uidetur periculum capitis inferre multis: id cum periculosum ipsi est tum etiam sordidum ad famam committere ut accusator nominere 2 capıte**|repetendum (re *a corr add*) *A* iurisconsulti *R. Stephanus* ıurıſ conſultuſ *AB* 4 ıgnoratıon˜ *AB sed* ˜ *erasum in B* 5 nā *in rasura A* 6 est etiam *Lambinus* 7 cognotione *A* id in infinita (infinitam *Halmius*) *editiones* ıd ınfınıta* *A* |ınfınıta, *om* id, *B* uelunt *B* 8 ho[c] *A* quem *B* qūa *A* ſceuole *B* facıunt (cı *corr*) *A* 9 iidem *editiones* fidē (fidem) *AB* eidem *Halmius* saepe *Turnebus* ıurıſ perıtıſſımıſae | ınquıd *B* ıurıſ perıtıſſımı* ınqt *in rasura A sed in margine ad hunc uersum antiqua manu scriptum est* ſae, *quod liturae spatium facile capere potuit* 11 cognoſſet (t *e corr*) *A* totum nequıt ıta (*corr* quıd) *A* 12 quıt enī *B* ad (a *e corr*) *A* parietum *editiones* paratū *A* patrıæ tum *B* 13 auttul|lo *A* omnino nisi quod *uir doctus in Obss. Miscell. IV* 3 *p.* 334, omnino nisi eo quod *Maduigius Opp. II* 154 omnıno ſı ego quod *A* omnıno ſı ego quđ

gione coniunctum est? id autem quantulum est. de sacris, credo, de uotis, de feriis et de sepulchris et si quid eius modi est. cur igitur haec tanta facimus, cum cetera perparua sint, de sacris autem, qui locus patet latius, haec sit una sententia, ut conseruentur semper et deinceps familiis prodantur, et, ut in lege posui, perpetua sint sacra. exposite haec iura pontificum auc- 48
toritate consecuta sunt, ut ne morte patris familias sacrorum memoria occideret, iis essent ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinae satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iuris consultorum libri. quaeruntur enim, qui astringantur sacris. heredum

---

sic linea subducta B relegione *B* 1 coniuctum (n *supra*) *A* 3 Cur igit *in rasura A* cū (c *e corr*) *A* 5 laciuſ *B* latiuſ (a *corr ex* o *uel* e) *A* conſeruantur *B* semper et *editiones* ſemet *AB*
7 exposite *Baiterus* haec poſite *A*, *omisit B*, *sed idem* haec iura *sic lineola subducta habet* 8 nemo te *corr* ne morte *B* nemorte (rte *e corr*) *A* 9 iis essent ea adiuncta *R. Stephanus* uſē& ea adiuncta (deiuncta *supra*) (ē& *h. e.* esset *corr ex* ē *h. e.* est) *B* uſ e& ea deiuncta *A praeter* ncta *in rasura, quae etiam praecedentis* occider& *ultimam syllabam complectitur: in margine manu antiqua* adiunc *scriptum est* 7 haec posite — 10 uenerit *ut ex adnotatione marginali orta deleri iussit Maduigius Opp. II* 154, *idem ratus ad eandem interpolationem pertinere etiam* sacra, *quod mihi quidem propter illa* ut in lege posui *non inepte addi uidetur: de quo genere ad p.* 73, 1 *dixi; illa uero sententia sublata, dubito, quo referam ea quae p.* 106, 3 (*cf.* 108, 5) *leguntur* uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices cum pecunia sacra coniungi uolunt, *quae Turnebus recte adnotat non posse ad ipsam legem, quae uniuerse perpetua esse sacra iubeat, referri* 10 poſito (o *ultima e corr*) *A*
11 ē agnitionem *B* 12 libriſ *B* libri * *A* 13 quaerunt *B* querentur *A* quaerunt *Cratandriana* quaeritur *Dauisius, quod Maduigius probauit, sed illud haud scio an possit exemplis defendi, quale illud est de orat. II* 32, 137 quae uero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur, qualia sint, ea innumerabilia sunt. *de leg. I* 1, 4 multa quaeruntur fictane an uera sint. *de orat. II* 30, 132
enī *in rasura A* quia ſtrincantur *corr* gantur *A* quiaſtrin-

causa iustissima est; nulla est enim persona, quae ad uicem eius, qui e uita emigrarit, propius accedat. deinde, qui morte testamentoue eius tantundem capiat quantum omnes heredes: id quoque ordine; est enim ad id, quod propositum est, adcommodatum. tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quae eius fuerint, quom moritur, usu ceperit plurimum possidendo. quarto, qui, si nemo sit qui ullam rem ceperit,
49 de creditoribus eius plurimum seruet. extrema illa persona est, ut is, si qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit neminique eam soluerit, proinde habeatur
20 quasi eam pecuniam ceperit. haec nos a Scaeuola didicimus, non ita descripta sunt ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis sacris adstringi: hereditate, aut si maiorem partem pecuniae

---

gunt̃ *B* heredum (d *corr*) *A* 1 ad ıudıcē *corr* ad ujdịcē *B* ad∗uı∗|cem *A* (*fuit in hoc quoque* ad ıudıcem, *ut est etiam in Heinsiano*) 2 quıeuenıta *corr* quıeuıṇịta *B* quıeuıta (a *a corr add*) *A*, *in margine ad hunc uersum* ᶜx euıta *antiqua manu scriptum est* Emıgrar& *corr* rıt *B* emıgrarıt (rıt *in rasura*) *A* propı∗uſ *A* 3 qui morte testamentoue *editiones* quo morı & teſtam̃tı ue (*sic*) *B* quomorıte.ue (superscript: .teſtamento) *A* capıtat *A* capıat (t *e corr*) *B* 5 ꝑpoſıtū *B* proſıtum *A* positum *Dauisius, confer p.* 106, 12 adcomodatū *A* tercıo *A* 6 luco *corr* loco *A* ſı *om B* hereſ∗∗|ıſ (ıſ *initio uersus a corr add*) *A* 7 cum moritur, usu ceperit *R. Stephanus* quom morıturıſ (*uel* uſ) utcoeperıt *A* cū morıturuſ utceperıt *B* (*sic*) poſıdendo (ſ *superscr.*) *A* 8 qui si *deteriores nonnulli* ſı quı *AB* coeperıt *AB* 9 pluụımum (r *superscr.*) *B* 10 ut is, si qui *scripsi* ut ſı ıſ quı *AB; confer II* 23, 58 aut eos, si qui hoc; *II Verr. I* 4, 9 eos, si qui; *Acad. post. I* 3, 11 iis rebus, si quas; *unde uideant, quo iure Acad. pr. II* 41, 128 earum rerum auctoritatem, si quae *mutauerint* 11 neminique *editiones* nemınıquı *AB* 12 coeperıt *AB* 13 deſcrıptaſ̄ (*h. e.* deſcrıpta ſunt, *ut sexcenties in Vossianis scribitur*) *A* deſcrıptaſ *Heinsianus* deſcrıptıſ *corr in* deſcrıptaſunt *B* 14 adſtrıngıṭ *B* adſtrıngı∗ *A* 15 maıorē *corr ex* maıoꝝ (*id est* maıorum) *A* maıorem| (em *in rasura*) ∗∗∗∗∗∗ pecunıae legata ē *B sed in margine antiqua manu* partē pecunıæ|capıat · Aut | ſı maıor parſ *scripta*

capiat, aut si maior pars pecuniae legata est si inde
quippiam ceperit. sed pontificem sequamur. uidetis igi- 50
tur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices cum pecunia sacra coniungi uolunt isdemque ferias et caerimonias adscribendas putant. atque etiam dant hoc Scaeuolae, quom est partitio, ut, si in testamento deducta scripta non sit ipsique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. in donatione hoc idem secus interpretantur, et quod pater familias in eius donatione, qui in ipsius potestate est, adprobauit, ratum est, quod eo insciente factum est,
si id is non adprobat, ratum non est. his propositis 51
quaestiunculae multae nascuntur, quas qui [nascuntur]

---

sunt: in loco eraso parıae *uideor agnoscere* 1 parſ pecıııae *A* 2 coeperıт *AB* pontificem] *Scaeuolam dicit, quem* 105, 12 *nominauit, cui ibidem 'antiqui' opponuntur, errauit Halmius* 3 pontifices cum pecunia sacra *Maduigius* (*Opp. II* 156) pontıficū pecunıā ſacrā *A* pontıficum | pecunıā ſacro (*corr ex* ſocro) *B* 4 ferias] hereditates *Mommsenus* cęremonıaſ *A* 5 puтaNᵀ *corr ex* puтaт *A* 6 ſceuolae *B* quom *Dauisius* quod (qđ) *AB Cf. Maduigius Opp. II* 156. *Hoc comma* quod est partitio, *quod ex p.* 108, 12 *interpolatum esse Halmius et Baiterus Bakio crediderunt, cum manifesto detrimento sententiae tollitur, ut et illa u.* 1 si maior pars pecuniae legata est, *quibus demptis pendent proxima* si inde quippiam, *iniuria delentur* deducтa *AB, quod esse pro* deductione *Turnebus adnotauit, qui quod* remissam *pro* remissione *Cypriani usu affert, poterat et* offensam, repulsam *citare, et melius* collectam (*de or. II* 57, 233); deductio *Bachio auctore Halmius* 7 ıpſı quae *B* ıpſe quae *corr* ıpſıque *A* coeperınт *AB* 8 relıquaтur *A* 9 donaтıonem *B* ıdem *AB* (*Halmius errat*) ınтer preтanтur *A* et *om Lambinus* paтer *praeter* p *in rasura A* 10 potestate esset *editiones* potestate est *Guilelmus Christ* poтeſтaſ · ēēт *A* poтeſтaſ e& *B* 11 approbauit *editiones* adpropıauıт *AB* ınſcıenтe (e *prius ex* a *corr*) *A* 12 ſıȷdıſ *corr ex* ſııdıſ *B* ſı ıd ıſ (ıd ıſ *e corr*) *A* approbaт *corr ex* adp *A* propoтıſ *A* positis *Dauisius*; *confer p.* 105, 5; *quod in compari sententia p.* 104, 10 hoc uno posito *scribitur, in Tuscul. disp. saepius* ponere de quo disputetur, *sed V* 4, 11 propositum de quo disputaremus 13 quaē uınculae *corr in* quaeſтuınculae *B* quaeſтȷunculae (ȷu *corr ex* uı) *A* quaſ

intellegat non, si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat? ueluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, ac post de eius heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo, quoi ipse heres esset, praetermissum fuisset, eaque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quam heredibus omnibus esset relicta, qui eam pecuniam exegisset, solum sine coheredibus sacris alligari. quin etiam cauent, ut, cui plus legatum sit, quam sine religione capere liceat, is per aes et libram heredes testamenti soluat, propterea
21 quod eo loco res est ita soluta hereditate, quasi ea
52 pecunia legata non esset. hoc ego loco multisque aliis

---

quı (quaſq; *B*) naſcuntur ıntellegat (ıntellıgat *A*) *AB*, nascuntur (*quod librarii neglegentia ex superiore repetiuisse uidetur*) *deletum in editionibus* 'qui intelligat *h. e.* qui intelligens sit et ingeniosus' *Turnebus.* *interrogationem esse hanc sententiam primus Goerenzius statuit, quem deinde secuti sunt omnes, sed mihi ualde displicet hoc interrogationis genus, cuius loco* quas ⟨quis⟩ qui intelligat, non . . perspiciat? *uel sine interrogatione* quas ⟨nemo⟩ qui *expectaueris*: *in illo exemplo copulata pronomina neminem offendent, qui talia Ciceronis comparauerit* qui quia quae (*ad fam. XII* 2, 2), quas quom quiuis quamuis (*Tusc. V* 16, 46), quod quia quem ad modum (*de nat. deor. I* 20, 53), *alia*

1 capud *B* 2 perpıcıat *A* pſpıcı& *B* minus *R. Stephanus*, *Turnebus* munuſ *AB* coepıſſet *A* allegaretur *AB* 3 ac *editiones* ut *AB* de ıuſ *B* exıgıſſet *corr* exeg *AB* 4 quod habeo *B* quod*abeo *A* quoi ipse *C. F. W. Muellerus* quoıpſe (cuıuſ) *AB* heredıſ e& *B* hereſ** ēēt (eſ *in rasura*) *A* 5 fuıſſ& *corr ex* fuıſſe *B* fuıſſe *A* ea que* (*fuit* quae) *A* mınor eſ ſed *B* mınor e&* (e& *in rasura*) *A* 6 exactıonē *corr* ne *B* hedıb; (re) *A* 7 ēē *corr* e& *B* eſſe *A* pecınıā *A* exıgıſſet *corr* exeg *A* sine coheredibus *R. Stephanus* nıſı coheredıb; *B* nıſı*coheredıb; (c *e corr*) *A* 8 quıɴ etıam (ɴ *e corr*) *A* cadent *B* caueɴ̄t (ueɴ̄t *e corr*) *A* 9 relıgıonē *corr* nē *B* ca*pere *A* lıceatıſ p̱ aeſ & *B* ıſ p̱ aeſ & *in rasura A*, *in margine* ¬ *h. e.* et *antiqua manu scriptum* 10 heredes *R. Stephanus* heredıſ *AB* heredem *ante Stephanum* teſtam̄|ti *B* teſtam̄ti (te *e corr*) *A* 11 loco reſ (co r *e corr*) *A* 12 ego *A*

quaero a uobis, Scaeuolae, pontifices maximi et homines meo quidem iudicio acutissimi, quid sit quod ad ius pontificium ciuile appetatis; ciuilis enim iuris scientia pontificium quodam modo tollitis. nam sacra cum pecunia pontificum auctoritate, nulla lege coniuncta sunt; itaque si uos tantum modo pontifices essetis, pontificalis maneret auctoritas, sed quod idem iuris ciuilis estis peritissimi, hac scientia illam eluditis. placuit P. Scaeuolae et Ti. Coruncanio, pontificibus maximis, itemque ceteris, eos, qui tantundem caperent, quantum omnes heredes, sacris alligari. habeo ius pontificium. quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput scri- 53
ptum caute, ut centum nummi deducerentur: inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quasi hoc, qui testamentum faciebat, cauere noluisset, admonet iuris consultus hic quidem ipse Mucius, pontifex idem, ut minus capiat quam omnibus heredibus re—

---

ergo *B* 1 quero *B* hominiſ *corr* eſ *A* 3 pontificium *editiones* pontificum *AB* appetatiſ *corr ut uidetur ex* adp *A* 4 pontificū *B* quodādmodo *A* qđ admodo *B* tollitiſ *corr ex* tull *A* ſacra *corr ex* ſacrō *B* 5 auctoritate (auct *in rasura*, o *ex* u *corr*) *A* nullage (le *supra*) *A* nullum (a *supra*) lege *B* (*sic*) 6 itaque si uos *R. Stephanus* itaq; uſibuſ (uſib;) *AB* 7 pontificaleſ *B* liſ *corr A* aucturitaſ *corr* tor *A* 8 estis peritissimi *R. Stephanus* eſt ſperetiſſi|mi *B* eſt ſpernitiſ *sed* rnitiſ *in litura*, *quae* retiſſimi *facile comprehendere potuit*, *A* hac *R. Stephanus* ac *AB* illam eluditis *Turnebus* ille luditiſ *B* illa (e *supra*) luditiſ *corr ex* illęluditiſ *A* 9 p; ſcaeuolae *B* poſt ſcaeuolae *Heinsianus* p· ſcaeuolae *sed* p· *in eraso loco, qui* poſt *capere potuit*, *A* et Coruncanio *Lambinus* et Ti. Coruncanio *Orellius* & hiico|runcario *B* & coruncario (& coru *in rasura*) *A* 10 itemque *Manutius* idemquae *A* idemq; *B* ceteriſ ceteriſ *B* tan'tum dem *B* 11 heredes *editiones* heredibuſ *A* heredib; *B* habeo *Heinsianus* *abeo *A* abeo *B* 12 ciuile *corr* li *A* paticioniſ (r *supra*) capud *B* 13 *deducerentur (ded *in rasura*) *A* 14 cui *B* liberaretꝛ *B* 15 quasi *scripsi* quiſi *B* quidſi *A* quodsi *R. Stephanus* 16 iuris consultus *editiones* iuriſ conſulto *AB* Mucius (*uel* Mutius) *editiones* muniuſ *B* munuſ (i *supra*) *A* 17 relinquat *B*

linquatur. super dicebant, quicquid cepisset, adstringi: rursus sacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, et e medio est iure ciuili, ut per aes et libram heredem testamenti soluant et eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is, cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitque ea non * * *

---

1 ſup dıcebanт *AB* supra *Turnebus, idem postea* superiores *coniecit* quıcquıd *A* quıc *B* coepıſſ& *AB* adſтrıngıт̃ *A* 2 sacris *editiones* ſacrı *AB* 3 ıuſ*eтemedıo (т *corr*) *A* ıuſ & ḥẹmedo *B* ius set *Halmius* p ẹſıт lıbẹrā (*corr* ẹſeт) *B* æſ& *in rasura A sed in margine ad hunc uersum manu antiqua* ıт *scriptum est* 4 heredĕm *B* тeſтam̃тa *B* (*sed uidetur* тeſтam̃тı *correctum fuisse*) ſoluẹnт *B* 5 etsi is *Huschkius* 6 ſтıpulaтuſ eſт *om B* quod legatum est *editiones* quolegaтuſ ē *A* co (*corr* qo) legaтuſ ē *B* 7 exтıpulaтıone *A* ſıтquae *B* ſıтque *A* 'sitque ea non legata *aut* sacris non astricta' *Turnebus*. '*Multa hic deesse ex eo notum est, quod paulo ante cum de familiarum sacris dissereret, nunc de parentationibus uerba facit. Quis porro doctus ille uir fuerit Accii familiaris, cum superiora desint, diuinare non possumus. Nisi forte Sisennam intelligit, quem libro primo Accii familiarem uocauit* [*scilicet Turnebus I,* 2, 7 *p.* 8, 2 Accium *non* Macrum *scribit et deinde u.* 6 Sisenna eius amicus]. *Sententiam tamen quodammodo coniectabimus. Ex eo enim, quod ait*, ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur, *arbitror eum de Bruto in superioribus locis loquutum. Sic enim quaerit Plutarchus in Problemat.*' *Turnebus* 1538. 'Doctum hominem] *Decimum Brutum intelligit, qui Accii poetae perfamiliaris fuit. Cicero pro Archia* [11, 27 *cf. Brut.* 28, 107]. *Veteres autem extremo anni mense diis manibus parentare solebant, qui februarius erat, uerum posteaquam februarius secundus anni mensis factus est, obtinuit, ut eodem tamen mense res diuina eis fieret. uerum tamen Brutus instituti ueteris memor, non februarium sed decembrem ultimum mensem sequebatur in deorum manium parentationibus. Hunc Ciceronis locum sic in problem. attingit Plutarchus* [*Quaest. Rom. c. XXXIV conf. c. XIX*] διὰ τί τῶν ἄλλων Ῥωμαίων ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ ποιουμένων χοὰς καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι, Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων ἱστόρηκεν, ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦτ' ἔπραττεν.' *Turnebus* 1552. *Defectum orationis Lambinus ita reparauit* sitque eadem sacris non alligata. uenio ad manium iura,

doctum hominem sane, cuius fuit Accius perfamiliaris, 54 sed mensem, credo, extremum anni, ut ueteres Febru-

---

quae maiores nostri et sapientissime instituerunt et religiosissime coluerunt. Februario autem mense, qui tum extremus anni mensis erat, mortuis parentari uoluerunt: quod tamen Decimus Brutus Decembri facere solebat. cuius ego rei causam cum mecum quaererem, Brutum reperiebam in hac re iccirco a more maiorum discessisse (nam Sisennam uideo causam, cur ille uetus institutum non seruaret, ignorare, doctum hominem sane, cuius fuit Attius perfamiliaris) sed *cet. Haec ille in editione a.* 1565, *ubi haec adnotat:* 'quod tamen D. Br.] *hic locus ex uno codice perantiquo et Plutarcho restitutus est.*' *in posterioribus editionibus haec Lambini adnotatio fertur:* '*duae uoces* alligata sacris *quae desiderabantur a nobis additae sunt ad sententiam huius loci explendam: quas tamen nolumus haberi Ciceronis . . . . quae sequuntur de manium iuribus et de Decimo Bruto, qui mense Decembri non ut ueteres Februario diis manibus parentabat, partim ex codice perantiquo, ad cuius oram fere iisdem uerbis adscripta erant, partim ex Plutarcho restituta sunt, quae nihilo magis Ciceronis esse affirmo.*' *in eisdem praeter leuiores in illis supplementis mutationes post* Brutus (*u.* 3) *additum legitur* ut scriptum a Sisenna est *et post* ignorare (*u.* 7) *haec inserta sunt* Brutum autem maiorum nostrorum institutum temere neglexisse non fit mihi ueri simile, doctum hominem. *Haec Lambini supplementa* (*quibus ne nouissimus quidem editor suum librum carere uoluit*) *et quidem tam primitiua quam correcta et aucta unde fluxerint, adscriptae a me Turnebi adnotationes patefacient: nimirum inde Sisennae citatio sumpta, eaque ne postea quidem abiecta cum Accii familiarem non Sisennam sed Brutum uocari idem Turnebus docuisset. Itaque ex illis Lambinianis nihil prorsus nisi Plutarchi testimonium, quod Turnebo debetur, retinendum et ad hanc sententiam referendum est. Ceterum mihi hic paulo plura, quam quae ad parentalium mensem pertinerent, intercidisse uidentur; inprimisque opinor in hac de dis manibus disputatione locum habuisse ea, quae de immortalitate animorum in his libris exposita fuisse Lactantius testatur Inst. diu. III* 19, 2*:* quam sententiam Cicero de legibus sic explicauit: 'gratulemurque nobis, quoniam mors aut meliorem quam qui est in uita aut certe non deteriorem adlatura est statum: nam sine corpore animo uigente diuina uita est, sensu carente nihil profecto est mali.' *quam ad disputationem puto referri quae infra c.* 27, 68 *leguntur* deinceps dicit (*uidelicet Plato*) eadem illa (*nimirum quae nos*) de immortalitate animorum; *ubi uide adnotata* 1 acciuf

arium, sic hic Decembrem sequebatur. hostia autem
22 maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat.
55 Iam tanta religio est sepulchrorum, ut extra sacra et gentem inferri fas negent esse, idque apud maiores nostros A. Torquatus in gente Popillia iudicauit. nec uero tam denicales, quae a nece appellatae sunt, quia residentur mortuis, quam ceterorum caelestium quieti dies feriae nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent. eas in eos dies conferre ius, ut nec ipsius neque publicae

---

Heinsianus acтıuſ *AB* Attius *Lambinus* 1 ſı hıc *AB* decem-ber *B* decem ber (b *ex* p *corr*) *A* ſic hic decembrem *editiones* 2 *parenт arę *A* 'pietatis adiunctum: *quomodo attributa rerum et personarum dicere solemus, ita hoc loco* adiunctum pietatis *dixit, pro pietatis adiunctione uel adiectione. sed genus hoc dicendi sane quodam modo insolens est, uerum eodem modo scribit Cicero* [*de fin. IV* 24, 68] illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum.' *Turnebus*; pietati adiunctum *R. Stephanus* adiunctum *delet Bakius. Confer Acad. post. I* 5, 21 (6, 22) uitae autem adiuncta esse dicebant, quae ad uirtutis usum ualerent; nam uirtus in animi bonis et in corporis cernitur et in quibusdam, quae non tam naturae quam beatae uitae adiuncta sunt; *et similiter* attributa personis, negotiis *de inu. I* 24, 34 3 ſepulchorū (r *supra* h) *A* 5 A. Torquatus *R. Stephanus* aтorquaтuſ *sed* a *erasa B* *тorquaтuſ *A* Popillia *Lambinus* popı*lıa (*fuisse* populıa *uidetur*) *A* popılıa *B* *** nec (*fuit ut uidetur* necnec) *A* 6 tam denicales *Aemarus Ranconetus apud Turnebum, R. Stephanus* тandelıca lex *A* тā delıcтa (fıca *supra*) lex *B* quae a nece appellaтae *Heinsianus* quaea nec ea appellaтa *A* quae an ea appellanтe *B* 7 mortuis *Salmasius* (*ad Plauti Epid. III* 4, 33) morтuı *AB*; *confer Plauti Capt III* 1, 8 uenter gutturque resident esuriales ferias. *Praue cum olim tum rursus nuper* quia neci dantur (*uel* dentur) mortui *coniecerunt, si quidem non erat, quod* denicalium *nomen iam ante explicatum iterum explicaretur, sed hoc agebatur, ut, cur* denicales *aeque atque deorum quieti dies* feriae *nominarentur, intelligeretur; id quod eo fit, quia feriamur mortuis* quam]quıa *A* quı&ı (&ı *in rasura*) *A* 8 ferıe *B* ex uıтa (hıc *supra*) *A* 10 con*fere (*fuit* cum fere) *A* ius est *Lambinus* ut nec ipsius neque *Ascensiana* uт ne ıpſıuſ (ıpſı *B*; vr *supra*) neque *AB* ut neque ipsius neque *deteriores plerique* ut

feriae sint; totaque huius iuris conpositio pontificalis magnam religionem caerimoniamque declarat; neque necesse est edisseri a nobis, quae finis funestae familiae, quod genus sacrificii Lari ueruecibus fiat, quem ad modum os resectum terra optegatur, quaeque in porca contracta iura sint, quo tempore incipiat sepulchrum esse et religione teneatur. at mihi quidem antiquissi- 56
mum sepulturae genus illud fuisse uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur: redditur enim terrae corpus et ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur. eodemque ritu in eo sepulchro, quod *haud* procul a Fontis ara est, regem nostrum Numam conditum ac-

---

ne ipsius neue *e libris Goerenzius* (*quod Maduigius de fin. I* 20, 67 *probare uidetur*) ut ipsius neque *Mommsenus De pronomine* ipsius, *quod non ad mortuum sed ad ferias agentem refertur, uide Maduigium l. c., Schoemannum* (*Redetheile p.* 46) 1 conpoſitio *corr ex* conpoſitia *B* 2 caerimoniā quae *B* caerimoniā que* (e *corr*) *A* declaret *Baiterus nescio an consulto* 3 funeſte *B* 4 Lari *Lambinus* lare *AB* uerbecibuſ *A* uerbe cib; *B*; *haerent in his et* ueruecibus *tollunt, sed puto haec sic intelligi oportere*: non necesse est edisseri, quod genus sacrificii sit illud, quod Lari ueruecibus fiat 5 exceptum terra *Turnebus* resectum terra *Andreas Patricius ad Ciceronis fragmenta* reiectū | terrę (reiectū *in rasura*) *A* reiectum|terrae *B* 6 contracta *B* confracta *sed* f *ex* t *corr A* iuraſſint *B* 7 at *B* ad *A* ac *Manutius* 8 ſepultō *A* illut *corr* ud *A* aput *corr* ud *A* 9 xeno potem *B* cyruſititur *B* cyruſutit *sed* ſutit *in rasura A* *Xenophon Cyrop. VIII* 7, 25 τὸ δ' ἐμὸν σῶμα . . ὅταν τελευτήσω, μήτε ἐν χρυσῷ θῆτε μήτε ἐν ἀργύρῳ μήτε ἐν ἄλλῳ μηδενί, ἀλλὰ τῇ γῇ ὡς τάχιστα ἀπόδοτε. τί γὰρ τούτου μακαριώτερον, τοῦ γῇ μιχθῆναι, ἣ πάντα μὲν τὰ καλά, πάντα δὲ τἀγαθὰ φύει τε καὶ τρέφει; ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως φιλάνθρωπος ἐγενόμην καὶ νῦν ἡδέως ἄν μοι δοκῶ κοινωνῆσαι τοῦ εὐεργετοῦντος ἀνθρώπους 10 operimento *editiones* operimentū (ri *e corr*) *A* opermentū *B* 11 eodē|quae ritu *B* eodemqueritu *sed* eritu *in rasura A* ſepulchro *A* haud *addidit Hugo Grotius in Mart. Cap. I p.* 16 12 *a (a *e corr*) *A* ara est *A. W. Zumptius* araſ *AB* *Maduigii rationem* (*Opp. II* 157) *non recte cepit Halmius, cum et Grotii Zumptiique correctiones teneat et tamen*

cepimus gentemque Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse usam. C. Mari sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sulla uictor, acerbiore odio incitatus, quam *si tam* sapiens fuisset quam fuit uehe-
57 mens. quod haud scio an timens *ne* suo corpori posset accidere, primus e patriciis Corneliis igni uoluit cremari. declarat enim Ennius de Africano: h i c e s t i l l e s i t u s. uere; nam siti dicuntur ii, qui conditi sunt. nec tamen eorum ante sepulchrum est, quam iusta facta et porcus caesus est. et quod nunc communiter in omnibus sepultis uenit usu, ut humati dicantur, id erat proprium tum

---

in eo *corruptum esse Maduigio adsentiatur* nummā *A* nūmā *B* accepımuſ *Heinsianus* accıpımuſ *AB* 1 cornelıā* *A* mo[me]rıā *A* (o *corr ex* e) 2 esse usam *deteriores nonnulli et Ascensiana* eſſe unā[humatam] *B* ēē humatā *in rasura A* eſſe unam *Heinsianus* marı[uſ] ſıtaſ *B* marı[u] ſſıtaſ *A* 3 apuτ[d] **|amenē (*fuit* apuτanτ| ıenē) *B* apud anıenē *sed* pud anıe *in rasura A* dıſſıpa*rı *A* ſılla *A* ſylla *B* 4 |*odıo *A* si tam *deteriores, om AB*; *illud Halmius non recte opinor latinum esse negauit; formam Turnebus explicuit: nimirum plenius poterat dici* acerbiore odio incitatus quam fuisset si tam sapiens fuisset quam fuit uehemens; *confer III* 10, 23; *ad fam. III* 6, 2 5 quod auτ *corr* haud *AB* τımen[ſ]ſuo *AB* ne *addidit Lambinus* corpore *corr* rı *AB* accedere *A corr* cıd *B* 6 e] ae *B* *Plinius N. H. VII* 54, 187 ipsum cremare apud Romanos non fuit ueteris instituti: terra condebantur. at postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum. et tamen multae familiae priscos seruauere ritus, sicut in Cornelia nemo ante Sullam dictatorem traditur crematus, idque uoluisse ueritum talionem eruto C. Mari cadauere. sepultus uero intellegatur quoquo modo conditus, humatus uero humo contectus 7 enim] etiam *a Goerenzio commemoratum commendat Maduigius Emend. p.* 76, *non probabiliter* dea*fricano (f *erasum*) *A* 8 ſıτιτı *Heinsianus* ſıτı** *A* (*propter Halmium moneo dubitari non debere quin idem in A ante rasuram fuerit quod est in Heinsiano*) hıı *A* hı *B* 9 porcus *Luebbertus Comment. pontific. p.* 73 corpuſ *AB* 10 caeſuſ *corr in* caeſūſ *A* est] sit *Maduigius* mō|nıb; *sed* m *corr in* ȷn *B* 11 penıτuſ *AB* ponitur ut *Turnebus* uenit ut *Goerenzius* uenit usu ut

in iis, quos humus iniecta contexerat, eumque morem ius pontificale confirmat. nam prius quam in os iniecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tum et illis humatus est et gleba uocatur, ac tum denique multa religiosa iura conplectitur. itaque in eo, qui in naue necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mucius familiam puram, quod os supra terram non extaret; porcam heredi esse contractam et habendas tri-

---

Moserus pp*ū*tū* *A* pp.iū tū *B* 1 ıſ *Heinsianus* hıſ *AB* qđ *B* quod *A, et in margine ad h. u. antiqua manu* ſ *scripta est* hu|muſ (muſ *in rasura, sed et* hu *non uidetur primitus scriptum*) *A* ıntecta *B* ınjecta *sed* j *e corr A* contexerat *Feldhuegelius* conterat *AB* eū quae *B* *eūque (eū *e corr*) *A* 2 confırmet *A* (*sic*) os *R. Stephanus, Turnebus* eoſ *AB* ıntecta *B* ınjecta *A sed* j *e corr* 3 ubı crematū (ı cr *in rasura*) *A* crematū *B* 4 nihil (l *in rasura*) *A* ınıecta *B* ınjecta *sed* j *e corr A* gleba tumulıſ & humatuſ eſt & gleba | uocatur (ba *et* ulıſ & *et* & g *in rasura*) *A* gleba tūmulıſ·& humatuſ ē& gleba uocatur (¯ *super* u *erasum*, mulıſ·& *in rasura*) *B* gleba tum et ıllıſ humatuſ eſt et gleba uocatur *Heinsianus. non dubitandum uidetur, quin in utroque Vossiano ante lituras correctionesque eadem scriptura fuerit, quam habet Heinsianus: ergo ea niti oportet emendationem, quae uti illo* tumulıſ & *omnino non debuit: conieci* iniecta gleba tum et illic (*cum deterioribus quibusdam uel* tum et ille *cum Turnebo*) humatus est, et gleba ⟨tumulus⟩ uocatur ac tum denique. *certe haec duo, iniecta gleba et sepultum uere humatum esse et glebam, i. e. humum qua contectum est corpus, tumulum siue sepulcrum uocari, sic ut est in scriptura librorum, puto recte et conuenienter huic disputationi coniungi* 6 conpletıtur *B* cōplectıt̃ *sed* plectıt̃ *in rasura A* naue *B* naue *corr* nauı *A* 7 necatus *editiones* uocatuſ *AB* in mare proiectus esset *editiones* ın marı pıectuſ eſſe (ēē) *AB* 8 mucıuſ (cı *e corr*) *A* purā* *A* quod os *editiones* quotoſ *AB* extaret *Turnebus* extare *AB* 9 porcam *Victorius* portā *AB* (*sic*) *post* heredı *spatium trium uel quattuor litterarum capax in B* esse *Turnebus* eſſet *A* eſſed *B* contractam et *Iosias Mercerius ad Nonium p.* 163, 21 contracen (n *e corr*) *A* contrac.& *B* contracet *Heinsianus*

duum ferias, et porco femina piaculum pati; si in mari
23 mortuus esset, eadem praeter piaculum et ferias.

58 ATTICVS. Video quae sint in pontificio iure, sed quaero ecquidnam sit in legibus.

MARCVS. Pauca sane, Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis; sed ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulchrorum. hominem mortuum, inquit lex in duodecim, in urbe ne sepelito neue urito. credo uel propter ignis periculum. quod autem addit neue urito, indicat, non qui uratur sepeliri, sed qui humetur.

ATTICVS. Quid? qui post XII in urbe sepulti sunt clari uiri?

MARCVS. Credo, Tite, fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis causa tributum est, ut Poplicolae, ut Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerunt,

---

1 femınã *A* piandum: atqui si *Dauisius* piaculum faciendum: si *Marinus Atti de' fr. Aru. p.* 216 piandum: at si *Maduigius Opp. II* 158; *at* piaculum *nolim mutari propter ea quae sequuntur* eadem praeter piaculum et ferias, *sed uariari orationis formam putauerim: interpolata esse* et porco . . pati *credibile non est* marı *Heinsianus* mare *AB* 3 ponτıfiτıo *A* iure sed *Victorius* ıurıſ eτ *AB* 4 ecquidnam *Aldus nepos* & quıdnam *B Heinsianus* &quıdnam *A* 5 ſane| *A sed* ne *in exitu uersus a corr add, initium sequentis uersus obscurum* & uıτu arbıτror *B* eτ nıτua bıτror *Heinsianus* & uτ arbıτror *in rasura A* 6 ıgnoτa (*fuit* ınnoτa) *A* regıonē (li *supra*) *A* 7 ſepulchrorū *B* ınquıd *B* 8 ın xĩı *B* ın duodecım *Heinsianus* ın dŏodecimmılıa *A* ne ſepelıτoɴe (ue *supra*) urıτo *A sed* ne ſepelıτoɴe *in rasura* ne urıτo *B Heinsianus* 9 ıgneſ *A corr* ıgnıſ *B* 10 ɪɴdıcaτ *corr ex* ıudıcaτ *AB* ıudıcaτ *Heinsianus* quıııuraτur (ı *ante* u *erasum*) *B* quı*uraτur *A* ſepılırı *A* 12 quıd quı *AB* quı *om Heinsianus* quid quod *Maduigius Opp. II* 159 xıı *in rasura A* xıı *sed* ıı *in rasura corr B* 13 cları (o *supra*) uırı (of *supra*) (*sic*) *A* cları (of *supra*) uırı (of *supra*) *B* *Correctorem apparet* claros uiros credo fuisse *coniunxisse et sic editiones R. Stephano antiquiores* 15 uτ populı colę *B* uτ pu blıcolę *sed* uτ pub *in rasura A* Poplicolae *Lambinus* 16 τen(v)e-

aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus consecuti sunt. sed *ut* in urbe sepeliri lex uetat, sic decretum a pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulchrum. nostis extra portam Collinam aedem Honoris: aram in eo loco fuisse memoriae proditum est; ad eam cum lamina esset inuenta et in ea scriptum lamina HONORIS, ea causa fuit aedis huius dedicandae. sed quom multa in eo loco sepulchra fuissent, exarata sunt; statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari.

Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus. hoc plus, inquit, ne facito: rogum ascea ne polito. nostis quae secuntur; discebamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. exte- 59

---

runt *A* 2 ſoluti *Heinsianus* ſolutiſ *A* ſolitiſ *B* consecuti *deteriores* non ſecuti *AB* ut *addidit Maduigius Opp. II* 159 3 ſic decretum *B* ſit decr&ũ *in rasura A* ſidecretum *Heinsianus* pontific| *A* 4 nostis *editiones* noſtriſ *A* nr̄iſ *B* 5 harā *B* fuiſſe* *A* 6 lamna *A Heinsianus* lam(IN)a *B* e& *in rasura A* 7 inea*| *B* (ſ *erasum*) lamina *Turnebus* domina *A* (do)mina *B* mina *Heinsianus*; lamina, *quod ut inscriptionis partem cum* HONORIS *coniungunt Turnebus, Lambinus, ad pronomen* ea *pertinere, Moserus recte adnotat, genetiuus autem inscripti nominis habet exemplum de nat. deor. III* 34, 84 in quibus (mensis) cum more ueteris Graeciae inscriptum esset BONÓRVM DEORVM ea (e *e corr*) *A* 8 aedis huius dedicandae *deteriores* aediſ haec dedicare *AB*, *quae uereor ne non probe in deterioribus correcta sint: poterat* ea causa fuit ⟨cur⟩ aedis haec dedicare*t* quom multę *A* cum|multa *B* 9 colligium *corr* colleg *AB* 10 po(u)tiſſe *A* po(u)tiſſe *B* potiſſe *Heinsianus* reli(gi)oni *A* 11 mi(u)nendi*ſumptuſ *A* mi(u)nendi ſump(u)toſ *B* lamentationisque *deteriores* lamentationeſque *AB* 12 funebris *Dauisius* funeriſ *AB Cf. Maduigius Opp. II* 159 tran(ſ)lata (nſ *in rasura*) *A* ſoloniſ (lon *in rasura*) *A* 13 inquid *AB* ne facito: rogum ascea *primus recte distinxit R. Stephanus* (*item Turnebus*); *antea* ne facito rogum: ascea *uulgabatur* ascea *AB* (*cf. Z. f. O. G.* 1860 *p.* 20) 14 noſtiſquę *in rasura A* 15 iā *in loco eraso trium*

nuato igitur sumptu tribus riciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem: mulieres genas ne radunto neue lessum funeris ergo habento. hoc ueteres interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intellegere dixerunt, sed suspicari uestimenti aliquod genus funebris, L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat; quod eo magis iudico uerum esse, quia lex Solonis id ipsum uetat. haec laudabilia et locupletibus fere
24 cum plebe communia; quod quidem maxime e natura
60 est, tolli fortunae discrimen in morte. cetera item funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt. homini, inquit, mortuo ne ossa legito, quo pos funus

---

quattuorue litterarum capaci A 1 ncınııſ *Heinsianus* ncınııſ *corr* rec *B* recınııſ *sed* recı *in rasura A confer p.* 122, 6 et tunicula *Turnebus* & uımcla *B* & uıncla *A Heinsianus* et clauis *Turnebus postea* reciniis relictis *Schoellius Legis XII Tab. rel. p.* 56 (153), *quo nihil opus; nam, opinor, ratio eius ablatiui simplex est et uulgaris: hoc enim dicit, extenuatum esse sumptum tribus riciniis, iis uidelicet, quae lex finiuit quaeque transgredi per legem non liceret: quo improbabilius, haec* tribus . . . tibicinibus *tolli, quae nec qui addita sint intelligitur et a Cicerone scripta esse uel ea quae p.* 122, 6 *leguntur fidem faciunt* 2 tıbıcınıbuſ (cı *in rasura*) *A* 3 cenaſ *corr* ge *AB* raduntone ue *B* raduntо|*neue (o *corr*) *A* funerıſ *corr* fun *B* 4 habenteo *Heinsianus* habento* *sed* o *e corr et dein* o *erasa B* habento* (o *e corr*) *A* ınterpr&eſ* ſex* ęlıuſ ·Łacılıuſ *sed duae* ſ *priores e corr*; ęl *ex* el; ·Łac *ex* ·l·ac *corr A* 5 acıllıuſ *B* 6 ueſtımenta *corr* tı *B* funebris *editiones* funerıſ *AB* L. Aeliuſ *Turnebus* laelıuſ *AB* Aelius *Lambinus* 7 ᵉıulatıonem *AB* (*sic*) ıulatıonem *Heinsianus* 8 uețerum *A* uețerū (ū *ex* ō *corr ut uidetur*) *B* lexſolonıſ *A* 10 maxımae *B* maxımę *A* e] ae *B* 11 tolı *A* discrimen in morte *R. Stephanus* dıſ cremın mortem *corr* dıſcrımen *B* dıſcrımın mortē *corr* dıſcrımen *A* dıſcrımen in mortē *Heinsianus* discrimen morte *Victorius* funebria quibus *editiones* funebrıſaquıbuſ *B* c&era Itē funebrıſ aquıbuſ *praeter* aquıbuſ *in rasura A* 12 xıȷ *sed* ıȷ *in rasura A* ſuſtēlerunt *A* 13 ınquıd *AB* quo quoſ *B* quoſ *A Heinsianus* poſ funuſ *corr* poſtfunuſ *AB*

faciat. excipit bellicam peregrinamque mortem. haec praeterea sunt in legibus: de unctura * * que seruilis unctura tollitur omnisque circumpotatio; quae et recte tolluntur, neque tollerentur, nisi fuissent. ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae praetereantur. illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam uirtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex inpositam iubet. credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent lectique plures sternerentur, id quod ne fieret lege sanctum est. qua in

---

poſſımuſ *Heinsianus; tenui in legis uerbis formam antiquam* pos, *de qua Ritschelius Opp. II* 541 1 peregrınāquạe *A* pelegrınā quạe *B* 2 preτerea *A* ·deunc·τura quẹ ſeruılıſ *A* deunc|τuraq; ſeruılıſ *B* *Orationis formam hanc fuisse puto:* haec praeterea sunt in legibus: de unctura ⟨cena⟩ que seruilis unctura tollitur omnisque circumpotatio; *et deesse uocabulum, quale exempli causa positum* cena, *quod* circumpotationi *respondeat, et tota conformatio et* que *particula declarat; de praepositio praeparandae sententiae inseruit, quem ad modum, ut uno de multis utar exemplo, ad fam. II* 17, 2 de rationibus referendis non erat incommodum te nullas referre; *qui usus ab hoc loco, ubi praesertim generi species subiicitur, non esse alienus uidetur.* de unctura ⟨circumpotatione⟩ que *Manutius, sed is haec cum illis* in legibus *coniungi uoluit. nouissimi editores* de uncturaque *Dauisio auctore tollunt, de causa interpolationis ut uidetur securi* 4 τoluntur *B* fuiſſ& *B* ſumτuoſa *A* 5 reſperſıone· *B* longe coronẹ *A* longe chorone *B* ne acerrae *Turnebus* nec acerrae (acerre *A*) *AB* 6 pr&ereanτur *A* 8 partam *R. Stephanus* paraτam *AB* ei qui *editiones* eı quae (quẹ) *AB* peperıſ ſedeīparenτıſ ıne *B* eıuſ | parenτı *sed* uſ *erasum ut uidetur A* 9 ımpoſıτā *A* ınpoſſıτam *B* 10 factıτaτū* uτ (τū *et* u *e corr*) *A* 'ut uni plura: *funera plura uni fierent.' Turnebus* plures sternerentur *deteriores* plureſınτerrenτur *AB* 11 ıd quod (q; *antiqua manu*) *A* ıd qvoq; *corr ex* ıd qđq; *B* ıd quodque *corr* ıd quoque *Heinsianus* credo[que] (*ut est in deterioribus nonnullis*) quod erat factitatum, ut uni plura fierent lectique plures sternerentur; id quod ne fieret lege sanctum est *R. Schoellius Legis XII Tab. rel. p.* 55, *haec sic scripta Schoemanno* (*Opp. III* 386 *sq.*) *auctore supra u.* 1 *post uerba* funus

lege quom esset neue aurum addito, *uidete* quam
humane excipiat altera lex, praecepit altera lege: at cui
auro dentes iuncti escunt, ast im cum illo
sepeliet uretue, se fraude esto. et simul illud
61 uidetote, aliud habitum esse sepelire et urere. duae
sunt praeterea leges de sepulchris, quarum altera pri-
uatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cauet: nam
quod rogum bustumue nouum uetat propius
sexaginta pedes adici aedes alienas inuito
domino, incendium ueretur acerbum [uetat]; quod

---

faciat *ponenda esse ratus* 1 qum A cũ B eſſent A ẽẽN (*h. e.* N *corr in* τ) B addιτo (o *e corr*) A uidete *addidi, confer u.* 4 et simul illud uidetote; *formam sententiae effeci similem illi ad fam. VII* 5, 1 sed posteaquam Pompeii commoratio diuturnior erat quam putaram . . ., uide quid mihi sumpserim, coepi uelle ea Trebatium expectare a te, quae sperasset a me. *confer etiam Philipp. II* 14, 34 ego autem, uide quam tecum agam non inimice, quod bene cogitasti aliquando, laudo 2 lex] ex B precepιτ *corr* precιpιτ A p̄ cιpιτ B at *Ascensiana, Turnebus* uτ AB 3 ιuncτι *Heinsianus* u ncτι B; *in A utrum* ιuncτι *an* uιncτι *an denique* uιncτι *rectius legatur, ambiguum* escunt *Pithoeus* eſſenτ AB 4 sepeliet uretue *R. Stephanus* ſepell&ur &ue A ſepel|leτur eτuæ B esto *editiones* ιſτo AB 5 alιuτ B sepelire et urere *R. Stephanus* ſepelιr&ur aere A ſepelιeτur aere B 6 pr&erea A lege *corr* legeſ AB 7 ιpſι *corr* ιpſιſ A ſepulchrιſ B 8 buſτũ|ne nouũ B buſτũ ue|** nouum (ue *in fine uersus a corr add*) A propius *editiones* proprιuſ AB 9 pedeſ adιcι aedeſ adιcι aedeſ B pedeſ ********* adιcι aedeſ (adιcι *in rasura*) A; *liquido, opinor, hoc quoque loco apparet, quid in A fuerit ante lituram; confer p.* 26, 17 10 uer&ur acerbũ u&aτ A uereτur·acebũ ueτaτ B (ueτaτ *etiam in Heinsiano*); *uidetur scriptor a fine uocis* acerbum (aceruum) *ad similem uocabuli* nouum *exitum oculis aberrasse, ab eoque errore alterum* uetat *natum esse: hinc apparet non probabilem esse aut Halmii* ut arceatur uetat, *aut Lambini coniecturam* uidetur arcere [uetat], *in qua uel* uidetur *in re aperta et ante significata* (*u.* 7) *displicet: ceterum nego aptius posse uerbum inueniri illo* ueretur (*confer II* 15, 39), *et* acerbum (*quod Turnebus* 'graue et calamitosum' *explicat*) *cur hoc a rogo oriundum incendium uocetur, uideor equidem mihi ex uulgato eius uocabuli*

autem f o r u m, id est uestibulum sepulchri, b u s t u m u e
u s u c a p i uetat, tuetur ius sepulchrorum. haec ha-
bemus in XII, sane secundum naturam, quae norma
legis est; reliqua sunt in more, funus ut indicatur, si
quid ludorum, dominusque funeris utatur accenso atque
lictoribus, honoratorum uirorum laudes in contione me- 62
morentur easque etiam [et] cantus ad tibicinem prose-
quatur, cui nomen neniae, quo uocabulo etiam *apud*
Graecos cantus lugubres nominantur.

ATTICVS. Gaudeo nostra iura ad naturam accom- 25
modari maiorumque sapientia admodum delector; sed
re[cedo]quiro, ut ceteri sumptus, sic etiam sepulchrorum
modum.

MARCVS. Recte requiris: quos enim ad sumptus pro-
gressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulchro uidisse
***te* credo. minimam olim istius rei fuisse cupiditatem,**

---

usu intelligere 1 forum *Turnebus* (*coll. Fest. p.* 84) eoꝝ *AB* bufτūue *in rasura A* 2 τuετur|*Iuſ (r *a corr add*) *A* ſepulchoꝝ *A* hęc [h]abemuſ [in] x̃II *A* 4 ſelıqua *B* (*sed saepe in hoc codice* ſ *et* r *uix internoscuntur*) ındıcaτ (*sic*) *B* ınducaτur *A* 5 dominusque *Manutius* domuſq; *B* domu[f]q; *A* acenſo *AB* 6 lıττorıb; *B* uirorum *editiones* uıuorū *AB* (*sic*) in concione memorentur *R. Stephanus* ın conτıonē memoranτur *AB* 7 etiam *Manutius* &ıā & *AB* 8 apud Graecos (Graios) *Wesenbergius* grac choſ *A* graccuſ *B* grecoſ *Heinsianus* lucubreſ *B* 10 *Attici nomen posui* (*legebatur Quinti*) *propter* 124, 3, *cf. p.* 115, 3; *uide proxima* accommodare *corr* arı *B* 11 maıorū quae *B* delector; sed requiro *scripsi* delecτor·ſedrecedoquıro *A Heinsianus* delecτor· ſed recedo phyro *B* delector. *M.* Sed credo, Quinte *editiones* 12 uτ *corr ex* uı *B* ceτerı *Heinsianus* c&ero[f] *praeter* c& *e corr A* ceτerı[o]ſ *B* ſepulchorū *B* 13 modum. *M.* Recte requiris *Turnebus* (*qui etiam in superioribus uitium agnouit, sed in emendando aberrauit*) modum recτe (recτae *B*) requırı *AB, editiones* 14 quos enim *deteriores* quıſ enī *AB* progressa iam ista res *editiones* ꝑ|ceſſa ıam ē areſ *B* proceſſa ıā eſτa reſ *A* 15 Incfıgulı *A* hınc fıgulı *B* ſepul|crho (*sic*) *A* 16 te *addidit Maduigius* minimam olim *editiones* mınıma mollæm *A* mınam

multa extant exempla maiorum. nostrae quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumptum et luctum remouere a deorum Manium iure, hoc intellegant in primis, sepulchrorum magnificentiam esse minuendam.

63 nec haec a sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt. nam et Athenis iam illo mores a Cecrope, ut aiunt, permansit hoc ius terra humandi: quam quom proxumi fecerant obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus et gremium quasi matris mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur; sequebantur epulae, quas inibant propinqui coronati, apud quos de mortui laude quom, si quid ueri,

---

ol|lem *B* reȷ** (ı *in rasura*) *A* 1 extant exempla *Maduigius* extarent·ā pla *B* extareN̄* āpla *sed* N̄ *et* ā *in rasura A* extarent exempla *deteriores* legıſ *Heinsianus* legeſ *AB* 2 ınt̄rae praeteſ *B* Iubentĕr *A* ſumptuſ & luctū *B* ſumptuſ & luctū *sed* ſ & *in rasura A* (*sic*); *quare* sumptum *scripsi, ut est in lege, ad quam haec referuntur, II* 9, 22, *confer II* 23, 59
4 mı*nuendā (*fuit* munuendā) *B* 5 haec*a (*fuit* haecca) *B* neclecta *corr* neg *B* 6 athenıſ ıamıllo (e *supra*) moreſ (ſ *supra*) *B* athenıſ*ȷamılle moſ** (ſ *prior et* ȷ, *porro* e moſ *in rasura*) *A*, *in quo ne dubites ante lituram ipsum illud* ıllo moreſ (*quod est etiam in Heinsiano*) *fuisse, ut haec sit certissima sedes corruptelae, cumque ceteroquin plana et integra sit oratio* nam et Athenis a Cecrope ut aiunt permansit hoc ius terra humandi, *illa ex interiecta quadam sententia residua esse opinor, quae sic fere potuit formata esse* nam et Athenis, ⟨nostis⟩ iam illos mores, a Cecrope. *confer ad Att. I* 14, 4.
acecrope *corr in* acıcrope *AB* 7 hoc ıuſ *sic distincte AB, quod uerissimum est et coniecturis corrumpitur; neque accusatiuum uelut* corpus *ad* humandi *desiderari concesserim* quam *scilicet* humationem, *quasi non* terra humandi *sed* humationis *praecessisset*: *sic Schefferus explicat, uere, ut puto*; *confer de orat. II* 2, 5 bene dicere autem, quod est scienter et perite et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis saepta teneatur: *pro* quam *coniecit* quod *Turnebus, probatum Maduigio Opp. II* 160 quom *A* cū *B* 10 |uıuıſ (*prior* u *e corr*) *A*
11 ſequebatur (N *supra*) *AB* (*sic*) aepulę *AB* inibant *Camerarius* ınırant (e *supra*) *B* ınırant *Heinsianus* ınırent *A* 12 quos *Maduigius Opp. II* 160 quaſ *AB* quomnı quıduerı *A* cū omnı quı duerı *B*

erat praedicatum, nam mentiri nefas habebatur, ** ac iusta confecta erant. postea quam, ut scribit Phalereus, 64 sumptuosa fieri funera et lamentabilia coepissent, Solonis lege sublata sunt: quam legem eisdem prope uerbis nostri decemuiri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. de lamentis uero expressa uerbis sunt: m u l i e r e s g e n a s n e r a d u n t o n e u e l e s s u m f u n e r i s e r g o h a b e n t o. de sepulchris autem nihil est apud Solonem 26 amplius quam ne quis ea deleat neue alienum inferat, poenaque est, si quis bustum, nam id puto appellari *τύμβον*, aut monimentum, inquit, aut columnam uiolarit, iacerit, fregerit. sed post aliquanto propter has amplitudines sepulchrorum, quas in Ceramico uidemus, lege sanctum est, ne quis sepulchrum faceret operosius quam quod decem homines effecerint triduo; neque id 65 opere tectorio exornari nec hermas hos quos uocant

---

si quid ueri *Turnebus; confer p.* 120, 4 si quid ludorum 1 meͭnᷓtırı *A* adıuſta (ſ *mutatum in* x) conıecta *A* adıuxta conıecta *B* ac ita iusta confecta *Turnebus*; *fuitne* habebatur, ⟨sepultura⟩ ac iusta confecta; *confer II* 17, 42 sepultura et iustis exequiarum: *certe intercidisse nomen probabile est* 2 poſte *B* poſte *corr* poſtea *A* quam] cum *Turnebus* quom *Manutius* 3 ſumpſum tuoſ afıerı *B* cepıſſent *B* & ſolanıſ (o *supra* a) *A* ſolanıſ (o *supra* a) *sine* & *B* (*sic*) 5 nostri decemuiri *R. Stephanus* nr̃ſuırı *AB* 6 recınııſ *AB* ſolanıſ (o *supra* a) *B* 7 expraeſſa *A* expręſſa *B* uerba *Dauisius* mulıeraſ geneſ *B* 8 nera|duntoh̦o̦nev (ue *supra* v) fleſſum (a *in fine uersus et* o *ante* h a *corr add, punctis notata erasa*) *B* raduntο · ɴeue leſ|ſum *A sed* o *corr*, ɴeue *in rasura* 11 poena quae *B* poenaque *A* apelları *B* 12 τύμβον aut] tū bona ut *AB* (*sic*) monumentū *B* ınquıd *B* uolarıtȷacerıt (ı *supra* u; ȷ *et* c *corr*) *A* uocar& acerıt *B* uiolarit deiecerit *editiones, quod uerum esse aegre mihi persuadeo* 13 propter has] ꝑ teraſ *B* 14 quaſı ın *B* rūquaſun *praeter* n *in rasura A* geramıco *AB sed in B uidetur* g *ex* c *corr* uıdemuſ *B* uıdımuſ *corr* uıdemuſ *A* legeſ cum.Eſt *B* 15 ſeplchrū (u *supra* e) *A* 16 trıduo* *A* 17 opere textorıo exnarı (or *supra* n) | ɴechermaſoſ quoſ (rı *in fine uersus a corr add*, ɴechermaſoſ *in rasura*) *A* opera | & ex-

licebat inponi, nec de mortui laude nisi in publicis sepulturis nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. sublata etiam erat celebritas uirorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur;
66 auget enim luctum concursus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quemquam uetat in funus aliorum. sed ait rursus idem Demetrius increbruisse eam funerum sepulchrorumque magnificentiam, quae nunc fere Romae est; quam consuetudinem lege minuit ipse: fuit enim hic uir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam ciuis e re publica maxime tuendaeque ciuitatis paratissimus. is igitur sumptum minuit non solum poena, sed etiam tempore; ante lucem enim iussit efferri. sepulchris autem nouis finiuit modum; nam super terrae tumulum noluit quid statui nisi columellam tribus cubitis ne altiorem aut mensam aut label-

---

tario exmarine cermaſ oſ quoſ *B* opere textorio exnarine cernam hoſ quoſ *Heinsianus* tectorio *editiones* hermas hos quos *R. Stephanus* hermas quos *C. Stephanus, Halmius, sed cf. Orat.* 39, 134 χαρακτήρ ille qui dicitur 2 niſi quid (i *prima e corr*) *B* necab alionisi q̊ *in rasura A* pub|lica earem *B* 3 caelebritaſ *A* 4 munueretur *B* 5 auget *e codice Vrsinus* hůc *A* huic *B* habet *editiones* quocirca (circa *in rasura*) *A* quodcirca *Heinsianus* 6 accidere *corr* accedere *A* accidere *B* alienorum *Bakius; Plutarchus Solon.* 21 τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν 7 idem *deteriores* eidem *A* eidēmetriuſ *B* increbu|iſſe *B* 8 ſepulchrorū quā *B* ſepulchroꝝ que *sed e extrema in rasura A* 9 fere (re *in rasura*) *A* romaē quā *B* consuetudinem *editiones* conſuetudine *AB* 10 utſitiſ *B* eruditiſſimiſ *Heinsianus* 11 ciuiſe r. p. maxime *Heinsianus* ciuiſ ſer ·p̄· maximae *B* eruditiſſumuſ · ſed&iāciuiſ rei p. maxime | *praeter* eruditiſ *in rasura A* tuendae quae *B* tuendaequae *A* 12 paratiſum *B* paratiſ ſimuſ *A* peritissimus *R. Stephanus* is igitur *Maduigius* · iſti (*corr* iſte) igitur *A* iſti igit̄ *B Heinsianus* ſumptū (p *a corr add*) *A* 13 etiā *corr ex* itiā *A* tempora *B* temporą̊ *A* 14 nouis *editiones* nobiſ *A* nob̄ *B* 15 noluit *editiones* uoluit *AB* quid *editiones uetustae* quod *AB* quicquam *Lambinus, quod probat Maduigius de fin. III* 21, 70 colu*|mellā (*fuit* colum|ellā) *A* 16 cupitiſ *B* cubitiſ *corr* cup *A*

lum, et huic procurationi certum magistratum praefecerat.

27
Haec igitur Athenienses tui. sed uideamus Plato- 67
nem, qui iusta funerum reicit ad interpretes religionum: quem nos morem tenemus. de sepulchris autem dicit haec: uetat ex agro culto eoue, qui coli possit, ullam partem sumi sepulchro; sed quae natura agri tantum modo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento uiuorum recipiat, ea potissimum ut conpleatur: quae autem terra fruges ferre et ut mater cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat neue uiuos
neue mortuos. extrui autem uetat sepulchrum altius 68
quam quod *quinque homines* quinque diebus absoluerint, nec e lapide excitari plus nec inponi quam quod capiat laudem mortui, incisam ne plus quattuor herois uersibus, quos longos appellat Ennius. habemus igitur huius quoque auctoritatem de sepulchris summi uiri, a quo item funerum sumptus praefinitur ex censibus a minis quinque usque ad minam. deinceps dicit eadem illa de

---

ne alteriorē *B* n̄∗altı∗orē *A* (altı *in rasura;* n̄ *est* non) 1 procuratıonı (o *ante* n *in rasura corr*) *A* macıſtratū *corr* mag *A* 3 ıgıtur *in extrema pagina om B* athenıenſ ē uı *B* 4 ıuxta *A* p̄ıcıt *A* (*uidetur* pıcıt *pr fuisse*) ad *sed* a *quoque uidetur ex* u *corr A* 5 more *corr* morē *A* more *B* ſephulchrıſ (l *corr*) *A* 7 ſumıſſepulchro *B* ſedq; *corr in* ſed,q; (*h. e.* quae) *A* 9 compleat̃ *B* 10 quem (*fuit* quem) *A* quē *B* cıbuſ *corr* oſ *A* cıbuſ *B* ſubpedıtare *B* 11 uıuōſ — mortuōſ *A* uıuo — mortuuſ (uſ *corr in* oſ) *B* 12 uatat *B* 13 quinque homines *ex Platone addidit Turnebus* 14 excıtarıt prıuſ *A* excıtarı prıuſ *B* plus *editiones* 15 herois *deteriores, Turnebus* heroeſ *AB* (*sic*) heroicis *editiones uetustiores;* ἡρωϊκῶν *Plato* 16 longuſ *B* hennıuſ *B* ∗ennıuſ *A* 18 item funerum *I. Fr. Wagnerus* ıterū funerū *AB* ſumptuſ *A* prefinıtur *corr* prę *A* ex censibus *editiones* ex ſenſibus *AB* 19 dicit *scilicet Plato, qui reuera haec ibi ubi reliqua tetigit, in legibus, quem locum infra citaui* eadē ıllā *B* eadem illa: '*quae etiam in Phaedone et aliis locis disserit multis.*' *Sic Turnebus explicat longe ille prudentius aliis; uerum non possunt haec ad alios Platonis libros referri, sed sic in-*

inmortalitate animorum et reliqua post mortem tranquillitate bonorum, poenis impiorum.

---

terpretor: eadem illa *quae nos antea exposuimus, ut ad fam. I* 9, 18 iubet idem ille Plato *h. e. quem antea* 12 *laudaui. tractasse autem Ciceronem has res in ea parte, quae II* 21, 54 *periit, h. e. in ipso initio disputationis de extrema lege religionis, quae est de dis manibus, funeribus et sepulcris, ad eum locum probare studui. interpolationis indicia nulla sunt neque uero recensionis a nescio quo editore horum librorum antiquitus factae* 1 ınmortalıtatē *A* ımmortalıtatē *B* relıquā *A* tranquıllıtatē *A* tranquılıtatē *B* 2 penıſ *B* poenıſ *corr in* poenaſ *A* *Plato Leg. XII* 958 *D* περὶ τελευτήσαντας δή, εἴτε τις ἄρρην εἴτε τις θῆλυς ᾖ, τὰ μὲν περὶ τὰ θεῖα νόμιμα τῶν τε ὑπὸ γῆς θεῶν καὶ τῶν τῇδε, ὅσα προσήκει τελεῖσθαι, τοὺς ἐξηγητὰς γίγνεσθαι κυρίους φράζοντας· θήκας δ' εἶναι τῶν χωρίων, ὁπόσα μὲν ἐργάσιμα, μηδαμοῦ, μήτε τι μέγα μήτε τι σμικρὸν μνῆμα· ἃ δὲ ἡ χώρα πρὸς τοῦτ' αὐτὸ μόνον φύσιν ἔχει, τὰ τῶν τετελευτηκότων σώματα μάλιστα ἀλυπήτως τοῖς ζῶσι δεχομένη κρύπτειν, ταῦτα ἐκπληροῦν, τοῖς δὲ ἀνθρώποις ὅσα τροφὴν μήτηρ οὖσα ἡ γῆ πρὸς ταῦτα πέφυκε βούλεσθαι φέρειν, μήτε ζῶν μήτε τις ἀποθανὼν στερείτω τὸν ζῶνθ' ἡμῶν. χῶμα δὲ μὴ χοῦν ὑψηλότερον πέντε ἀνδρῶν ἔργον ἐν πένθ' ἡμέραις ἀποτελούμενον, λίθινα δὲ ἐπιστήματα μὴ μείζω ποιεῖν ἢ ὅσα δέχεσθαι τῶν τοῦ τετελευτηκότος ἐγκώμια βίου μὴ πλείω τεττάρων ἡρωϊκῶν στίχων .... πείθεσθαι δ' ἐστὶ τῷ νομοθέτῃ χρεὼν τά τε ἄλλα καὶ λέγοντι ψυχὴν σώματος εἶναι τὸ πᾶν διαφέρουσαν, ἐν αὐτῷ τε τῷ βίῳ τὸ παρεχόμενον ἡμῶν ἕκαστον τοῦτ' εἶναι μηδὲν ἀλλ' ἢ τὴν ψυχήν, τὸ δὲ σῶμα ἰνδαλλόμενον ἡμῶν ἑκάστοις ἕπεσθαι, καὶ τελευτησάντων λέγεσθαι καλῶς εἴδωλα εἶναι τὰ τῶν νεκρῶν σώματα, τὸν δὲ ὄντα ἡμῶν ἕκαστον ὄντως ἀθάνατον εἶναι ψυχὴν ἐπονομαζόμενον παρὰ θεοὺς ἄλλους ἀπιέναι δώσοντα λόγον, καθάπερ ὁ νόμος ὁ πάτριος λέγει, τῷ μὲν ἀγαθῷ θαρραλέον, τῷ δὲ κακῷ μάλα φοβερόν, βοήθειάν τε αὐτῷ μή τινα μεγάλην εἶναι τετελευτηκότι. ζῶντι γὰρ ἔδει βοηθεῖν πάντας τοὺς προσήκοντας, ὅπως ὅτι δικαιότατος ὢν καὶ ὁσιώτατος ἔζη τε ζῶν καὶ τελευτήσας ἀτιμώρητος ἂν κακῶν ἁμαρτημάτων ἐγίγνετο τὸν μετὰ τὸν ἐνθάδε βίον.... τὸ δὲ μέτριον νομοθέτης ἂν μαντεύσαιτο οὐκ ἀσχημονέστατα. ἔστω δὴ νόμος οὗτος· τῷ μὲν δὴ τοῦ μεγίστου τιμήματος εἰς τὴν πᾶσαν ταφὴν ἀναλισκόμενα μὴ πλέον πέντε μνῶν, τῷ δὲ τοῦ δευτέρου τρεῖς μναῖ καὶ δύο τῷ τοῦ τρίτου, μνᾶ δὲ τῷ τοῦ τετάρτου μέτρον ἂν ἔχοι τῶν

Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, reli- 69
gionum locum.

QVINTVS. Nos uero, frater, et copiose quidem, sed perge cetera.

MARCVS. Pergam equidem, et quoniam libitum est uobis me ad haec inpellere, hodierno sermone conficiam, spero, hoc praesertim die: uideo enim Platonem idem fecisse omnemque orationem eius de legibus peroratam esse uno aestiuo die. sic igitur faciam et dicam de magistratibus; id enim est profecto, quod constituta religione rem publicam contineat maxime.

ATTICVS. Tu uero dic et istam rationem quam coepisti tene.

ἀναλωμάτων. 1 explicato *B* arbrrroreligionū (*sic*) *B* arbitro^{r}religionū *A* 3 nos *editiones* non *AB* copiose∗ (e *e corr*) *A* 4 per ge^{ad}cetera *A* piece taera *B* 5 libitu *AB* 7 praeferti | die *B* p̄fer|ti die (*sic*, p̄fer, *sed* r *ex* n *corr*, *in exitu uersus a corr add*, ti die *in loco eraso paulo ampliore*) *A* 8 deligib; *B* 9 esse *om B* estiuo die | *in rasura A* die. sic igitur *deteriores* dies igit̃ *B* dies igitur *corr* die *Heinsianus* die | Jgit̃∗ (J *corr ex* i) *A* fatiā (t *mutatum in* c) *A* 10 de^{ma}gistratibus *A* ē *B* et *corr in* ē∗ *A* (et *Heinsianus*) 11 relegione *B* maxim∗e (*fuit* ae) *A* 12 dicet | tistā (t *in fine uersus e corr*, *fuit* dice | tistā) *B* &istā *in rasura A* quam coepisti *deteriores* quam (quā) accepisti *AB* M T·CICERO DE LEGIB·LIB·II·EXPL·INCP·LIB·III· *A* M TULLI CICERONIS DE LE|GIBUS LIBER II· EXPLIC·INCPT LIBER III· *B*

LIBER TERTIVS

1 1 MARCVS. Sequar igitur, ut institui, diuinum illum uirum, quem quadam admiratione commotus saepius fortasse laudo quam necesse est.

ATTICVS. Platonem uidelicet dicis.

MARCVS. Istum ipsum, Attice.

ATTICVS. Tu uero eum nec nimis ualde umquam nec nimis saepe laudaueris; nam hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem nisi suum laudari uolunt, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam.

MARCVS. Bene hercle faciunt. quid enim est elegantia tua dignius? cuius et uita et oratio consecuta mihi uidetur difficillimam illam societatem grauitatis cum humanitate.

ATTICVS. Sane gaudeo, quod te interpellaui, quoniam quidem tam praeclarum mihi dedisti iudicii tui testimonium; sed perge, ut coeperas.

2 MARCVS. Laudemus igitur prius legem ipsam ueris et propriis generis sui laudibus.

ATTICVS. Sane quidem, sicut de religionum lege fecisti.

MARCVS. Videtis igitur magistratus hanc esse uim,

---

1 ut *om B* Sequaigit ut inftitui *praeter* Sequ *in rasura A* 2 uirū *B* uirū (ı *e corr*) *A* *commotuſ *A* 4 dicis *deteriores* diligiſ *AB* 5 attice *B* attice (ȷ *corr*) *A* 6 umquā nec nimiſ|| *praeter* u *in rasura A* 7 laudaberiſ *B* laudaberiſ *A* 9 arbitratū eādiligā *B* arbitratumeo|**diligam (eo *in fine uersus a corr add*) *A* 11 conſecuta mihi *Heinsianus* conſecutā mihi *AB* 12 illa *B* 14 qm̄ quidē *B* qūm quidē *A* 17 ueris et *editiones* ueri · ſed *AB* 19 relegionum *B* 21 uidetiſ|itur *B* ui-

ut praesit praescribatque recta et utilia et coniuncta cum legibus: ut enim magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus, uereque dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum. nihil porro tam aptum est ad ius condicionemque 3 naturae, quod cum dico, legem a me dici intellegi uolo, quam imperium, sine quo nec domus ulla nec ciuitas nec gens nec hominum uniuersum genus stare nec rerum natura omnis nec ipse mundus potest; nam et hic deo paret et huic oboediunt maria terraeque et hominum uita iussis supremae legis obtemperat. atque ut 2 4 ad haec citeriora ueniam et notiora nobis, omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt: quod genus imperii primum ad homines iustissimos et sapientissimos deferebatur, idque [ut] in re publica nostra maxime

---

deniſ igitur (iſ ig *in rasura*) *A* 1 praeſcribat qui *B* p̄ſcribat que (ib *e corr*) *A* utilia (ilia *in rasura*) *A*, *uidetur* ut illa *fuisse* 2 magiſtratibuſ (magiſ *in rasura*) *A* leges ita] legeſ hiſ *B* legeſ** (*fuit* legeſiſ) *A* legeſiſ *Heinsianus sed* legeſ ita *superscr* 3 mageſtratuſ *B* uere quae *A* uerequae *B* 5 condicionē quae *A* condicionē quae *B* 6 lege *B* lege *corr* legē *A* intelligi *A* *Haeserunt in* dici intellegi, *quorum illud Goerenzio auctore Moserus, hoc Halmius deleri suadet, deprauata uterque oratione; quod uero Halmius glossam subindicari etiam forma* intelligi *in A opinatur, uerum non est hoc uno loco sic scribi in A; confer, ut pauca afferam, p.* 7, 2; 25, 8; 31, 4; *ceterum si recte dicitur* intellego te putare (*I* 1, 5), ego te accipio dicere (*II* 2, 5) *et similia, non uideo, quid in illis displiceat; de fin. V* 11, 33 hoc intellegant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me: *hoc conuerte in passiuam formam, habebis* hoc intellegi uolo, si quando naturam hominis dicam, hominem a me dici 7 illa *AB* illa *corr* ulla *Heinsianus* 8 cenſ *corr* genſ *B* genuſ *in rasura A* 10 deoper& *corr* deopar& *A* deoper& *B* 11 ſuppraemae legiſ *B* ſupraemæ *legiſ (æ *corr ex* a; *fuit ut uidetur* ſupraema elegiſ) *A* obtēper& *A* ut haec *B* ut*a*d (d *corr ex* c; *fuit* haec) *A* ut ad haec *margo Heinsiani* 12 c&eri ora *B* c&eriora *sed corr* cit *A* omniſ — gentiſ *A* omniſ — genteſ (g *e corr*) *B* 14 iuſtiſſim̄ | & ſapientiſſim̄ *B* 15 deferebat** (* *e corr*) *A* idq; ut *B* idque** *A* idque et *Dauisius* idque uel *Goerenzius* id quod *Bakius*

ualuit, quoad ei regalis potestas praefuit, deinde etiam deinceps posteris prodebatur, quod et in iis etiam qui nunc regnant manet; quibus autem regia potestas non placuit, non ii nemini, sed non semper uni parere uoluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis, quaeque de optima re publica sentiremus, in sex libris ante diximus, accommodabimus hoc tempore leges
5 ad illum, quem probamus, ciuitatis statum. magistratibus igitur opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest, quorumque descriptione omnis rei publicae moderatio continetur; neque solum iis praescribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus: nam et qui bene imperat paruerit aliquando necesse est, et qui modeste paret uidetur qui aliquando imperet dignus esse. itaque oportet et eum, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum et illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. nec uero solum ut optemperent oboediantque magistratibus, sed etiam ut eos colant diligantque praescribimus, ut Charondas in suis facit legibus, noster uero Plato Titanum e genere statuit eos, qui ut illi caelestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quae cum ita sint, ad ipsas iam leges ueniamus, si placet.

---

1 uoluıτ *B* quoad& *B* quoad (& superscr.) *A* eı *margo Heinsiani* regalef poτefταf *B* regalef (*corr* ıf) poτefταf* (f *ultima corr*) *A* 2 poτerıf (f superscr.) *A* qđ & ın ııf&ıā *A* qđ&ınıı fed&ıā *B* qui etiam nunc *Halmius* 3 regınā *B* reg*nanτ (nτ *e corr*) *A* 4 placuı ñ ıı *B* placuıτ·N̄ hı (τ·N̄ hı *in rasura*) *A* nē ıhı *B* fēp *A* fem *B* 6 fenτıoremuf *B* fenτı*remuf *A* fenτıremuf *margo Heinsiani* 7 accōmodauımuf *A* accomodauım̀ *B* accommodabımuf *corr Heinsianus* 9 fıne curū *B* 10 quorum que (e *in rasura corr*) *A* defcrıpτıone *AB* 12 ıf *B* ııf *A* *sed prior* ı *uidetur a corr add* p̄fcrıbenduf* (f *ultima corr, fuit* p̄fcrıbendum) *A* obτemporandı *B* 15 alıquando (n *e corr*) *B* dıgnuf e&̃ *B* 17 ımper& *A* fıbı e&̃ *B* fıbı ēē *corr ex* e&̃ *A* 18 opτem peraτ *B* opτemper& (N superscr.) *A* oboedianτ quae *B* 21 egene *B* egene (re superscr.) *A* 23 fıτ *B* fıN̄ *sed* N̄ *e corr* *A*

ATTICVS. Mihi uero et istud et ordo iste rerum placet. 3

MARCVS. Iusta imperia sunto, isque ciuis 6 modeste ac sine recusatione parento: magistratus nec oboedientem et innoxium ciuem multa, uinculis uerberibusue coherceto, ni par maiorue potestas populusue prohibessit, ad quos prouocatio esto. cum magistratus iudicassit inrogasitue, per populum multae poenae certatio esto. militiae ab eo qui imperabit prouocatio nec esto, quodque is, qui bellum geret, imperassit, ius ratumque esto. Minoris magistratus partiti iuris plures in ploera sunto. militiae, quibus iussi erunt, imperanto eorumque tribuni sunto: domi pecuniam publicam custodiunto, uincula sontium seruanto, capitalia uindicanto, aes argentum aurumue publice signanto, litis contractas iudicanto, quod[quod]cumque senatus creuerit agunto.

---

1 uero (o *e corr*) *A* &ſtud&ordo *B* &ſtud&ordo *A*; *sic* ſtuc *est in B Acad. pr. II* 34, 109 4 nequoboe|dientē *B* innoxium *AB* noxium *Victorius* 5 uerberibuſ necoherc&o *AB* uerberibusue *corr Heinsianus* 6 maiorue *editiones* maioruero *AB* populoſue *AB* populuſue *corr Heinsianus* ꝓhibeſ ſit *B* ꝓhibeſit *A* 7 ad coſ *B* 8 inroga ſituae *B* inroga ſit ue *A* per] penes *Buechelerus* multepoe ue *B* multe poene *sed* N *e corr A* 9 certatioſ ſto (*priore* ſ *in* e *mutato*) *B* miliciae *AB sed* t *corr in A* habeo *B* 10 prouocatione ceſto *AB* (*sic*) prouocatio nec esto *Halmius* prouocatio ne esto *editiones* nei esto *Buechelerus* quoque *AB* quodque *corr Heinsianus* hiſ *B* 11 gerat *A* 12 minoriſ *AB* pluref imploera *B* pluresim imploera *sed* oe *corr ex* oi *ut uidetur A* 13 meliciae *A* miliciae *B* erunt *editiones* erant *AB* 14 imperanti *A* impera|to *B* imperanto *Heinsianus* eoꝝ qui tribū| *A* eoꝝ qui tribuni *B* eorumque *corr Heinsianus* 15 ſomtiū *B* 16 ſeruanto *margo Heinsiani* ſperuanto *B* ſperNanto (N *corr ex* u) *A* uindicato *B* 17 aurum uel *A* publicae *B* ſignato *A* liteſ *B* 18 quodquodcūque *A* quodqđcumq; *B* quodcumque *corr Heinsianus*

7 Suntoque aediles curatores urbis annonae ludorumque sollemnium, ollisque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto.

Censoris populi aeuitates, suboles, familias pecuniasque censento, urbis tecta templa, uias aquas, aerarium uectigalia tuento, populique partis in tribus discribunto, exin pecunias, aeuitatis, ordinis partiunto, equitum peditumque prolem describunto, caelibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquonto: bini sunto, magistratum quinquennium habento: reliqui magistratus annui sunto: eaque potestas semper esto.

8 Iuris disceptator, qui priuata iudicet iudicariue iubeat, praetor esto: is iuris ciuilis

---

quodquomque *Buechelerus, sed eodem errore* quoquomodocunque *est in BE de fin. V* 11, 30 senatus *editiones* natuſ *AB* 19 agunto *editiones* acuncto *AB* 1 annonę (ę *e corr*) *A* 2 ludorū quaeſo|lemniū *B* 3 primus *editiones* priuſ *AB* 4 cenſoriſ *AB* ae uitataeſ *B* ſuboleſ *B corr* ſob *A* 5 urbis tecta templa *Bakius* urbiſta|templa *A* ur|biſtatē pla *B* 6 aquas *margo Heinsiani* quaſ *AB* erarirū *A* ueſtigalia *AB* 7 in tribus] in quibuſ *A* diſcribunto *A* diſcribuntur to *B* 8 pecuniaſ|*aeuitatiſ (*fuit* pecunia|ſaeuitatiſ) *A* aeuitatiſ ordiniſ *AB* partiunto *deteriores* parti ſunto *AB* aequitū *A* 9 *post* deſcribunto (*sic*) *repetiit* exin pecuniaſ aeuitatiſ ordiniſ partiſo|equitū peditūq; ꝓlem deſcribuno (*sic*) *B* caelibeſſed *A* celibeſ ſed *B* caelibeſ eſſe *corr Heinsianus* 10 ꝓibento *B* probum *A* 11 ſenatu (atu *in rasura*) *A* relinquoto *B* relinquunto *A* bini *Heinsianus* biniſ *AB*

semel moneo frequentissimum in his legibus imperatiuorum exitum o *saepe a suo uocabulo seiunctum proximo praefigi in B uelut u.* 10 *hanc speciem habet* |li regunt oprobrū inſenatu nerelinquot obiniſ ſunt omagiſtra| 12 reliqui — sunto *delet Halmius, quae quod hoc loco posita sunt ut in lege fortasse non laudandum est, non scripta esse a Cicerone non credo, conf.* 3, 9 13 ea quae *B*

15 diſcertator *AB* diſceptator *corr Heinsianus* iudicari|iubeat *B* 16 ꝓter *B* eſtoɉſ*ɉuriſ (ɉ *utrobique e corr*) *A*

custos esto: huic potestate pari quotcumque senatus creuerit populusue iusserit, tot sunto.

Regio imperio duo sunto, iique praeeundo, iudicando, consulendo praetores, iudices, consules appellamino: militiae summum ius habento, nemini parento: ollis salus populi suprema lex esto.

9 Eumdem magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito: aeuitatem annali lege seruanto.

Ast quando duellum grauius, discordiae ciuium escunt, oenus ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idem iuris quod duo consules teneto, isque aue sinistra dictus populi magister esto: equitatumque qui regat habeto pari iure cum eo, quicumque erit iuris disceptator. ast quando consulis magisterue populi nec

---

1 potestate pari quotcunque *R. Stephanus* poteſtatı parı quod|cũque *AB* 2 ſunto* (o *e corr*) *A* 3 prae aeundo *B* preeun**|do *A* 4 conſuendo *AB* conſulendo *corr Heinsianus* 5 appellamıno *B* appellanto** (nto *in rasura*) *A* appellamınoe *Bergkius* (*Philologi XIV* 186) 6 ollis *R. Stephanus* oıuſ *B* *ıuſ (o *erasa*) *A* (*Halmius errat*) populi *editiones* populo *AB* populoi *Feldhuegelius, quod uix probabile est* 7 ſupraema *A* ſuppraema *B* eſto* (o *e corr*) *A* 8 eum de magıſtra|tum *B* ınt|fuerıt *A* 10 legeſ *AB* lege *corr Heinsianus* ſeruanto aſt quando *Heinsianus* ſeruant a ſı quando *B* ſeruanto** et quando (o *et* qu *e corr sed* et *manu pr*) *A* 11 aut discordiae *Turnebus* discordiaeue *deteriores, Lambinus* 12 *in margine antiqua manu ad hunc uersum* ue ſunto *si recte interpretor A* unus *Lambinus* (*quem eundem postea* oenus *coniecisse ferunt*) oneſ *AB* menſeſſı (e *ante* ſ *corr,* ſ *ante* ı *a corr add*) *A* 14 teneto *Turnebus* tenunt·o· *B* tenunto* *sed* o *e corr A* (*fuit* tenunt o) aueſ ınıſtra *AB* 15 equitemque qui regat *Turnebus* equitatum qui regat *Graeuius* equitatumque qui regat *Orellius* aequıtatemcumque quı re|gat *A* aequıtatem cũq; quı regat *B* hab& operı *B* 17 consules magisterue *Maduigius Emend. p.* 85 conſulıſ magıſterue *Heinsianus* conſulıſ eſt magıſtratuſue *AB* nec

erunt, reliqui magistratus ne sunto, auspicia patrum sunto, ollique ec se produnto, qui comitiatu creare consules rite possit.

Imperia, potestates, legationes, cum senatus creuerit populusue iusserit, ex urbe exeunto, duella iusta iuste gerunto, sociis parcunto, se et suos continento, populi sui gloriam augento, domum cum laude redeunto. rei suae ergo ne quis legatus esto.

Plebes quos pro se contra uim auxilii ergo decem creassit, ei tribuni eius sunto, quodque ii prohibessint quodque plebem rogassint, ratum esto: sanctique sunto neue plebem orbam tribunis relinquunto.

10 Omnes magistratus auspicium iudiciumque habento, exque is senatus esto. eius decreta rata sunto, ast potestas par maiorue prohi-

---

erunt *Halmius* nec · r̃ · *AB* 1 auſpıcıa *margo Heinsiani* aſpıcı aſ *A* aſpıaſ *B* 2 ec se *scripsi* hęc ſe *A* ex ſe *B* 3 comitiatu *Turnebus, R. Stephanus* comıtatu *AB* poſſım ımperıa *B* poſſınt ımperıa *sed* nt *corr ex* m *A* possit *Turnebus* possiet *Buechelerus* 5 creuerıt *margo Heinsiani* creauerıt *B* creauıt *A* 6 ger̃ oſo cıuſ *B* gerunto* ſocı*ıſ (o *post* t *e corr, fuit* gerunt oſocıuſ) *A* 7 suos *'quidam' apud Turnebum* ſeruoſ *A* ſeruuſ *B* souos *Buechelerus* populı ſuı *Heinsianus* popıllı ſuı *sed* ıllı *corr ex* ulı *A* pupıllıſ uı *B* 8 augent odomū *B* augento* domū (o *ante rasuram e corr*) *A*, *fuit* augent odomū; *atque eodem modo saepe hoc genus errorum, quod in B fere intactum est, in A corrigitur, quod semel moneo, ne quis in his lituris aliquid latere opinetur* laude redeunto* reı ſue ergo *A* lauderet deuntore|gıſ ue ergo *B* 9 eſt oplebeſ *B* eſto*plebeſ *A* 10 auxılıı (x *e corr*) *A* 11 eı̃ tribuni *scripsi* &trıbunı *A* &trıbunı *B sed* & *corr ex* hı *uel* ſıı 12 ıı *corr Heinsianus* ıd *AB* 13 eſto *in rasura A* ē · o · *B* 14 re|lınquıunt · o · *B* relın|qu*unto* (o *e corr*) *A* 15 ıudıcıum quaẹ *A* 16 habent · o · exq; ıſ *B* habento*q̇ exque ıſ (o *e corr*) *A* eſto *corr ex* · ē · o *A* ē · o · *B* decreta|decreta *A* 17 ratal̃ o *B* rataſunto* (o *e corr*) *A* prohibessit S. C. *R. Stephanus* prohibessit *Manutius* prohıb& ſe *A* ꝓhıb& ſe *B* *Bue-*

bessit, perscripta seruanto. is ordo uitio uacato, ceteris specimen esto.

Creatio magistratuum, iudicia populi, iussa uetita cum suffragio cosciscentur, optumatibus nota, plebi libera sunto.

Ast quid erit, quod extra magistratus coe- 4
rari oesus sit, qui coeret populus creato eique ius coerandi dato.

Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, praetori, magistro populi equitumque eique, quem patres produnt consulum rogandorum ergo; tribunisque, quos sibi plebes rogassit, ius esto cum patribus agendi: idem ad plebem quod oesus erit ferunto.

Quae cum populo quaeque in patribus agentur, modica sunto.

---

cheleri rationes, qui haec ast potestas... seruanto *deleri iussit, non satis intellego; nam quod haec in suasione legis praetermittuntur* (12, 28), *quam causam a Schoellio Leg. XII Tab. rel. p.* 109 *afferri uideo, omisit Cicero in ea enarratione, qua ne uoluit quidem omnia pertractare* (*II* 10, 24), *etiam alia, uelut ea quae* 4, 10 *de curatore praecipiuntur* 2 uacaτo] *in margine A antiqua manu ad hunc uersum* car&o *scriptum est, cf.* 12, 28 ſpecιem mesτo *B* ſpecιem meſτị o *A sed in hoc antiqua manu in margine* ſpecιmen; *cf.* 12, 28 4 eoſcιncen*t A* eo|ſcιcenτuro ropτū aτιb; *B* cosciscentur *posui* (*Z. f. O. G.* 1860 *p.* 18) cum suffragio consciscentur *Turnebus, idem* cum consciscentur, suffragia *coniicens* 5 plebι *sed* p *corr ex* b *A* 6 ast quid *Manutius* auτ quιd *B* · uτ quιd *A* (*cum foramine in membrana*) magistratus coerari oesus *Iacobus Taurellius teste Victorio apud Moserum* magistratus coeratore oesus *Turnebus* magιſτrι τuſco herarιo eſuſ *B* magιſτraτuſ quoherarιo eſuſ *A* 8 eique ius *editiones* eι quι ιuſ *AB* 9 paτrιbuſ · ꝗuạe *A* 10 *equιτumque *A* 12 τrιbunιſ quae *A* · P̄L. *B* · P̄RḶ *A* 13 'rogassit *id est* creauerit.' *Turnebus*, creassit *Bakius, quod dubito num necessarium sit, si quidem* creare, rogare *tam nullo discrimine nonnumquam usurpantur* (*confer ad Att. IX* 9, 3), *ut hoc, quod proprie est magistratus, non populi uel plebis, uideatur etiam de plebe potuisse dici* 14 ferunτo (o *corr ex* ur *ut uidetur*) *A* 15 quaeque] q; quạe (us *suprascr.*) *A* 16 agentur *editiones* ag&ur *AB*

11 Senatori, qui nec aderit, aut causa aut culpa esto: loco senator et modo orato, causas populi teneto.

Vis in populo abesto. par maiorue potestas plus ualeto. ast quid turbassitur in agendo, fraus actoris esto. intercessor rei malae salutaris ciuis esto.

Qui agent, auspicia seruanto, auguri publico parento, promulgata proposita in aerario cognita agunto, nec plus quam de singulis rebus semel consulunto, rem populum docento, doceri a magistratibus priuatisque patiunto.

Priuilegia ne inroganto: de capite ciuis nisi per maximum comitiatum ollosque, quos censores in partibus populi locasint, ne ferunto.

Donum ne capiunto neue danto neue petenda neue gerenda neue gesta potestate.

Quod quis earum rerum migrassit, noxiae poena par esto.

ſumpto *A* 2 ē·o· *B* eſto *corr ex* ē·o· *A* ſenator (or *corr ex* uſ *ut uidetur*) *A* 4 abesto *deteriores* adeſto *AB* maıorue *corr Heinsianus* maıorque (maıorq;) *AB* 5 ual&·o· *B* ual&o* *A* 6 actoris *R. Stephanus* auctorıſ *AB* ınterceſſor re|ın malę *B* male *A* 8 ſeruant·o· *B* ſeruanto* (o *e corr*) *A et sic identidem in proximis in utroque* 9 proposita, in aerario cognita: *sic distinguitur in editionibus nonnullis uetustioribus, uelut C. Stephani, Lambini*; in aerario condita habento *coniecit Turnebus*, condita *etiam Gruterus; confer scholium in Sestianam c.* 64, 135 Licinia et Iunia coss. auctoribus Licinio Murena et Iunio Silano perlata illud cauebat, ne clam aerario legem ferri liceret, quoniam leges in aerario condebantur 11 ſemel *AB* simul *Gruterus, quod uereor, ne incaute arripuerint nouissimi* consulunto *editiones* conſulento *AB* docento *corr Heinsianus* ducent o *AB* 14 comitiatum *R. Stephanus* co*mıtatū *corr ex* cum mıtatū *A* (*sic*) cū ıtatū *B* olloſque *sed* o *pr e corr A* 15 locaſint *corr* locarınt *A* locaſſınt *B* 19 æarū *B* mıgraſſ& *B* noxıe *A* 20 poena *editiones* poenae *B* poene *A*

Cesoris fidem legum custodiunto: priuati ad eos acta referunto nec eo magis lege liberi sunto.

Lex recitata est: discedere et tabellam iubebo dari.

QVINTVS. Quam [com] breui, frater, in conspectu 5 12
posita est a te omnium magistratuum descriptio, sed ea paene nostrae ciuitatis, etsi a te paulum adlatum est noui.

MARCVS. Rectissime, Quinte, animaduertis; haec

---

1 caeſorıſ *A* cęſorıſ *B* cenſoris *margo Heinsiani*; *semel moneo, me* cesoris *et nonnulla alia eius generis in his legibus a Vossianis tradita tenuisse Buechelero auctore* (*Jahrb. f. Philol.* 1863 *p.* 786), *quamquam qui Vossianos pertractauerit, concedet, opinor, non ita magnam esse eorum in his rebus uelut in terminatione* is *auctoritatem* fidem legis *Lambinus* fidem legum *Maduigius* fidem legē *AB* priuata *corr ex* priuati *A* 2 a deo ſacta referunto | *nec (*sic*, d *et* unto *add*, *fuit* a deo ſacta referr̃ | onec *A* adeoſ | actere ferr̃ o nec *B* eo (o *e corr*) *A* legı *B* 5 quam *corr Heinsianus* quā cǒm *A* quā cum *B* 6 deſcriptio *AB*, *item* 137, 3 deſcriptione *A* diſcriptione *B*, *denique* 137, 12 deſcriptio *AB* *Nouissimi editores sine testimonio et hic et* 129, 10 discriptio *ponunt, sed non est haec* discriptio *magis quam* descriptio magistratuum, *quae eadem* compositio 137, 5 *uocatur, quem ad modum I* 5, 17 conposita et descripta iura *dicuntur: neque II* 12, 30 descriptioque sacerdotum *non malui cum A quam cum B et nouissimis editoribus* discriptio: *utriusque Vossiani testimonio* 131, 7 populi partis in tribus discribunto *firmatur, et tamen uel hic dubitare licebit, num Cicero uno tenore* in tribus discribunto, prolem describunto *uoluerit; confer III* 19, 44. *neque* caelestem discriptionem *p.* 19, 15 *puto satis uel a significatione uel a librorum testimonio uel denique exemplo* (*de nat. deor. I* 11, 26 *coll. Aristot. phys.* 8, 1) *uindicari: immo mihi haec* caelestis discriptio (*h. e. himmlische Eintheilung*), *cui deos hominesque parere uult scriptor, parum apta uidetur, qui* caelestem descriptionem (*h. e. des Himmels Ordnung, Plan, quem ad modum Turnebus explicat 'ut uulgo loquimur, ordinatio et constitutio'*) *cum* aedificandi descriptione (*Bauplan*) *de off. I* 39, 138 *conferre malim et fere in eam uim dici putauerim, qua de fin. III* 22, 74 natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius: *et sunt alia, quae uelim accuratius considerari ab iis, qui nouicii uocabuli nimis ut mihi uidetur studiosi* describendi *uerbum fere exulare ex latinitate iubeant* 7 poene *A* allatū *B* 8 rectiſſimę *B*

est enim, quam Scipio laudat in *illis* libris et quam maxime probat temperationem rei publicae, quae effici non potuisset nisi tali descriptione magistratuum. nam sic habetote, magistratibus iisque, qui praesint, contineri rem publicam et ex eorum conpositione, quod cuiusque rei publicae genus sit, intellegi. quae res cum sapientissime moderatissimeque constituta esset a maioribus nostris, nihil habui sane, non multum, quod putarem nouandum in legibus.

13 Atticvs. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu et rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio.

Marcvs. Faciam, Attice, ut uis, et locum istum totum, ut a doctissimis Graeciae quaesitum et disputatum est, explicabo et, ut institui, nostra iura attingam.

Atticvs. Istud maxime expecto disserendi genus.

Marcvs. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris, quod faciendum fuit, cum de optuma re publica quae-

---

1 ſpıcıo *B* illis *om AB, addi iussit Turnebus* 2 maxımae *B* 3 potuisset *editiones* poꞇuiſſe *AB* 4 magıſꞇraꞇıbuſ· ſııſque *A* magıſꞇraꞇıb; ſuſ quae *B* preſınꞇ *A* 5 conpoſıꞇıone *AB sed* comp *corr in A* cuiusque rei publicae *Turnebus, R. Stephanus* eıuſ que ınrep. *A* eīq; ın rep. *B* 6 genoſ *corr* genuſ *A* ınꞇellıgı *A* ınꞇellegıq; reſ *B* 7 ſapıenꞇıſſımạe moderanꞇıſſıme que *A* ſapıenꞇıſſımȩ moderanꞇıſ|ſımae quae *B* moderaꞇıſſımeq; (n *supra*) quae *Heinsianus, qui codex in uoce* nıchıl *u.* 8 *deficit*

8 *fortasse* non paulum *propter* 136, 7; aut non multum *Maduigius* non modo multum *deteriores* quod (q *e corr*) *A* 11 rogatūeo *B* 12 dıſpuꞇıſ *B corr* eſ *A* ut disputes *Rathio Halmioque glossa uisa est, inclusitque Baiterus; sed iis deletis uix melior fit aut uenustior oratio: debebat enim* reddes nobis causas, quibus maxime placeat ista descriptio; *at interiectis illis* ut in religionis lege fecisti *continuauit orationem quasi ante non* reddes nobis *sed* facies *posuisset, quem ad modum etiam Marcus non* reddam *sed* faciam *respondet, quod illis sublatis minus aptum uidetur* maxımae *B* maxımẹ *A* 15 addocꞇıſſımıſ *B* a*docꞇıſſımıſ *A* 18 adquı *B*

19 quod faciendum fuit *Grutero auctore inclusit Baiterus, sed*

reretur; sed huius loci de magistratibus sunt propria quaedam, a Theophrasto primum, deinde a Dione Stoico quaesita subtilius.

Atticvs. Ain tandem? etiam a Stoicis ista tractata 6 14 sunt?

Marcvs. Non sane nisi ab eo, quem modo nominaui, et postea a magno homine et in primis erudito, Panaetio. nam ueteres uerbo tenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque ciuilem, de re publica disserebant. ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe; post Aristoteles inlustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum Heraclidesque Ponticus profectus ab eodem Platone; Theophrastus uero, institutus ab Aristotele, habitauit, ut scitis, in eo genere rerum, ab eodemque Aristotele doctus Dicae-

---

iis resectis pendent proxima cum de optuma re p. quaereretur, *et Gruterus quidem etiam illa* in illis libris *abiecerat* quærer&ur *A*
1 de magistratibus *cum Halmio delet Baiterus, et tamen apte post illa* cum de optuma re p. quaereretur *addi uidetur, et si est mera abundantia, ne haec quidem intolerabilis aut singularis, confer de oratore I* 16, 68. 69 2 quaedā *praeter* qu *in rasura A* ᴛheopharaſᴛo *A* ᴛhe|o praeſᴛo *B* dıon*ſᴛoıco *A* Dıogene *Turnebus* 3 quęſıᴛa (qu *in rasura*) *A* ſub*ᴛılıuſ *A* (*uidetur* p *erasa*) ſubᴛılıauſ *B* 4 ain *editiones* anın *A* an|ın *B* ᴛracᴛa *B* ᴛracᴛa (ta *supra*) *A* 6 nıſı **** ab eo *A* (*sic*) 7 mago *B* 8 poenetıo (a *supra*) *B* panä&ıo (a *altera corr*) *A* ıllı (ıll *in rasura*) *A* 9 pupularē *B*
10 ab hac familia *deteriores* ab (a *ante* b *corr ex* o) hanc famılıa *A* ab hanc famılıa *B*; *pronomen ad Theophrastum* (*u.* 2) *refertur, cf. ad Att. II* 16, 3; *ceterum 'hac familia' Peripateticos Academicosque complectitur, quod ne quis miretur, cf. Acad. post. I* 6, 22 illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellabantur, alios Peripateticos arbitrantur; *itaque de fin. IV* 18, 49 Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia *scribit, cf. de leg. I* 21, 55
magıſıſᴛa (ıſ *ante* ᴛ *e corr*) *A* ıſᴛa magıſ *B* manerenᴛ *B* manarunᴛ *corr ex* manerenᴛ *A* 12 heraclıᴛeſ quae *sed* ᴛ *corr in* d *B* 13 ponᴛı*cuſ *A* plaᴛonem *B* plaᴛonē *A* ᴛheofraſᴛuſ *AB* 14 ınſᴛıᴛuſ *A* arıſᴛoᴛele (ᴛ *altera e corr*) *A* habıᴛabıᴛuſcıſcıᴛıſ *B* 15 arıſᴛhoᴛele (rı *e corr*) *A* dıce archuſ *A*

archus huic rationi studioque non defuit; post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum[que] otioque non modo in solem atque in puluerem, sed in ipsum discrimen aciemque produxit: nam et mediocriter doctos magnos in re publica uiros et doctissimos homines non nimis in re publica uersatos multos commemorare possumus; qui uero utraque re excelleret, ut et doctrinae studiis et regenda ciuitate princeps esset, quis facile praeter hunc inueniri potest?

Atticvs. Puto posse et quidem aliquem de tribus nobis: sed perge, ut coeperas.

7 15 Marcvs. Quaesitum igitur ab illis est, placeret*ne* unum in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent, quod exactis regibus intellego placuisse nostris maioribus; sed quoniam regale ciuitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni quam regis uitiis repudiatum est, nomen tantum uidebitur regis repudiatum, res

---

dıcearruſ *B* 1 ratıoniſ *B* ratıonı∗ ſtudıoq; (ſ *e corr, fuit* ratıoniſ tudıoq;) *A* poſtaττheophraſτe (τe *corr in* τo) *B* poſτ aτ∗heoph∗raſτo *A* 2 phaleur euſıle *B* phaleureuſ ılle (ſ ılle *in rasura*) *A* dēm&rıuſ *B* fecıſτı|prae *B* fecı ſupra∗ *A* 3 mırab[h]ıter *A* eruditorum otioque *editiones* erudıtoꝝ quaeodıo|que *B* erudıtoꝝ qu[h]ęodı[e]ọquẹ *A sed* quę *in rasura* 4 aτq; pul|uerē *B* 5 dıſcrımın *corr* men *A* ꝑdıxı *B* 7 docτı[ſ]ſımoſ *A* nimis *Victorius* mınuſ *AB* uerſaτuſ *B* 8 commemora *B* commemora[re] *A* 10 ınuenı[rı] *A* 11 alıquē *A* alıqua|ē *B* '*Cicero libenter et prope impudenter laudem captat, quamquam hic minus immodeste id facit quam in Off.* (*I* 1, 3) *ubi prae se Demetrium contemnit.*' *Turnebus* 12 ut] & *B* &[v] *A* ceperaſ *B* 13 placeretne *editiones* placer& *AB* 14 magıſτraτı *B* magıſτraτı̃ *A* parerent *editiones* placerenτ *AB* 15 ınτellıgo *A* placuıſſenτ *B* placuıſſe∗∗ *A* 16 regalı *B* 17 regnı quā regnıſ *B* regnı quā regı∗ıſ *A*, *fuit* regnıſ *ante rasuram, ut hinc non recte Halmius* regiis *pro* regis *quod uulgatur effecerit; sed sententiam non puto huic disputationi conuenire nisi* non tam regis quam regni uitiis *posueris* uıcıſ *B* repuτaτū *B* 18 est] ∗ē *A*

manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. qua re nec ephori Lacedaemone sine causa a 16
Theopompo oppositi regibus nec apud nos consulibus tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure positum est, habet consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto tribuno, qui post extitit, ne id, quod fuerit, esset. hoc enim primum minuit consulare ius, quod exstitit ipse qui eo non teneretur, deinde quod attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam priuatis consuli non parentibus.

QVINTVS. Magnum dicis malum; nam ista potestate 17
nata grauitas optimatium cecidit conualuitque uis multitudinis.

MARCVS. Non est, Quinte, ita. non ius enim illud solum superbius populo et uiolentius uideri necesse erat? quo postea quam modica et sapiens temperatio accessit.

* * * conuerte, lex in omnis est. domum cum 8 18

---

1 imperabit *editiones* ımperauıᴛ *AB* 2 ne cephorı *B* nec ephorı (ep *corr in loco eraso paulo ampliore*) *A* lu cedemoneſ|ıne *B* lacedemone* ſıne *sed* ſı *in rasura A* (*fuit in hoc quoque* lacedemoneſ ıne) aᴛ haec pompo *B* aᴛhaeopompo *sed* ᴛ *in rasura et* o *ante* p *ut uidetur corr A* 3 apuᴛ *B* conſulıb· (ıb· *in rasura*) *A* 4 ᴛrıbunı| *corr ex* ᴛrıbū *A* ıpſuᴛ *B* ıpſū** (ſū *in rasura corr*) *A* 5 eı** *A* 6 exepᴛe *B* exepᴛo (c above; o *e corr*) *A* 7 fuerat *Turnebus* con|ſolareȷuſ (ȷ *corr ex* ı) *A* 8 exſᴛıᴛıᴛ *AB* ᴛeneᴛ *B* 9 auxılıū relıū relıquıſ *B* auxılıum relıcım relı|quıſ *A* magıſᴛraᴛıbuſ ſ& eᴛıā (ſ& *corr in* ſed) *A* magıſᴛraᴛıb; &ıā (sed above) *B* 10 priboᴛıſ *B* pribaᴛıſ (v above) *A* conſolı *B* conſōlı *A* 12 opᴛımacıū *B* conualuıᴛ quaeuıſ *B* conualuıᴛque uıſ *A sed* e uıſ *in rasura* 15 ſupbıuſ populo & uıolenᴛıuſ||populo & uıolenᴛıuſ uıderı *B* ſupbıuſ populo & uıolenᴛıuſ populo *********** uıderı *A* 16 modıc& ſapıen|ᴛē peraᴛıo *B* 18 conuerᴛem *AB* conuerte *scripsi, quod sic suppleo et interpretor:* ⟨hoc (*scilicet quod imperiis et potestatibus praecipitur, ut se et suos contineant, populi gloriam augeant*) ad ceteros⟩ conuerte, lex in omnis est. *confer pro Cluent.* 55, 150 conuerte nunc ad equestrem ordinem atque in ceteros ordines easdem

l a u d e r e d e u n t o; nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus neque ex hostibus neque a sociis reportandum. iam illud apertum est profecto [est], nihil esse turpius quam est quemquam legari nisi rei publicae causa. omitto quem ad modum isti se gerant atque gesserint, qui legatione hereditatis aut syngraphas suas persecuntur, in hominibus est hoc fortasse

---

uitae condiciones, non perferent. *Quintilian. Instit. orat. XI* 1, 38 uerte ut idem Caesar de illo dixerit, arrogantia est. *porro* lex in omnis *dicitur ut infra* 19, 44 scitum et iussum in omnes. *denique de tota sententia conferri quodam modo potest III* 14, 32 haec lex, dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest. *itaque ante, non ut uulgo post* conuerte . . . est, *quae cum proximis* domum *cet. coniunguntur, defectus indicium feci, cum praesertim quae praecedunt ea quidem qua usus sum interpungendi ratione plenas efficere sententias uideantur. uulgo* necesse erat, quo posteaquam . . accessit, conuertem *cet. quem quidem defectum ego interitu nonnullorum foliorum archetypi codicis ortum esse cum plerisque statuo nec adducor ut credam maiorem partem suasionis legis de magistratibus quam requirimus numquam scriptam esse a Cicerone: certe omnia argumenta quibus illam suam opinionem firmare studuit Reifferscheidius* (*n. mus. Rhen. XVII* 272) *refelli posse mihi persuasi, quem maxime de totius huius non enarrationis sed suasionis legis consilio et ratione, quae et expresse declarauit Cicero II* 10, 24 *et exemplis, quale est haec de tribunatu disputatio* (*III* 8) *uel illa de augurum iure* (*II* 12), *facile perspicias, a uero aberrasse puto. ex hac autem parte, quae hodie desideratur, reliqua sunt a Macrobio de diff. et soc. gr. lat. q. uerbi* 17, 6 *et auctore incerto de uerbo* 5, 6 *e t e r t i o d e l e g i b u s citata uerba*: qui poterit socios tueri, si dilectum rerum utilium et inutilium non habebit? *quae simplex et rectum iudicium ad illam legem* sociis parcunto *III* 3, 9 (133, 6) *referet: et ampliorem quam quae hodie super est de prouinciis disputationem olim praemissam fuisse, uel illa declarant* 8, 18 (142, 9) sed iam si placet de prouinciis decedatur   cum laude redeunto *Victorius* cum laudem pede uno *AB*   1 preтer *A*   3 apтū ē ꝓfecтo ē nıhıl eſт тurpıuſ quā ẽ quēquā *B* aperтū eſт profecтo** nıhıl ẽẽ* (e *altera in rasura*) тurpıuſ quā eſт quēquam *A*
5 ıſтıſ egeranт *B* ıſтıſe*geranт (e *post* ſ *e corr*, *fuit* ıſтıſ egeranт) *A*   6 adque (т *supra* d) *A*   lı|gaтıone *B*   ſıngraphaſ *corr* ſyn *A* ſyngrapaſ *B*   7 ·om·nıbuſ (h *et* ı *supra*) *A*   est *deteriores* & *AB*

uitium, sed quaero, quid reapse sit turpius quam sine procuratione senator legatus, sine mandatis, sine ullo rei publicae munere? quod quidem genus legationis ego consul, quamquam ad commodum senatus pertinere uidebatur, tamen adprobante senatu frequentissimo, nisi mihi leuis tribunus plebis tum intercessisset, sustulissem. minui tamen tempus et, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouinciis decedatur in urbemque redeatur.

Atticvs. Nobis uero placet, sed iis, qui in prouinciis sunt, minime placet.

Marcvs. At uero, Tite, si parebunt his legibus, 19
nihil erit iis urbe, nihil domo sua dulcius, nec laboriosius molestiusque prouincia. sed sequitur lex, quae sancit eam tribunorum plebis potestatem, quae in re publica nostra: de qua disseri nihil necesse est.

---

1 uıcıū *B* quero *B* reapse *R. Stephanus* reab ſe *B* re hac *sed* hac *in rasura A* 2 procuratione *editiones* ꝓcuratoǀrē *B* procuratorem *A* ſenat̃ *B* ſenator *sed* o *corr ex* u *A* ullor·R·P· *B* ullo*||RP (ul *in rasura*) *A* 3 lıgatıonıſ *B* 4 uidebatur *e cod. Vrsinus* uıdeatur *AB* 5 adꝓbantem *B* adprobantem *A* ſenatuſ *A* 6 leıuſ *sed* ıuſ *in rasura A* leuıſ *B*, *quod cur displicuerit Halmio, nam Moserus haeret in quisquiliis editionum, non intelligo: neque enim nomen poni tribuni, quem ad modum in editionibus quibusdam uetustioribus* Leuinus *legitur, necessarium fuit, nec* leuissimus *quod post Turnebum nonnulli scribunt aptius quam* leuis ınt̃ceſſıſ& *A* 7 mınuta ment̃e tempuſ eſt qd̃ *B* annuum *editiones* annū *AB* 8 ſublataſ *B* *Ad Att. XV* 11, 4 et habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Iulia nec facile addi potest 9 *et* 11 prouıntııſ *A* in urbē que *A* 11 hıſ *B* hıſ *A* 13 ad *B* ad *A* parebunt *deteriores* parebant *B* parebant *A* 14 urbe* *A* dom̊ ua (*h. e.* domu ſua) *B* 15 prouıntıa *A* sed *Bakio delendum uidebatur, perperam, praecidit enim ampliorem de prouinciis disputationem, ut ad aliam iam transeat legem: cf. de re publica II* 21, 37 16 ſanttıte amtrıbonoꝝ *B* quae in re p.] est *addi iussit Turnebus, quod post* quae *posuit Goerenzius* 17 dıſceſſerı *B*

Qvintvs. At me hercule ego, frater, quaero, de ista potestate quid sentias; nam mihi quidem pestifera uidetur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit: cuius primum ortum si recordari uolumus, inter arma ciuium et occupatis et obsessis urbis locis procreatum uidemus; deinde cum esset cito necatus tamquam ex xii tabulis insignis ad deformitatem puer, breui tempore nescio quo pacto recreatus multoque tae-
9 trior et foedior *re*natus est. quem enim ille non edidit? qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summis paria fecit, turbauit, miscuit; cum adflixisset principum grauitatem,
20 numquam tamen conquieuit. namque ut C. Flaminium atque ea, quae iam prisca uidentur propter uetustatem,

---

1 ad *B* ad *A* quero *B corr* quę *A* dedeiſta *B* dedeiſta *A* 2 ſenciaſ *B* 3 in ſidıtione *corr* ſed *A* 4 ortum *sed* rt *e corr A* recordari *editiones* recordare *AB* inter*arma *B* (*uidetur* t *erasa*) 5 obſeſſi *in rasura A*
6 uidemus *deteriores* uidimuſ *AB*, *Victorius*, *quam ab Ernesto ut dicit ante inuentam librorum scripturam probat Halmius*, *iniuria: hoc enim dicit: si ad historiae memoriam recurrere uolumus, uidemus h. e. nostro sermone 'finden wir'; quem usum uerbi* uidere *attigit et exemplis nonnullis illustrauit Tischerus ad Tusc. III* 25, 59; *ad eandemque rationem dicendi pertinet, quod infra* 14, 31 *scribitur* licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum necatus *Puteanus* legatuſ *AB* ablegatus *Ioannes Auratus et Brissonius teste Lambino* 7 ex cxii *B* pu.r *A* 8 tempore-creatuſ *sed in margine manu antiqua* neſcio quopacto *A*; *apparet unde error natus sit: scilicet ab ultima syllaba uocis* tempore *ad primam uocabuli* recreatus *aberrauit librarius; Halmii testimonium non satis accuratum* tretior *B* t&rior *in rasura A* 9 fedior *AB* renatus *Lambinus* natuſ *AB* quē *AB* quae *deteriores* quid *Maduigius*; quem enim ille tumultum non edidit *I. Fr. Wagnerus* (*confer Liuium XXXVI* 19, 5) 11 ono|rem *B* honorē *sed* hon *in rasura A* turbabit *B* turbabit *A* 13 namque *Bakius* anque *AB* atque *deteriores* C. Flaminium *deteriores* cū flaminiuſ *B* cōm (m *corr ex* n) flaminiuſ *A*; *et* C. *non* Cn. *esse, ut antea uulgabatur, Turnebus adnotauit* 14 atq; eaq; *B* atq; ea quę

relinquam, quid iuris bonis uiris Tiberi Gracchi tribunatus reliquit? etsi quinquennio ante Decimum Brutum et P. Scipionem consules, quos et quantos uiros, homo omnium infimus et sordidissimus, tribunus pl. C. Curiatius in uincula coniecit, quod ante factum non erat. C. uero Gracchi ruinis et iis sicis, quas ipse se proiecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, nonne omnem rei publicae statum permutauit? quid iam de Saturnino, Sulpicio, reliquis dicam? quos ne depellere quidem a se sine ferro potuit res publica.
cur autem aut uetera aut aliena proferam potius quam 21
et nostra et recentia? quis umquam tam audax, tam nobis inimicus fuisset, ut cogitaret umquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunicium exacuisset in nos? quem cum homines scelerati ac per-

---

(*corr ex* que) *A* 1 reliquā (n *supra*) *A* re|liquā *B* uiris] uiri*ſ (*fuit* uiruſ) *A* T. *uel* Ti. Gracchi *editiones* liberi gracchi *AB* 2 reliquit (t *corr ex* d) *A* quinque annio *B* dū brutū *B* dum (decium *supra*) brutum (rut *in rasura*) *A*, Decimum *Victorius* 3 p̊·ſcipionem (p *ante* i *e corr*) *A* 4 infirmuſ *B* infi*muſ *A* (*fuit in hoc quoque haud dubie* infirmuſ) C. Curiatius *Ascensiana, Victorius* ·c· curiatuſ *AB* 6 gracchi *AB quod uerum puto*, Gracchus *editiones* et iis sicis *Turnebus* & iiſ ſicuſ *B* &inſcitiſ *praeter* & *in rasura A, et in margine antiqua manu* excidiuſ (il c *supra*) proiecisse *editiones* proieciſſ& *AB* 7 deglariarent *B* degladia|rentur *sed* de *corr in* dj *et* dia *in rasura A* 8 perturbauit *unus Oxoniensis Goerenzii, Maduigius Opp. I* 472 9 Saturnino, Sulpicio *Goerenzius* ſaturnini ſupplicio *B* ſaturnini ſupplico (i *supra*) *A* 10 a ſe *corr ex* a re *A* 11 alięna *B* pferat *B* proferā* (˜ *e corr, fuit* erat) *A*, profero *Halmius, ac poterat sane* quid ego uetera profero? *non poterat opinor* cur uetera profero potius quam recentia? *et confer Tusc. I* 45, 108 *praemissis singulorum quorundam opinionibus* sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat po|ciuſ *B* 12 recencia *B* 13 fuiſſ& & ut *A* cogitarē *B* cogitaret *sed* t *extrema e corr A*
Haerent nonnulli in duplici umquam, *sed confer pro Sestio* 13, 30 hic si umquam uos eos, qui nunc estis, in re p. fore putasset . . . umquam ausus esset senatum de re p. tollere? *de simili*

diti non modo ulla in domo, sed nulla in gente reperirent, gentes sibi in tenebris rei publicae perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium et ad inmortalitatem memoriae gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri, nisi cui ne
22 esse quidem licuisset tribuno. sed ille quas strages edidit. eas uidelicet, quas sine ratione ac sine ulla spe bona furor edere potuit inpurae beluae multorum inflammatus furoribus. quam ob rem in ista quidem re uehementer Sullam probo, qui tribunis plebis sua lege iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit, Pompeiumque nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis summisque ecfero laudibus, de tribunicia potestate taceo; nec enim reprehendere libet nec laudare possum.

10
23 MARCVS. Vitia quidem tribunatus praeclare, Quinte, perspicis, sed est iniqua in omni re accusanda praetermissis bonis malorum enumeratio uitiorumque selectio: nam isto quidem modo uel consulatus uituperari potest, si consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris; ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddam mali, sed bonum, quod est quaesitum in ea, sine isto malo non haberemus. 'nimia potestas est

---

genere graeco Maetznerus in Antiphont. p. 211 1 repperırent *AB* 4 ımmort. *B* 5 mer ec de *B* repperırı nıſı cuı neceſſe *A* repperırını ſıcut neceſ|ſe *B* ne esse *R. Stephanus* 6 quıde *A* tribunoſ *B* quaſ *A* ſtageſ *B* 8 bona *corr ex* bono *A* furor edere *Aldina, Victorius* futura reddere *AB* ımpura euelbe *B* ınpurę beluę *sed* beluę *in rasura A* 10 ſublā *B* tribunıſ ſpł *B* 11 facıende *A* poteſtate *B* auxılıū *B* auxılıū *corr ex* auſılıı *A* 12 relıquerıt *superscriptum A* pompe*ȷūq; (ȷ *e corr*) *A* 13 & fero *B* ecfero *sed* ec *in rasura A* d&rıbunıcıa *A* 16 uıcıa *B* uıtıa *in rasura A* preclare *A* 17 pſpıcıſ *A* acuſanda *A* accuſant da *B* 18 uıcıorū queſe ſelectıo *B* uıtıorūque**ſelectıo *A* 19 conſōlatuſ *A* uituperari potest *Feldhuegelius* uıtupeteſt *B* uıtup&ra bılıſ eſt (ra *e corr*) *A* 20 conſōlum *A* 21 fateor (te *in rasura*) *A* 22 malıſ *B*

tribunorum plebis.' quis negat? sed uis populi multo saeuior multoque uehementior, quae, ducem quod habet, interdum lenior est, quam si nullum haberet; dux enim suo *se* periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem sui non habet. 'at aliquando incenditur.' et 24 quidem saepe sedatur. quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo e decem sana mente sit? quin ipsum Ti. Gracchum non solum neglectus, sed etiam sublatus intercessor euertit; quid enim illum aliud perculit nisi quod potestatem intercedenti collegae abrogauit? sed tu sapientiam maiorum in illo uide: concessa plebei ista *a* patribus [ista] potestate arma ceciderunt, restincta seditio est, inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari se putarent, in quo uno fuit ciuitatis salus. 'at duo Gracchi fuerunt.' et praeter eos quamuis enumeres multos licet,

---

1 T̃R·P̃L *A* ·Ī·R̃Pł *B* multoſ euıor *B* 2 multūq; uem̃tıor *B* multoq; ue|hemẹmentıor *A* cum habet *deteriores nonnulli, quo Halmius usus est* 3 eſt quā ſı *praeter* ı *in rasura A* nullā *B* nullā̊ *A* 4 suo se *deteriores pauci* se *om AB* 5 aliquando *editiones* alıquanto *AB* 6 ſaedatur *B* 7 nemo*|| edecē* ſana mente (e *ante* dec, ˜ *super* ẽ, a *ultima in* ſana *e corr*) *A* ſanem̃tẹ *B* 8 neglectus *Manutius* nectuſ *AB* *Confer Philipp. II* 22, 53 intercessio neglecta, ius tribunicium sublatum 9 euertit *scripsi* fuerat *AB* *Confer pro Milone* 21, 56 saepe spoliantem iam et exultantem euertit et perculit: *scilicet quae illic coniunguntur uerba, eisdem hic uariatur oratio* illum aliud *editiones* ıllud alıud *AB* 10 intercedenti *Maduigius* ıntercedendı *AB* college *B corr* gẹ *A* 11 sapientiam maiorum in illo *Turnebi editio a.* 1552, *idem* maiorum in hoc *iam* 1538 *coniecerat;* ſa|pıentıam̤ maıorınıhılo *A* ſapıentıā maıorınıhılo *B* concesſa plebe ıſta patrıbuſ ıſta poteſtaſ *A* (*sic*) conceſſe plebe ıſta poteſtaſ *B* (*sic*), concessa plebi (plebei *Halmius*) a patribus ista potestate *editiones; sed mihi praestabilius uisum est prius* ista *teneri, conf. p.* 158, 2 12 armacae ceder̃ *B* 13 reſtınta *B* reſtı͏ᶜnta (r *e corr*) *A* ſedıtıo˙ (t *e corr*) *A* 14 putarent *Ernestus* putarınt *B* putarım *corr* ınt *A* 15 ad̊ *A* ad *B* grachı *A* gracchu *B* 16 fueruт *B* & preter (& *in*

cum deni creentur, *non* nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos, leues etiam, non bonos, fortasse plures: inuidia quidem summus ordo caret, plebes
25 de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quam ob rem aut exigendi reges non fuerunt aut plebi re, non uerbo danda libertas: quae tamen sic data est, ut multis praeclarissimis adduceretur, ut auctoritati prin-
11 cipum cederet. nostra autem causa, quae, optume et dulcissime frater, incidit in tribuniciam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu; non enim plebes incitata nostris rebus inuidit, sed uincula soluta sunt et seruitia concitata, adiuncto terrore etiam militari.

---

rasura) A ınnumereſ *B* 1 deni creentur *Turnebus* denт creanтur *A B* (*sic*) deni creantur *uel* crearentur *editiones* non nullos *Turnebus* nulluſ *B* nulluſ *corr* nulloſ *A* repperıeſ *A* 2 pnıтıoſoſ *B* quam bonos *Halmius, sed nec ille neque ceteri ut uidetur orationis formam recte ceperunt: hoc dicit* nonnullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos, leues etiam fortasse plures (*quem ad modum pro Milone* 34, 92 iam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa); *unde apparet* etiam *ad totam sententiam pertinere, non ad* non bonos, *quod* ἀσυνδέτως *alteri nomini* leues *ut grauius adiicitur* 5 re *in rasura A* 6 dande *B* daтa.ē *in rasura A* 7 mulтıſ p̄clarıſſımıſ *AB, de quibus sic iudico ut olim, nec* multis *nec* praeclarissimis *correctionem recipere, sed omissam esse uocem, siue* institutis *fuit quod post* multis *facile excidere poterat siue aliud, cui haec duo nomina adhaererent;* multis praeclarissimis legibus *Lambinus* adduceretur ut *deteriores* addıcer& uт *B* addıcereт uт *sed* ˜ *e corr et* uт *in rasura A* 8 ſeder& *B* ceder& *corr ex* ſeder& *A* 9 incidit *editiones* ıncendıт *B* ınceṇdıт *A* тrıbunıтıā *A* 10 conтenтıoneſ cū тrıbunaтū *B* plebıſ *B* plebıſ *corr* plebeſ *A* 11 nr̃aſ reb; *B* 12 ſeruıcıa *B* concitata *Goerenzius* (*idem de inducendo priore* incitata *perperam cogitans*) ıncıтaтa *AB* *Cf. ad fam. X* 33, 4 non modo nationes sed etiam seruitia concitaturum; *pro Flacco* 8, 18 opifices et tabernarios atque illam omnem faecem ciuitatum quid est negotii concitare; *Acad. pr. II* 47, 144 quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur.

neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo rei publicae tempore, cui *ni* cessissem, non diuturnum beneficii mei patria fructum tulisset. atque haec rerum exitus indicauit: quis enim non modo liber, *sed* seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus cara non esset? quod si is casus fuisset rerum, quas 26
pro salute rei publicae gessimus, ut non omnibus gratus esset, et si nos multitudinis furentis inflammata inuidia pepulisset tribuniciaque uis in me populum, sicut Gracchus in Laenatem, Saturninus in Metellum, incitasset, ferremus, o Quinte frater, consolarenturque nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quam clarissimi uiri, qui illa urbe pulsi

---

adiuncto terrore *editiones* adıuncta errore &ıā mılıtarı *B* adıuncto erore (r *superscr.*) &ıam mılıtare *A* (*sic*) 1 neque *om B* 2 ni *addidit Goerenzius* cuı ceſſıſſem *B* cuı (ſı *superscr.*) ceſſıſſem *A* 3 benefıcıum eı *sed per rasuram mutatum in* benefıcıı meı *A* 4 rer exıtuſ *B* reȷ|∗exıtuſ *A sed* ȷ *e corr, fuit ut uidetur* re|rexıtuſ; *unde* rerum (rer̃) *malui quam quod uulgatur* rei *ponere, conf. p.* 99, 1 ıudıcauıt *B* ıudıcauıt *corr* ɪɴdıcauıt *A* 5 sed seruus *unus Goerenzii* ſeruuſ *AB* sed etiam seruus *deteriores* 7 ſaluta *B* ſalute *sed* e *in rasura A* gratus essem *uel* gratae essent *I. Fr. Wagnerus, quem puto* casum *non recte accepisse*: *hoc enim dici uidetur* si res quas pro salute rei p. gessimus non omnibus gratae cecidissent, *quem ad modum in simili sententia pro Milone* 30, 81 si minus fortissimi uiri uirtus ciuibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata ciuitate 8 ſı.noſ (ɪɴ *superscr.*) *A* fuerent hıſ *B* fu∗rent∗ıſ *A* ınflamata *B* 9 pepulisset tribuniciaque uis *Goerenzius* pepulıſtrıbunıcıa quıſ (*uel* ıtıa *quod internosci non potest*) *B* pepulıſ͜ſ& trıbunıtıa quıſ *sed* & *a corr add A* 10 lenatẽ *B* lanatem *corr* lænatem *A* Metellum *editiones* metallum *AB* 11 feremuſ (r *superscr.*) *A* conſularent̃ quae noſ n̄ tā *B* conſularenturque ɴoſ|non tā *sed* conſol *corr*, e ɴoſ *in exitu uersus a corr add, et* non tā *initio insequentis in rasura A* 12 qui hoc facere debent, *quae 'adulterina' habuit Rathius, Halmius et Baiterus includunt, abesse posse non puto, si quidem necessarium uidetur dici, cur philosophi Athenienses, si non tantum, quantum clarissimi illi uiri, tamen aliquantum afferre solacii Ciceroni possint: et* hoc facere *non ad consolandi sed ad ferendi h. e. cedendi notio-*

carere ingrata ciuitate quam manere inprobam maluerunt. Pompeium uero quod una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, non solum ei quid esset optimum uidendum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem; quippe quam tanto opere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit causam nec perniciosam et ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. scis solere, frater, in huius modi sermone, ut transiri alio possit, dici 'admodum' aut 'prorsus ita est.'

QVINTVS. Haud equidem adsentior, tu tamen ad reliqua pergas uelim.

---

nem refertur philosophorumque p r a e c e p t a *uidentur clarissimorum uirorum* e x e m p l i s *opponi: unde nata suspicio scriptum fuisse* qui hoc facere iubent, *in quo praesens recte se habet, et sententia euadit similis illi ad fam. I* 9, 18 id enim iubet idem ille Plato, quem ego uehementer auctorem sequor, tantum contendere in re publica, quantum probare tuis ciuibus possis: uim neque parenti nec patriae adferre oportere. *quae ducta sunt ex Platonis de republica VI* 496. *Similia Cicero alibi uelut ad Att. X* 8, 7

1 ınprobā *AB* in inproba *uulgatur, quod uereor ne specie ueri fefellerit: sententiam Ciceronis, ut e multis pauca delibem, illustrent haec in Vatin.* 3, 6 quod mihi discessum obiecisti meum . . . tantum tibi respondeo, me, cum tu ceteraeque rei p. pestes armorum causam quaereretis . . . scelus et furorem uestrum cedendo maluisse frangere quam resistendo. *pro Sestio* 22, 49 hoc meo quidem animo summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod cum abesse ab ea sine summo dolore non possem, hunc me perpeti quam illam labefactari ab improbis malui. *in Pison.* 9, 21; *pro Planc.* 36, 89   3 balde *B* ualde *A sed* u *corr*   ſaτuſ *B*   uıdere ſaτendere *B* uıdereſ aττendere (*corr* uıderȷſ) *A*   4 uidenτē fuıſſ& &ıam *B* uıdendum fuıſſe* ſed | eτıam (ſed *in fine uersus uidetur a corr add*) *A*   6 cıuıτaτe *corr* τı *A*   τanτo oppere *B*   9 poſſe *B* poſſe^τ^ *A*   opſıſτı pnıτıoſae *B*   10 relınquerere *A* relınquereſ cıſſolere (ſol *corr ex* ſoτ) *B*   11 alıo poſſıτ dıcı *in rasura A*   12 pro^r^ſuſ *A* ꝓſuſ *B*   13 haud equidem *editiones* auτ equıdem *A* auτ | aequıdem *B*   14 uelın *B*

Marcvs. Perseueras tu quidem et in tua uetere sententia permanes.

Atticvs. Nec me hercule ego sane a Quinto nostro dissentio, sed ea quae restant audiamus.

Marcvs. Deinceps igitur omnibus magistratibus au- **12** 27
spicia et iudicia dantur, iudicia, ut esset populi po-
testas, ad quam prouocaretur, auspicia, ut multos in-
utiles comitiatus probabiles inpedirent morae; saepe
enim populi impetum iniustum auspiciis di immortales
represserunt. ex iis autem, qui magistratum ceperunt,
quod senatus efficitur, populare sane neminem in sum-
mum locum nisi per populum uenire sublata coopta-
tione censoria. sed praesto est huius uiti temperatio,
quod senatus lege nostra confirmatur auctoritas; sequi- 28
tur enim: e i u s d e c r e t a r a t a s u n t o. nam ita se res
habet, ut, si senatus dominus sit publici consilii quod-
que is creuerit defendant omnes et si ordines reliqui
principis ordinis consilio rem publicam gubernari ue-
lint, possit ex temperatione iuris, cum potestas in po-
pulo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus et

---

pergaſuelī·pſeueraſ (ſuelī·p *in rasura*) *A* 3 nec *Maduigius* (*Opp. II* 162) nunc *AB*; *uulgo haec inter Quintum et Atticum sic distribuuntur: Q.* Nunc (*uel* Non) mehercule. *Att.* Ego sane 4 dıſſenſıo *B* dıſſentıo *A sed* ntı *in rasura* audıuım̉ *B* 5 igıtur *om B* mageſtratıb; *corr* magıſ *A* 6 &ıudı^{ci}a *A* ıudıcıaauτ *B* ıudıcıa*uτ *A*

poτeſτ ad quā *B* 8 comitiatus *R. Stephanus* commıτaτuſ *B* commıτaτuſ (ı *in rasura, uidetur* commuτaτuſ *fuisse*) *A* ımpedırenτ *B* 9 ıuſτū *B* dı ımmorτalıſ rep̄^{r}ſerunτ *A* dıı ımmorτalı ſeperſcrıpſer̃ *B* 10 ex iis *deteriores* ex hıſ *AB* magıſτrū *B* coeperunτ *A* c^{o}eper̃ *B* 11 populare est *Turnebus* popularem *AB* nemınē *B* nemıne *A sed uidetur* ˜ *in foramine membranae periisse* 12 uenıreſ ſublaτa coobτaτıone cenſorıaſ *B*

13 uıτı *B* uıτı^{ı} *A* 14 ſanaτuſ *corr* ſæn *A* 15 raraſ̄ o *B*

16 quodque *editiones* quoque *AB*, *malim* quaeque 17 defendant *editiones* defendaτ *AB* 18 principis ordinis *Turnebus* (*ut est in Copiis Victor. a*) prıncıpeſ ordıneſ *AB* 20 ınſenaτuſ ıττınere ıllaemode|raτuſ *B* ın ſenaτu ſıτ τenere (*corr* rj) ılle mo-

concors ciuitatis status, praesertim si proximae legi parebitur; nam proximum est: is ordo uitio careto, ceteris specimen esto.

Qᴠɪɴᴛᴠs. Praeclara uero, frater, ista lex, sed et late patet ut uitio careat ordo, et censorem quaerat interpretem.

29 Aᴛᴛɪᴄᴠs. Ille uero etsi tuus est totus ordo gratissimamque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modo censores, sed etiam iudices omnes potest defatigare.

13 Mᴀʀᴄᴠs. Omitte ista, Attice; non enim de hoc senatu nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint, haec habetur oratio; nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitii particeps. id autem difficile factu est nisi educatione quadam et disciplina, de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci aut temporis.

---

deratuſ & concorſ ciui | *in rasura A* 1 lege ꝓhibit̃ *B* 2 ꝓxi|mũ & *B* proximũ eſt * (*sic*) *A* ordou uitio car& oenſ ſpeciement eſt *B* 3 ſpeci*men eſto *sed* eſto *in rasura A* 4 preclara *A* p̄claro *B* frat̃ | iſta *B* frat̃ * iſta *A*; *unde possis* est ista (ẽ iſta) sed et late patet ut *Turnebus* (*idem* lex est et late p. *coniciens*) ſed & laterat & ut *B* ſedeclaterat &ut *A* (c *ante* l *obscurum*) 5 uicio *A* careat ordo & cenſorẽ quaerat ⁝ *in rasura A* quaerit *Turnebus* 6 int̃pretẽ* *sed* int̃ et˜ *super* e a *corr add A* 7 illae *B* totõſ *A* gratiſſimãque *A* 8 retinet *editiones* retinent *AB* conſolatuſ *B* placetuã-dixerã *B* pace | tua*dixerĩ* *sed* pace tu *in rasura A* 9 cenſoreſ (c *e corr*) *A* 10 defatigare (re *in rasura*) *A* 11 atticententĩ deocſenatu *B* 12 hiſ *B* iſ *A* futuriſ* ſi (ſi *e corr*) *A* 13 fortẹ *B* uo luerint hab& oratione cũ *B* uoluerint haec | habetur oratio·nã cũ *sed* nã cũ *in rasura A* 14 iubeaṇt *A* iubeaN̄ *B* *sed* N̄ *corr* 15 nẹcueni|& *B* neuemet *A* 16 difficile (*sic*) *B* factũ *A* niſeducationẽ quadã & (*h. e.* educatio non) *B* niſi educatione quadã et *sed* nequadã et *in rasura A* 17 dicemus *editiones* dicimuſ *AB* for|taſſeeſt quod fuerit *A* fortaſſeẽ | qđ fuerit *B* si

ATTICVS. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum, tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam si praeterieris, repetam a te istum de educatione et de disciplina locum. 30

MARCVS. Tu uero et istum, Attice, et si quem alium *praeteriero.* c*e*teris specimen esto. quod si *tenemus,* tenemus omnia: ut enim cupiditatibus principum et uitiis infici solet tota ciuitas, sic emendari et corrigi continentia. uir magnus et nobis omnibus amicus, L. Lucullus, ferebatur quasi commodissime respondisset, cum esset obiecta magnificentia uillae Tusculanae, duo se habere uicinos, superiorem equitem Romanum, inferiorem libertinum: quorum cum essent magnificae uillae, concedi sibi oportere, quod iis, qui inferioris ordinis essent, liceret. non uides, Luculle, a te id ipsum natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non liceret. quis enim ferret istos, cum ui- 31
deret eorum uillas signis et tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris et religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere

---

quid *editiones* autēmporıſ *A sed corr in* autēmporıſ (*sic*)
1 deͤrıt *A* quonıā *om B* 2 largıtuſ *B* 3 repetā ab|eıſ tū *B* 4 deeducatıonē *A* 5 tuero *B* attıcae *B*
6 praeteriero. ceteris *margo Lambinianae nescio cuius* preterıſ *A* p̄terıſ *B* praeterii. ceteris *Ascensiana* ſpecımen∗eſto *A* ſpecıonenteſ to *B* tenemus *alterum addidit Bakius* quod ſı tenemuſ *A* qđſıt enem *B* (*sic*) quod si est, tenemus *R. Stephanus*
7 omnıa ut *sed* a u *in rasura A* 9 contınentıā *A* mag|nōſ *A* 11 abıecta *B* uıllaae *B* 12 inferiorem *editiones* ınterıorem *AB* 14 ullae *B* ullę *A* concedıſı∗bı (ıſı *e corr*) *A* (*fuit ut uidetur* concedıſ ubı) oporte *B* oporteͤ *A* ıſ *A* ıſ *B* inferioris *Victorius* ınte∗rıorıſ *A* (*uidetur* r *erasa*) ınterıoſıſ *B* 15 lucullae *B* luculle∗ (e *e corr*) *A* adeııd ıpſum *B* adeıdıpſum *A* 18 refertas *editiones* repertaſ *AB*
19 quıſ n̄ franger& *in rasura A* +eorum lıbıdınıſ (*corr* eſ) nıſı ıllı ıpſı quı eaſ frangere *in textu omissa in imo margine manus*

14 deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes, quamquam est magnum hoc per se ipsum malum, quantum illud, quod permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescumque summi ciuitatis uiri fuerint, talem ciuitatem fuisse; quaecumque mutatio morum in principibus extiterit, 32 eandem in populo secutam. idque haud paulo est uerius quam quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis mutari ciuitatum status: ego autem nobilium uita uictuque mutato mores mutari ciuitatum puto; quo perniciosius de re publica merentur uitiosi principes, quod non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem, neque solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt plusque exemplo quam peccato nocent. atque haec lex, dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest; pauci enim atque admodum pauci honore et gloria amplificati uel corrumpere mores ciuitatis uel corrigere possunt. sed haec et nunc satis et in illis libris tractata sunt diligentius: qua re ad reliqua ueniamus.

---

antiqua eadem quae illa in loco eraso scripsit in A eor lıbıdınıſ *B*
1 cupıdıτaτıſ eıuſdẽ *B* cup*ıdıτaτıſ eıuſdem *A* cupiditatibus eisdem *deteriores, Lambinus, quem nouissimi editores sequuntur, sed confer Quintilianum Inst. or. V* 14, 11 non quisquis hominem occidit, caedis tenetur 2 quamquam est *editiones* quamque eſτ *A* quā|quē *B* 3 ꝑmulτe ımıτaτoreſ *B* ꝑmulτı ımıτa|τoreſ *sed* ımıτa *in rasura A* 5 ſıuellıſ *B* 7 ex*τıτerıτ (ſ *erasa*) *A* 8 secutam *R. Stephanus* ſecuτuram *A* ſecurā *B*
haud paulo *editiones* auτ paulo *AB* 9 nuſτro *corr* no *A* Platoni nostro, *cui scilicet illud quoque placuit, id quod nunc obliuisci uidetur Cicero, sed scribit ipse ad fam. I* 9, 12 haec animaduertenda in ciuitate, quae sunt apud Platonem nostrum [*de legg. IV* 711 *B*] scripta diuinitus, quales in re publica principes essent, tales reliquos solere esse ciues 11 uıcτu quae *B* 12 ꝑnıτıoſıuſ *B* 13 conſcıpıunτ *B* 16 dılaτa[τa] *A* 18 adque [τ] *A* admodū [.pauci] honore *A* āplıficaτı (τ *e corr*) *B* 20 τracτaſ [τa] *A*

Proximum autem est de[in] suffragiis, quae iubeo nota esse optimatibus, populo libera. 15 33

Atticvs. Ita me hercule attendi, nec satis intellexi quid sibi lex aut quid uerba ista uellent.

Marcvs. Dicam, Tite, et uersabor in re difficili ac multum et saepe quaesita, suffragia in magistratu mandando ac de reo iudicando *sciscenda*que in lege aut rogatione clam an palam ferri melius esset.

Qvintvs. An etiam id dubium est? uereor ne a te rursus dissentiam.

Marcvs. Non facies, Quinte. nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in

---

1 proximum autem est *deteriorum unus*, *C. Stephanus* proxımuſ autē·ē· *A* ꝓxım̃ aut̃·ẽ· *B* proximum est autem *R. Stephanus*, *quod probant recentiorum nonnulli emendationis genere usi, quod etsi multis placere uideo, peruersissimum iudico:* proxımuſ *errore scriptum propter* uenıamuſ deınſuffragııſ *AB cf. Academ. II p.* 55, 14 *Halm.* qui dein bonis · · discrepant *in B* 3 mercule *B* mercule* *A* atiendı *AB* ıntellexı quıdſıbılexı quıd ſıbı lex | aut *A* ıntellexı quıd ſıbılex ıqıdſıbılex aut *B* 5 dıffıcıle *B* 6 ſuffragıa * *A* ſuffragıā *B* ın|magıſtratū andando *B* ınmagıſtratum * andando *A* 7 ac de *Feldhuegelius* an de *AB* aut de *editiones* iudicando ⟨sciscenda⟩que in lege aut rogatione *scripsi* ıudıcando quıınlege aut rogatıone *AB* iudicando aut lege aut rogatione sciscenda *R. Stephanus* iudicando atque in lege aut rogatione *Turnebus* iudicando atque in legum rogatione *auctore Maduigio Halmius et Baiterus, quod mihi concinnitate ualde dissuaderi uidetur, nam nec* legum *nec* rogatione *sed saltem* in lege roganda *scripsisset, si modo in r o g a n d a ac non potius in s c i s c e n d a lege suffragia ferrentur: quod autem* lege a u t rogatione *scribitur, non puto dissimile esse I* 16, 43 suffragiis aut scitis multitudinis: *in quo quod* et *scribi pro* aut *iussit Bakius, constantiam is quidem probauit. Cf. Sempronius Asellio apud Gellium N. A. V* 18, 9 quae lex rogatioue lata sit. *Ceterum haec omnia* in magistratu — rogatione *a Cicerone scripta non esse, temere Bakius posuit, Baiterus credidit* 8 clam an palam *Victorius* clamant palam *AB* ferri *Bakius* ferre *AB* 9 an etiam id dubium est? *non Attico ut ante sed cum proximis* uereor ne *cet. Quinto adscripsit C. Stephanus* 10 dıſſentıā *B* 11 ınıſtā *B* 12 qua*te (n

suffragiis uoce melius, sed optineri an possit uidendum est.

34 Qvintvs. Atqui, frater, bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime et fallit imperitos et obest saepissime rei publicae, cum aliquid uerum et rectum esse dicitur, sed optineri, id est obsisti posse populo negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere; deinde ui opprimi in bona causa est melius quam malae cedere. quis autem non sentit omnem auctoritatem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber numquam desiderauit, idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis quam tabellae. quam ob rem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaque isti rationi neque lator quisquam est inuentus nec auctor

16 35 umquam bonus. sunt enim quattuor leges tabellariae,

---

uidetur erasa) *A* fuiſ iſ ſeſſemp (*sic*) *B* fierit *A*
1 optineri *A* optinere *corr* optinerj *B* possit *editiones* poſſunt *AB* optinerine iam possit *Maduigius Opp. II* 163
3 atqui *Feldhuegelius* quia *A* qua *B* 4 maximae *B* fallat *B* fallit *jmperitoſ (j *e corr*) *A* et obest *deteriores* ſed obem *B* ſed obeſt* (b *et* ſt *e corr*) *A* ſaepiſſimae *B* ſępeſſime (*corr* pi) *A* 5 uer & rectū *B* uere&rectum *sed* e *ante* & *a corr add A* &ſe *corr* eſſe *B* 6 obtineri *deteriores* optinere *A* obti|nere *B*
8 ui *om B* opprimi *corr ex* obpr *A* male caedere *A* malę caede|re *B* 9 quis *Turnebus* qui *AB* 10 obtimatium *corr* opt *A* tabellariam legem abstulisse *deteriores ut uidetur, editiones* tabellarialegeob|tuliſſ& *sed* & *corr in* e *A* (*sic*) tabellaria|legio obtuliſſ& *B* 11 oppreſ|ſit *B* oppreſſuſ *corr ex* obpreſſit *A* 12 iuditia *A* 13 uocis *Turnebus* uoceſ *AB* quantabellę *AB* 14 quā ob|rem ſuffragandi nimia *in rasura A*
16 bonuſ *B* ſentire *corr* ſentiret *A* 17 uiciosum *B* occultareeiſ *B* occultaret *sed* t *ultima in rasura A* 18 ratione *B* rogationi *Lambinus, sed cf. ad Att. I* 19, 4 auctorū quā *B* auctor*ūquā (ū *in rasura corr*) *A* 19 tabella|rii aequarū *B*

quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto et sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudiciis, a nobili homine lata, L. Cassio, sed, pace familiae dixerim, dissidente a bonis atque omnis rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus ac uetandis, seditiosi atque inprobi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos salutem a bonis potuit adferre. uno 36
in genere relinqui uidebatur uocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, perduellionis: dedit huic quoque iudicio C. Caelius tabellam doluitque, quoad uixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse rei publicae. et auus quidem noster singulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem, auiam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam: excitabat enim fluctus in simpulo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius Marius in Aegaeo

---

1 mandandıſ (an *media in rasura*) *B* cabınıa *B* cabınıa *corr* gab *A* 2 alта ab *B* 3 caſia *B* populo *corr* populj *A* iudiciis *Bakius* ıudıcıo|ıſ *B* ıudıcıo·ıſ·*A* (*sic*) 4 L. laſſio *B* L.|caſio (ſ *superscr.*) *A* fa∗mılıę *A* 5 rumuſ culuſ *B* *corr* loſ *A* popularis aurae *Bakius*, *quod nollem Halmius probasset*, *quem puto olim rectius de his iudicasse in Sestiana* 47, 101 *p.* 242 *sq.* accupanтe *B* occupanтe *corr* aucup *A* 6 тercıa *A* ıuuendıſ *B* *corr* ıub *A* 7 cıueſ *AB* 9 uidebatur *deteriores* uıdeba *B* uıde∗bā (*sic*) *A* 10 cauſıuſ *B* exceperanт *B* exceperaṇт *A* dedı *corr* dedıт *A* 11 ccoelıuſ *A* ıudıcı oc·coe .... тabel| (*sic cum foramine in membrana*) *B* quo∗ad¦ (d *erasa*) uıxıт *A* quoad uıx̄ *B* (*sic*) 12 se ut opprimeret C. Popilium (Popillium *Lambinus*) nocuisse etiam (etiam *abiecit Dauisius*) rei p. *Turnebus* ſed uт oppımer& ·c· populū nocuıſſenт ·R̃P· *AB* 14 quoad uixit *editiones* quod adduxıт *A* qđ adduxıт *B* 15 ſore∗ *corr* ſo·r̃e∗ (ro *superscr.*) *A* habebat *editiones* habebaN̄ *AB* 16 fluctus *Hieronymus Ferrarius teste P. Manutio*, *R. Stephanus* fleтuſ *AB* ſympulo *B* 17 cradıuſ *corr* gradıuſ (ті *superscr.*) *A* marıuſ *B*, *om A*, *cuius auctoritate abutuntur*, *qui delendum esse nomen censent*, *quod qui exciderit in illo*, *causa manifesta est* ın ae-

excitauit mari. ac nostro quidem * *. cui cum res esset ad se delata, M. Scaurus consul 'utinam[que]' inquit, 'M. Cicero, isto animo atque uirtute in summa re publica
37 nobiscum uersari quam in municipali maluisses.' quam ob rem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi Romani, sed aut repetimus ereptas aut nouas scribimus, non quid hoc populo optineri possit, sed quid optimum sit tibi dicendum puto. nam Cassiae legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. tu, si tabellariam tuleris, ipse praestabis; nec enim mihi placet nec Attico nostro, quantum e uultu eius intellego.

17 Atticvs. Mihi uero nihil umquam populare placuit eamque optimam rem publicam esse dico, quam hic consul constituerat, quae sit in potestate optimorum.

38 Marcvs. Vos quidem, ut uideo, legem antiquastis

---

greco *B* ın*|*ęgaeo (ę *in rasura corr*) *A* 1 extıtauıt *B* quıdem quı cū *A B* *defectus indicium feci*; *puto enim haec sic fere exarata fuisse* ac nostro quidem ⟨auo magnam ea res attulit laudem⟩. cui cum *cet.* mari ac nostro quidem. quoi cum *R. Stephanus* mari. ac nostro quidem auo cum *Lambinus* 2 ad senatum *Maduigius Opp. II* 165 delata M. Scaurus *Bakius* delatam ſcauruſ *B* delatā ſcauruſ (*fuit* delatā) *A* consul utinam *editiones* conſul utınāq; *A* conſultı nāque *B* utinam quidem *Moserus* ınquıt (τ *e corr*) *A* 3 ıſta|anımo *B* ıſto animo *sed* o *in* anımo *e corr A* adque *A* 7 qıđ *A* optınere *B* optınere *corr* erj *A* 8 ob|tımum *B* caſſıa*legıſ (a *corr in* æ, *puto* caſſıa elegıſ *fuisse*) *A* 9 qo (*fuit* co) *A* 10 preſtabıſ *B* 11 quantome uultuſeī *B* quantum*euultu*eıuſ (e *ante* uu *e corr*, *fuit* quantume uultuſ eıuſ) *A* 13 nıhıl*um quam (*fuit* nıhıllum) *A* nıhılū q *B* popularē *B* popularē *A* placuı *A* 14 eā quā *B* optımam (p *corr ex* b) *A* 15 conſtıtuerant *B* conſtıtuerant *A* ın poteſtatē *B* ın poteſtatē *A* *Ciceronem* esse in potestatem *dixisse, qualia fuerunt olim qui probarent, hodie nemini persuadetur: cf. Maduigius Emendat. Liuian. p.* 8 16 uos quidem *Turnebus* uoſdem *A B* anti-

sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen istam libertatem [istam] largior populo, ut auctoritate et ualeant et utantur boni; sic enim a me recitata lex est de suffragiis: o p t i m a t i b u s n o t a, p l e b i l i b e r a s u n t o. quae lex hanc sententiam continet, ut omnes leges tollat, quae postea latae sunt, quae tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet; pontes etiam lex Maria fecit angustos. quae si opposita sunt ambitiosis, ut 39
sunt fere, non reprehendo; sin *non* ualuerint tamen leges, ut ne sit ambitus, habeat sane populus tabellam quasi uindicem libertatis, dum modo haec optimo cuique et grauissimo ciui ostendatur ultroque offeratur, ut in eo sit ipso libertas, in quo populo potestas honeste bonis gratificandi datur. eoque nunc fit illud, quod a

---

quastis] *confer ad p.* 165, 16 1 ſine *in exitu uersus in B legi non potest* 2 ıſτa lıberıı|τaτem ıſτā (*in exitu uersus quod scriptum fuit legi non potest*) *B* **** lıberτaτem ıſτā (*in loco eraso fuit* ıſτa *uel* ıſτā) *A*; *alterum* ıſτā̃ *inclusi, prius olim sustulerunt, alii ex altero utro* ita *recuperant, quo opus non est* 3 uτ* aucτorıτaτe (au *corr ex* ocı) *A* boni '*Odinus apud Oliuetum*' bonıſ *AB* 4 opτımaτıbuſ (p *corr ex* b) *A* 5 ſunτ·o· *B* ſunτo* (o *e corr*) *A* q; lex *B* ſenτiam (ten *supra*) *A* 6 tollat quae *deteriores* τolleτq; *B* τoll(er)& quę *A* laτe *B* 8 &ıā̃ *in rasura A* 9 oppoſıτa *corr ex* obp *A* 10 non *addidi in explicanda sententia Wyttenbachium secutus, qui* sin *esse pro* si non, sin minus *positum opinabatur* τamen *A* τā̃ ẽ (*h. e.* τam eſτ) *B* tantum *R. Stephanus* 11 leges *dicit quas modo significauit, quae tegunt omni ratione suffragium, quibus si id non tamen effectum est, ut iam nullus sit ambitus, non tollendam tabellam censet sed reddendam populo libertatem ostendendae eius cui uolet* ut ne sit ambitus *Turnebus, Bakius* (sint *editiones pleraeque*) uτ neſım ambıτuſ *B* uτneſım*|ābıτuſ (ā *a corr add initio uersus*) *A in quo* uτ ne ſım *et* 159, 2 ſaτıſ ẽ *non est in rasura, quod Halmius specie deceptus scribit* 12 quasi uindicem *editiones* quaſı uındıcenτ (bı *supra*) lıberτaτıſ *corr* τeſ *A* qua|ſı uındıcenτ (τ *erasa*) lıberτaτıſ *B* 13 uti in eo sit ipsa libertas quod *R. Stephanus* ut in eo sit ipso libertas in qua (*uel* in quo) *Turnebus* uτıneſıτ ıpſo lıberτaſ ın quo *AB* 14 honeſτa *A*

te modo, Quinte, dictum est, ut minus multos tabella condemnet, quam solebat uox, quia populo licere satis est: hoc retento reliqua uoluntas auctoritati aut gratiae traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta suffragia, non uides, si quando ambitus sileat, quaeri in suffragiis quid optimi uiri sentiant? quam ob rem lege nostra libertatis species datur, auctoritas bonorum retinetur, contentionis causa tollitur.

18
40 Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agendi aut cum senatu. *tum* grauis et, ut arbitror, praeclara lex: *quae cum populo* quaeque in patribus agentur, modica sunto, id est modesta atque [ad] sedata; actor enim moderatur et fingit non modo mentem ac uoluntates, sed paene uultus eorum, apud quos agit. quod si in

---

1 quınte *B* mınoſ *B* mı|nōſ *A* 2 condempn& *A* 3 hoc reretento *B* hoc** retento *A* (re *erasum; ut inutiliter Halmius* hoc enim retento *coniecerit*) 4 tradıtuſ *corr* tur *A* 5 uıdıſ *B* uıdıſ *corr* uıdeſ *A* quae|rı (e *et* rı *e corr ut uidetur*) *B* 6 quı *B* $\overset{d}{\text{qui}}$ *A* legeſ *B* lege* (*fuit* legeſ) *A* 7 lıbe|ratıſ *B* retinetur *deteriores* retın& *B*, *in A uox ita euanuit ut praeter* r *uix uestigia quaedam agnoscantur* 8 tol|lıtōr *A* 10 senatu.tum *scripsi* (*conf. c.* 19, 43. 44) senatu *AB* senatu. deinde *Turnebus* grauıſ& *B* grauıſ & *corr* ſed *A* praeclara *editiones* praeclare *B* preclare *A* praeclara est *Halmius praue ut iam apparet* 11 quae cum populo *om AB, in paucis deterioribus addita et a Turnebo* IN *superscriptum A* agentur *Turnebus* aguntur *AB confer III* 4, 10 12 atque sedata *Victorius* atq; ad ſedata *AB* (*nam in A quoque* ad *certo agnoscitur, etsi in hac parte ualde euanida est scriptura*). *Cf. II* 4, 9 *p.* 64, 6 actor *Ascensiana* auctor *B et ut uidetur A* 14 ſed prae uultuſ *B* quod ſı ın ſenatu non dıffıcıle ·ē· enım *AB* quod est in senatu non difficile. est enim *R. Stephanus;* 'quod in senatu] *modica et sedata esse, quae cum patribus agentur, non est difficile. quae cum populo agentur, est difficilius.' Turnebus uerissime; itaque putaui mancam esse orationem et sic fere scriptum fuisse* quod si in ⟨populo arduum est, in⟩ senatu non difficile. est enim. *Confer de orat. II* 82, 333 haec in senatu minore apparatu agenda sunt; sapiens enim est consilium multisque aliis dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenii ostentationis suspicio. contio capit omnem uim orationis

** senatu non difficile; est enim ipse senator is, cuius non ad auctorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari uelit. huic iussa tria sunt: ut adsit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, ne sit infinitus; nam breuitas non modo senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia: nec est umquam longa oratione utendum, nisi aut peccante senatu, quod fit ambitione saepissime, nullo magistratu adiuuante tolli diem utile est, aut cum tanta causa est, ut opus sit oratoris copia uel ad hortandum uel ad docendum; quorum generum in utroque magnus noster Cato est. quodque addit 41 causas populi teneto, est senatori necessarium nosse rem publicam, idque late patet, quid habeat militum, quid ualeat aerario; quos socios res publica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, quȧ quisque sit lege, con-

---

et grauitatem uarietatemque desiderat 1 ıpſe ſenatorıſ *A* ıpſeſe ſenaturıſ *B* 2 ad auctorem *deteriores* ab auctorē *AB* ad actorem *Turnebus* ıpſe ſpectarı uelıt *in rasura A* 3 adſıt *sed* d *corr A* 5 modeneſıt *B* 6 ſed &ıā oratorıſ *in textu omissa in margine manu antiqua posita B* 7 est in sententia *delet Puteanus, item praeter* est *'Orellio auctore' Halmius et Baiterus, quae ego nolim abesse: nam, ut ait Cicero Brut.* 13, 50, breuitas laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet, *ita nunc* in sententia, *quae est aliqua pars dicendi uel genus eloquentiae, breuitatem laudat, eaque laus non ad senatorem tantum, sed etiam ad oratorem pertinet, qualis in senatu Cicero fuit et pauci alii: et sic puto aptius adiungi* nec est umquam longa oratione *cet.* nec eſtum quam (c *e corr*) *A* nec ē tūquam *B* 8 nisi aut *deteriores pauci* nıſı ut *AB* ambitione *in hac uoce deficit B, sed uide ad p.* 161, 18 cum agi quod fit ambitione saepissime] *'dicit nonnullos per ambitionem, cum minime necesse est neque senatus peccat, tamen dicendo diem eximere.' Turnebus* 9 nullu (*corr* lo) magıſtratū *A* utıle· ē aut̃ (*corr ex* aut) *A* 10 tanta *editiones* tante *A* 11 athor tantum *corr* adhor tandum *A* 12 nr̃t cato *A* 13 ten&o·*eſt* (o *e corr*) *A* 14 qui (d *supra*) ualeat *A* 15 ęrarıo *in rasura A* res publica *delet Manutius, quem ego non sequar* 16 ſtıpendıarıuſ *corr* oſ *A*

dicione, foedere; tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam genus hoc omne scientiae, diligentiae, memoriae, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest.

42 Deinceps sunt cum populo actiones, in quibus primum et maximum u i s a b e s t o. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri et legibus, nihil minus et ciuile est humanum quam composita et constituta re publica quicquam agi per uim. parere iubet intercessori, quo nihil praestantius; inpediri enim bo-
19 nam rem melius quam concedi malae. quod uero actoris iubeo esse fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientissimi hominis, sententia: quem est senatus secutus, cum decreuisset C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, inuito eo, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat concilium, simul atque intercessum turbarique coeptum sit, dimittere. quod qui permouet, cum agi nihil potest, uim quaerit, cuius inpunitatem amittit hac lege.

---

condıτıone *A*   1 decernendi *editiones* recernendı *A*
2 uıdeτıſ *corr ex* uıdēτeſ *ut uidetur A*   omne *editiones* om̄ſ (*sic*) *A* omne esse *Halmius*   3 memorıa·ē·dequo *sed* de *corr ex* ne *A: scilicet* memorıaeſıne quo *abiit in* memorıa eſτ ne quo *uel* memorıa ē ne quo; memoriae esse sine quo *R. Stephanus* (memoriam *superiores*); *sed* esse *necessarium non puto*   e& *corr* ēē *A*
7 ac *in rasura A, primitiua scriptura cognosci non potest, nisi quod* aut *non fuisse certum est, tenui igitur quod ante Halmium uulgabatur* et; *conf. I* 21, 56   8 mınuſ∗cıuıle eſτ &humanȷu°ſ (*h. e.* humanius) quā (*fuit* mınuſ e *uel* ē cıuıle eſτ humanūſ quā) *A* nihil minus ciuile est et humanum *editiones uetustae* (ciuile et humanum *C. Stephanus*); *sed suspicor fuisse* nihil minus humanum et ciuile est, *quod quo modo abierit in primitiuam codicis scripturam facile intelligitur*   9 quıcquā agı | *in rasura A*   10 praestantius *editiones* pręſτıuſ *A*   11 actoris *editiones* acτoreſ *A*   12 dixi *Victorius* dıcı *A*   14 de Cn. Carbonis *Turnebus* dıgn · carbonıſ *A* de C. Carbonis *ante Turnebum*   17 τurbarıquae | coe(p)mτū *A*
18 pmou& (u *corr ex* n *ut uidetur*) *A*   cum agi] *haec usque ad* religione 165, 17 *habet B post* legem *p.* 157, 16   19 amittit

sequitur illud intercessor rei malae salutaris 43
ciuis esto. quis non studiose rei publicae subuenerit hac tam praeclara legis uoce laudatus?

Sunt deinde posita deinceps, quae habemus etiam in publicis institutis atque legibus: auspicia seruanto, auguri parento. est autem boni auguris meminisse maximis rei publicae temporibus praesto esse debere Iouique optimo maximo se consiliarium atque administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, caelique partes sibi definitas esse traditas, e quibus saepe opem rei publicae ferre possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis magistratibusue audiendis. tum leges praeclarissimae de 44
duodecim tabulis tralatae duae, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari nisi maximo comitiatu uetat. et nondum inuentis seditiosis tribunis plebis, ne cogitatis quidem, admirandum tantum maiores in posterum prouidisse. in priuatos homines leges ferri

---

editiones amıτιı *AB* ^h^ac *A* lege. sequitur *editiones* legequıτur *AB* 1 reı *in rasura A* 2 ſτudıor ſe ·R̄·P̄· *B* ſτudıo* ſe** R̃·P *A* 3 hac] ac *A* precla|ra *A* 4 quae ha|bem̓ *B sed* ha *ex* be *correctum uidetur* 5 ınſτıτĭτıſ *B* ſeruanτo* (o *e corr, uidetur* ſeruanτur *fuisse*) *A* 6 p. *i. e.* publico *ante* parentọ *addi iubet Orellius coll. III* 4, 11 augureſ *B* augureſ *corr* ıſ *A* meminisse se *Lambinus* 8 opτımo *corr ex* obτ *A* 9 auspicio *Victorius* auſpıτıa *A* auſpıcıae ſeıuſſerıτ *B* 10 equıb; *B* aequıbuſ *A* 11 ſaeopem *B* rei p. ferre *Manutius* repferr& (& *corr in* e) *A* rep̄ferr& *B* deınde ꝓmulgaτıone *B* 12 ſi^n^gulıſ *A* 13 p̄|clarıſ ſımaſ *B* p̄clarıſ^ſı^mæ (æ *in rasura*) *A* 14 τralaτę (ę *corr ex* e) *A* τraſlaτae *B* prıu^ı^alegıa *B* 15 tollit *Victorius* τollı *AB* comitiatu *R. Stephanus* comıτaτu *AB* 16 ueτa *B* ueτa^τ^ *A* inuentis *Turnebus* ınτıſ *AB cf. p.* 66, 7 ſe dıcıo uſıſ (*sic*) *B* 17 ne cogitatis *Lambinus* negoτıa hıſ *B* negoτıa* ıſ (ſ *e corr*) *A* (*cf. de nat. deor. II* 7, 18 *p.* 407, 21 negotiari *pro* ne cogitari) maıorıſ *AB* 18 prıuaτoſ *A* ꝓuıdaτoſ *B* priuos *Iosephus Scaliger et Claudius Puteanus*, *sed uide de dom.* 17, 43 leges priuatis hominibus inrogari, id est enim priui-

noluerunt; id est enim priuilegium: quo quid est iniustius, cum legis haec uis sit, scitum et iussum in omnis. ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt; descriptus enim populus censu, ordinibus, aetatibus plus adhibet ad suffragium consilii quam fuse in

45 tribus conuocatus. quo uerius in causa nostra uir magni ingenii summaque prudentia, L. Cotta, dicebat nihil omnino actum esse de nobis; praeter enim quam quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, praeterea neque tributa capitis comitia rata esse posse neque ulla priuilegii: quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. sed uisum est et uobis et clarissimis uiris melius, de quo serui et latrones sciuisse aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam quid sentiret ostendere.

---

legium, *et alibi etiam* priuati *dicuntur pro* singulis 1 no lucer̃ (*sic*) *B* 2 legeſ *B* scitum et iussum *Ascensiana* ſcıtū ē ıuſſū *A B* sit ⟨ut sit⟩ scitum *praeeunte Scheffero Rathius, quod ut aptum est, ita num necessarium sit dubito propter simile genus de quo Maduigius disputauit de fin. II* 4, 13; *III* 16, 53. *Cf. Academ. pr. II* 9, 29 hanc enim esse regulam totius philosophiae, constitutionem ueri falsi 3 singulis nisi *Victorius* ſıngulıſ ſı *A* ſıngulıſı *B* de singulis *cur maluerit quam* de capite ciuis, *quod et supra posuit et in ipsa lege et aliis locis, quibus huius mentio fit legis* (*cf. R. Schoellius XII Tab. rel. p.* 152), *nescio* centurıatıſ *uox paene euanida in A* *comıtıſ *A* 4 deſcrıptuſ *A B* ordınıb; *sed* NI *e corr B* 5 consilii *Ascensiana* ſılıı *B* ſılıı *corr* xılıı (au) *A* fuſae *A B* ıntrb; *B* (*sic*) 7 ıngenıı *corr ut uidetur ex* ıngenū *A* ſu|maque *B* ·L· * cotta *A* 8 quãquod (ã *corr ex* e *ut uidetur*) *A* 9 comitia *editiones* amıcıtıa *B* amıcı*a (tı) *A* omnia *Halmius* comitia *tolli iusserat Maduigius* (*Opp. II* 165), *sed* comitia geri *ut non dicitur, ita* comitia armis geri *puto recte nec nimis audacter dici: praeterea comitiorum significationem aegre desideres propter ea quae sequuntur* 10 comıtıa (a *e corr*) *A* posse neque *Turnebus* poſſent eq; *B* poſſent*eq; (N) *A* 11 prıuılegıı *B* prıuılegıa *sed* a *e corr A* qb; (ı) nıhı *A* 12 actū ẽẽ *B* 13 dequoſeruı& *B* deq* (o) ſeruıat (q* (o) *corr ex* cu *ut uidetur*) *A* 14 latrones sciuisse se *Turnebus* patronıſ cıuıſ ſe *B*

Sequitur de captis pecuniis et de ambitu. legesque 20 46
cum magis iudiciis quam uerbis sanciendae sint, adiungitur noxiae poena par esto, ut in suo uitio quisque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. extremae leges sunt nobis non usitatae, rei publicae necessariae. legum custodiam nullam habemus, itaque eae leges sunt, quas apparitores nostri uolunt: a librariis petimus, publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus. Graeci hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creabantur; nec ei solum litteras, nam id quidem etiam apud maiores nostros erat, sed etiam facta hominum obseruabant ad legesque reuocabant. haec detur cura censori- 47
bus, quando quidem eos in re publica semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant et exponant, quid in magistratu gesserint, deque iis censores praeiudicent. hoc in Graecia fit publice constitutis accusatoribus, qui quidem graues esse non possunt, nisi sunt uoluntarii; quocirca melius rationes

---

patronıſ || cıuıſ ſe *A* alıquıт *B* cunctũ *B*, *in A obscurum est* 15 sentiret *editiones* ſentırem *A* ſentırẽ *B* 1 ſequıт̃ (˜ *e corr*) *A* ſequıт (т *corr in* d) *B* ambitu. legesque cum *scripsi* ãbıтu (ı *e corr*) legıſ quę cũ (*sic*) *A* ambıтu legıſq; cũ *B* *Ceterum* que *in transitu ad nouam rem ponitur ut saepe, uelut p.* 88, 5 *quod ibi Baiterus neglexit: cf. Maduigius de fin. III* 22, 73 2 ſancıendę ſ̃ *AB* sint *Victorius* 3 noxıe paena *B*, *in A fere euanida* par|**eſтo (par *in exitu uersus a corr add*) *A* ut in *editiones* & ın *AB* uıcıo *B* 4 auarıa *B* auarıa (superscr. тı) *A* cupıтaſ *B* cupıтaſ (superscr. dı; u *in rasura*) *A* 5 ſan|тıaтur *A* ſencıaт̃ *B* exтreme *AB* ñ ſıтaтe *B* ñ* uſıтaтę *A* (*fuit* nonſıтaтę, *sed extremae litterae* aтę *uix legi possunt, ut plura in hac ultima pagina codicis difficile leguntur*) 7 ea lege ſunт *B* 8 conſignaтa *B* 10 dılıcenтıuſ *B* nomophylaceſ *AB* creabantur *Bakius* creanтur *AB* 11 nec ii *editiones* neı *AB* 13 legeſ quae *B* cur acceſſorıb; *B* 15 abeoſdem *B* magıſтraтı *B* 16 ex|ponaт *B* deque iis censores *editiones* deq;ıneenſore *B* *atque eadem licet ualde obscura uideor in A legere* 17 publıce (b *corr ex* p) *A* 18 graue *B* 19 nıſunт (superscr. n) *A* uoľunтarıſ *B*

referri causamque exponi censoribus, integram tamen legi, accusatori iudicioque seruari. sed satis iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis.

ATTICVS. Quid? si nos tacemus, locus ipse te non admonet, quid tibi sit deinde dicendum?

MARCVS. Mihine? de iudiciis arbitror, Pomponi; id est enim iunctum magistratibus.

48 ATTICVS. Quid? de iure populi Romani, quem ad modum instituisti, dicendum nihil putas?

MARCVS. Quid tandem hoc loco est quod requiras?

ATTICVS. Egone? quod ignorari ab iis, qui in re publica uersantur, turpissimum puto: nam ut modo a te dictum est leges a librariis peti, sic animaduerto plerosque in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantum apparitores uelint. quam ob rem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, quom de religione leges proposueras, faciendum tibi est ut,

---

uoluntarii* *A* quocircumeliuſ *B* quocircameliuſ *sed* a *corr ex* o *uel* u *A* *post* melius *addunt* est *editores omnes nulla auctoritate, quod cur hic magis necessarium sit quam uel p.* 161, 10 *et* 11 *non intelligo* rationiſ *A B* 1 referri cauſaq; (*sed* ı *obscurum*) *A* referri cauſamquae *B* integrũ *B* 2 legi *AB* legem *editiones; de sententia confer Lycurg. in Leocr.* 2, 4 ὁ μὲν γὰρ νόμος πέφυκε προλέγειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, ὁ δὲ κατήγορος μηνύειν τοὺς ἐνόχους τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐπιτιμίοις καθεστῶτας, ὁ δὲ δικαστὴς κολάζειν τοὺς ἐπ' ἀμφοτέρων τούτων ἀποδειχθέντας αὐτῷ κτλ. *ubi* ἐπ' *non intelligunt qui* ἀπ' *aut* ὑπ' *scribi iubent* satis iam *editiones* ſatiſ &iã *A B*

4 quid si nos *deteriores* q̃id ſiñ (*i. e.* non) *A* quidſin| *B*

5 q̃id *A* dicen* (dũ) *A* dicem *B* 8 q̃d|de iure *A* quodeiure *B*

10 quod requiras *editiones* quid requiraſ *AB* 11 ab hiſ *AB*

12 uerſanturpiſſimũ (tur) *A* uer|ſantur ꝉpiſſimum *B* 13 legibuſ *B* legeſ *sed* eſ *in rasura A* peti *Manutius, Lambinus* lego *A B*

animaduerto plerosque *R. Stephanus* animaduertoroſq; *B* aniaduerto quoſq; *sed* aduerto qu *in rasura A* 15 aparitoreſ *B* apparitoreſ *corr ex* abp *A* uellint *B* 16 cum *uel* quom *deteriores* qm̃ (*i. e.* quoniam) *A B* religione (de) (li *e corr*) *B*, *in quo* (*omissis reliquis usque ad finem libri*) *deinceps p.* 157, 16 antiquaſtiſ

magistratibus lege constitutis, de potestatum iure disputes.

Marcvs. Faciam breuiter, si consequi potuero; nam 49
pluribus uerbis scripsit ad patrem tuum M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio et diligenter; nos autem de iure naturae cogitare per nos atque dicere debemus, de iure populi Romani quae relicta sunt et tradita.

Atticvs. Sic prorsum censeo et id ipsum, quod dicis, expecto.

— *p.* 160, 8 ambıτıone *sequuntur suo loco omissa* 1 obconſτıτuτıſ (obcon *in rasura*) *A* potestatum iure *cod. Monacensis, Turnebus* (*confer Maduigium Emend. p.* 107) poτeſτaτe τum ıure *A* *Quae de potestatum iure in exitu huius libri exposuisse Ciceronem probabile est, ea miror Reifferscheidium in eam sententiam accepisse, quasi ille hac demum parte constitutionis magistratuum explicationem aut suasionem dedisset, cum contra ipsa comparatio cum sacrorum alienatione et religionum lege manifesto declaret, quam uim illa habuerint quamque non obstiterint praemissae iam de magistratibus disputationi qualem ex conseruata hodie parte quae est de tribunatu cognoscimus* 3 facıam *corr ex* facıem *A* nam *editiones* non *A* 4 ad *sed* d *e corr A* sodalis perite meo quidem iudicio et diligenter *editiones* ſodalıę perıτū (meo)| quıdē ıudıτıo & dılıgenτ *A* (meo *in exitu uersus legi non potest*) 5 nos autem *Bakius* noſ aτ̊* (τ *corr, fuit* aū *uel* auτ̃) *A* 6 naturae cogitare *Turnebus* naτe cogıτarı *A* atque *Turnebus* &que (*corr* quę) *A* 9 sic] ſıτ *A* prosum *Halmius* ꝓcū *A* profecto *editiones* quod dicis exspecto *editiones* quędıcıſ ſpecτo *A*

M| TVLLI CICERONIS ∂eLeGIBUS LIBeR ·III· eXPLICIT *A*